

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

MUHASEBE VE FİNANSMAN BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM
BANKACILIĞI DERİNLİKLERİNİN ANALİZİ: WAVELET
(DALGACIK) TEMELLİ ANALİZ**

MİKDAT SAMİ ANLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğretim Üyesi Hasan KAZAK

2. DANIŞMAN

Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

KONYA-2025

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

MUHASEBE VE FİNANSMAN BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM
BANKACILIĞI DERİNLİKLERİNİN ANALİZİ: WAVELET
(DALGACIK) TEMELLİ ANALİZ**

MİKDAT SAMİ ANLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğretim Üyesi Hasan KAZAK

2. DANIŞMAN

Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mikdat Sami ANLAR
	Numarası	21811101024
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İŞLETME / MUHASEBE VE FİNANSMAN (Y.L.) (TEZLİ)
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Hasan KAZAK
	Tezin Adı	TÜRKİYE'DE KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI DERİNLİKLERİNİN ANALİZİ: WAVELET (DALGACIK) TEMELLİ ANALİZ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “TÜRKİYE'DE KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI DERİNLİKLERİNİN ANALİZİ: WAVELET (DALGACIK) TEMELLİ ANALİZ” başlıklı bu çalışma 28/01/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğretim Üyesi	Hasan KAZAK (Danışman)	
2	Doç. Dr.	Mustafa İYİBİLDİREN	
3	Dr. Öğretim Üyesi	Hamide Selçuk	

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mikdat Sami ANLAR		
	Numarası	21811101024		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İŞLETME / MUHASEBE VE FİNANSMAN (Y.L.) (TEZLİ)		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	TÜRKİYE'DE KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI DERİNLİKLERİNİN ANALİZİ: WAVELET (DALGACIK) TEMELLİ ANALİZ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mikdat Sami ANLAR

İmzası

ÖZET

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mikdat Sami ANLAR		
	Numarası	21811101024		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İŞLETME / MUHASEBE VE FİNANSMAN (Y.L.) (TEZLİ)		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Hasan KAZAK		
	Tezin Adı	TÜRKİYE'DE KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI DERİNLİKLERİNİN ANALİZİ: WAVELET (DALGACIK) TEMELLİ ANALİZ		

Bu çalışmanın amacı, Fourier Toda Yamamoto nedensellik testini kullanarak Türkiye'de geleneksel ve katılım bankacılığı endeksleri ile temel ekonomik göstergeler arasındaki etkileşimleri analiz etmektir. Bu çalışma, Fourier Toda Yamamoto nedensellik testini kullanarak Türkiye'de geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığının derinliğini analiz etmektedir. Bulgular, katılım bankacılığı endeksi ile cari açık, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ancak katılım bankacılığı endeksi ile işsizlik değişkeni arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Geleneksel bankacılık endeksi açısından ise cari açık, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenleri ile çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Geleneksel bankacılık endeksi ile işsizlik değişkeni arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Dalgacık analizi sonuçları, 2016 yılından itibaren katılım bankacılığı ile ekonomik büyüme arasında yüksek frekanslı pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Katılım bankacılığı ile cari açık arasındaki ilişki 2008 yılından itibaren negatif yönlüdür. Katılım bankacılığı ile enflasyon arasındaki ilişki 2007'ye kadar pozitif, 2020'den 2024'e kadar ise yüksek frekanslı pozitifdir. Katılım bankacılığı ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Konvansiyonel bankacılık ile işsizlik arasındaki ilişki analiz dönemi boyunca yüksek frekanslı pozitifdir. Konvansiyonel bankacılık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2016'dan itibaren hem pozitif hem de negatif eğilimler göstermektedir. Konvansiyonel bankacılık endeksi ile cari açık arasındaki ilişki 2008 yılından bu yana negatif yönlüdür. Konvansiyonel bankacılık ile enflasyon arasındaki ilişki ise 2015 yılından sonra negatife dönmüştür.

Bu sonuçlar, Türkiye'de bankacılık sektörü ile ekonomik göstergeler arasındaki dinamik ilişkiler hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Konvansiyonel Bankacılık, Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Testi, Ekonomik Göstergeler, Türkiye

ABSTRACT

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Mikdat Sami ANLAR		
	Student Number	21811101024		
	Department	BUSINESS ADMINISTRATION / ACCOUNTING AND FINANCE (MASTER'S DEGREE) (WITH THESIS)		
	Study Program	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Asst. Prof. Hasan KAZAK		
Title of the Thesis/Dissertation	ANALYSIS OF CONVENTIONAL AND PARTICIPATION BANKING DEPTHS IN TÜRKİYE: WAVELET (RIPPLE) BASED ANALYSIS			

The purpose of this study is to analyze the interactions between traditional and participation banking indices and key economic indicators in Türkiye using the Fourier Toda Yamamoto causality test. This study analyzes the depth of traditional banking and participation banking in Türkiye using the Fourier Toda Yamamoto causality test. The findings show that there is a bidirectional causality relationship between the participation banking index and the current account deficit, inflation and economic growth variables. However, no significant causality relationship was found between the participation banking index and the unemployment variable. In terms of the traditional banking index, a bidirectional causality relationship was found with the current account deficit, inflation and economic growth variables. A unidirectional causality relationship was found between the traditional banking index and the unemployment variable.

Wavelet analysis results show that there is a high-frequency positive relationship between participation banking and economic growth since 2016. The relationship between participation banking and the current account deficit has been negative since 2008. The relationship between participation banking and inflation is positive until 2007 and positive with high frequency from 2020 to 2024. There is no significant relationship between participation banking and unemployment.

The relationship between conventional banking and unemployment is positive with high frequency throughout the analysis period. The relationship between conventional banking and economic growth shows both positive and negative trends since 2016. The relationship between the conventional banking index and the current account deficit has been negative since 2008. The relationship between conventional banking and inflation has turned negative after 2015.

These results provide important information on the dynamic relationship between the banking sector and economic indicators in Türkiye.

Key Words: Participation Banking, Conventional Banking, Fourier Toda Yamamoto Causality Test, Economic Indicators, Türkiye

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	i
İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	vi
TABLOLAR.....	vii
ŞEKİLLER	viii
TEŞEKKÜR	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI

1.1. Konvansiyonel Bankacılık Kavramı	3
1.2. Konvansiyonel Bankacılığın Tarihsel Gelişimi	4
1.2.1. Konvansiyonel Bankacılığın Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi	6
1.2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bankacılığın Gelişimi (1847-1923)	6
1.2.2. Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1933).....	8
1.2.3. Kamu Bankalar Dönemi (1933-1945)	9
1.2.4. Özel Bankalar Dönemi (1945-1959)	10
1.2.5. Planlı Dönem (1960-1979)	11
1.2.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980-2004)	12
1.3. Konvansiyonel Bankacılık Sektöründe Kaynak Oluşturma Mekanizmaları	12
1.3.1. Vadesiz Mevduat Mekanizmaları Aracılığıyla Fon Toplama	13
1.3.2. Vadeli Mevduat Mekanizmaları Aracılığıyla Fon Toplama.....	13
1.4. Konvansiyonel Bankacılık Sisteminde Fon Kullanırma Yöntemleri	14
1.4.1.Finansman/Kredi Kullanırma Faaliyetleri	14
1.4.2.Gayrimenkul ve Emtia Üzerinden İşlemler	15

1.5. Katılım Bankacılığı Kavramı.....	15
1.5.1 Katılım Bankacılığının Doğuşu ve Tarihçesi	16
1.5.1.1. Faizsiz Bankacılığın Tarihçesi.....	16
1.5.1.1. Katılım Bankacılığının Tarihçesi.....	19
1.5.2. Katılım Bankalarının Genel Özellikleri	22
1.5.2.1. Banka Niteliği Taşımaları.....	23
1.5.2.3. Aracı Kurum Niteliğine Sahip Olmaları.....	23
1.5.2.4.Güven Kurumu Niteliğine Sahip Olmaları	24
1.5.2.5. Katılım Bankaları Faaliyetlerinde Faize Yer Vermemeleri.....	25
1.5.3. Katılım Bankalarının Banka Sisteminin Çalışma Prensipleri.....	26
1.5.3.1. Kâra / Zarara Katılım.....	27
1.5.3.2.Faizsizlik İlkesi	27
1.5.3.3.Risk Paylaşımı Esası.....	28
1.5.3.4.Reel Sektörü Finanse Etme.....	29
1.5.3.5.Belirsizliğin Yasak Olması	30
1.5.3.6. Spekülatif ve Manipülatif Davranışların Yasak Olması.....	30
1.5.3.7. Dinen Bazı Faaliyet Alanlarına İzin Verilmemesi.....	30
1.5.4. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri.....	31
1.5.4.1. Özel Cari Hesaplar.....	31
1.5.4.2. Yatırım Hesaplar.....	32
1.5.4.3. Tasarruf (Katılım) Hesaplar.....	33

1.5.5. Katılım Bankaları Fon Kullanırma Yöntemleri	33
1.5.5.1. Murabaha	34
1.5.5.2. Mudarebe	34
1.5.5.3. Müşâreke	35
1.5.5.4. İcare (Kiralama, Leasing)	36
1.5.5.5. Selem	37
1.5.5.6. İstisna	38
1.5.5.7. Teverruk	38
1.5.5.8. Komodite	39
1.5.5.9. Karz-ı Hasen	39
1.5.6. İslami (Katılım) ve Konvansiyonel Bankalar Arasındaki Benzerlikler ve Farklar	39

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜ VERİMLİLİK VE DERİNLİĞİ

2.1. Bankacılık Sektöründe Kâr ve Verimlilik	42
2.1.1. Bankacılıkta Kâr ve Kârlılık Kavramı	42
2.1.1.1. Kâr ve Kârlılık Kavramları	42
2.1.2. Bankacılık Sektörü Karlılığı	43
2.1.2.1. Türk Bankacılık Sektöründe Karlılık ve Ölçülmesi	45
2.1.2.1.1. Magic Diamond Makro Ekonomik Göstergeler	45
2.1.3. Bankacılıkta Kârlılığa Etki Eden Makroekonomik Faktörler	46
2.1.3.1. Faiz Oranı Riski	47
2.1.3.2. Piyasa Riski	49

2.1.3.3.Döviz Kuru Riski	50
2.1.3.4.Menkul Kıymet Fiyat Riski.	51
2.1.3.5.Enflasyon Riski.....	51
2.1.4. Bankaların Finansal Performansını Değerlendiren Önemli İki Kârlılık Oranı	52
2.1.4.1.Toplam Varlık Karlılığı (ROA).....	52
2.1.4.2. Özsermaye Karlılığı (ROE)	53
2.1.5. Banka Kârlılıklarının Ölçümünde Kullanılan Teknikler	53
2.1.5.1. Karşılaştırmalı Analiz	53
2.1.5.2. Dikey Yüzdeler Analizi	54
2.1.5.3. Trend Analizi	54
2.1.5.4. Oran Analizi.....	55
2.2. Bankacılık Sektörünün Derinliği	55
2.2.1. Tüketici Kredileri.....	56
2.2.2. Ticari Krediler	57
2.2.3. Tarım Kredileri	57
2.2.4. Ekonomik Büyüme Katkıları	58
2.3. Wavelet Analiz	59
2.4. Literatür Taraması	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜ DERİNLİĞİ MAGIC DIAMOND MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER IŞIĞINDA WAVELET ANALİZİ UYGULAMASI

3.1. Model and Data.....	66
--------------------------	----

3.2. Metodoloji.....	68
3.2. Ampirik Sonuçlar.....	71
SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ.....	79
KAYNAKÇA	82

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

DEA: Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment Analysis)

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımcı

EFT: Elektronik Fon Transferi

EVA: Ekonomik Katma Değer (Economic Value Added)

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

İKB: İslam Kalkınma Bankası

M.Ö.: Milattan Önce

MW: Morlet Dalgacığı

OECD: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)

ÖFK: Özel Finans Kurumları

ROA: Aktif Karlılık (Return on Assets)

ROE: Return on Equity (Özsermaye Karlılığı)

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

WTC: Dalgacık Dönüşümü Tutarlılık (Wavelet Transform Consistency)

TABLolar

<i>Tablo 1. Bankacılığın Gelişim Yolculuğu</i>	5
<i>Tablo 2. Ticari ve Katılım Bankalarının Listeleri</i>	21
<i>Tablo 3. Değişken Tanımları</i>	66
<i>Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler</i>	67
<i>Tablo 5. KFFADF Birim Kök Testi Sabit Terim Model Sonuçları</i>	71
<i>Tablo 6. KFFADF Birim Kök Testi Trend Modelli Sonuçları</i>	71
<i>Tablo 7. Katılım Bankacılığı Endeksi Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Sonuçları</i>	72
<i>Tablo 8. Konvansiyonel Bankacılık Endeksi Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Sonuçları</i>	73

ŞEKİLLER

Şekil 1. Katılım Bankacılığı-Büyüme	74
Şekil 2. Katılım Bankacılığı-Cari Açık	75
Şekil 3. Katılım Bankacılığı-Enflasyon	75
Şekil 4. Katılım Bankacılığı- İşsizlik	76
Şekil 5. Konvansiyonel Bankacılık-İşsizlik	77
Şekil 6. Konvansiyonel Bankacılık-Büyüme	77
Şekil 7. Konvansiyonel Bankacılık-Cari Açık	78
Şekil 8. Konvansiyonel Bankacılık-Enflasyon	79

TEŞEKKÜR

Araştırmamı yaparken, her aşamasında kıymetli tecrübelerini, değerli görüşlerini hem akademik hem de manevi desteklerini esirgemeyen danışmanlarım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Hasan KAZAK' a ve Sayın Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her anında maddi manevi hiçbir desteklerini esirgemeyen, en büyük gücüm aileme teşekkürlerimi sunarım. Çalışma sürecim boyunca desteğini esirgemeyen hayat arkadaşım Tuğba ANLAR' a sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bankacılık sektörü, modern ekonomilerin temel taşlarından biri olarak kabul edilir ve finansal sistemin işleyişinde kritik bir rol oynar. Bu sektör, tasarruf sahipleri ile kredi talep edenler arasında bir köprü görevi görerek ekonomik büyümeyi teşvik eder ve mali istikrarın korunmasına katkı sağlamaktadır. Bankaların temel işlevi, fon fazlasına sahip olan bireyler ve kurumlardan topladıkları kaynakları, fon talep eden diğer bireyler ve kurumlara kredi olarak tahsis etmektir. Bu işlevleri ile bankalar, tasarruflar ile yatırımlar arasında etkin bir kaynak transferi yaparak ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı destekleyen önemli araçlar haline gelmektedir.

Bankaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, özellikle tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi sürecinde kritik bir öneme sahiptir. Tasarruf sahiplerinin birikimlerini güvenli bir şekilde değerlendirirken, bu kaynakları yatırıma dönüştüren bankalar, ekonominin genel büyüme ve gelişme sürecine doğrudan katkıda bulunurlar. Ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için bankacılık sektörünün güçlü ve sağlam bir yapıya sahip olması gerekir. Güçlü bir bankacılık sistemi, finansal sistemin dayanıklılığını artırarak ekonomik büyümeyi destekler. Bankaların etkin bir şekilde finansal aracılık yapmaları, ekonomideki kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasına ve ekonominin genel işleyişine önemli katkılar sağlar. Bu bağlamda ekonomik büyüme ile finansal sistemin sağlamlığı arasındaki bu ilişki, bankacılık sektörünün ekonomik performans üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Bankacılık sektörü, gelişmekte olan ülkeler dışında, aynı zamanda gelişmiş ülkeler içinde önemli bir rol oynamaktadır. Bankalar, tasarruf sahipleri ve yatırımcılar arasında finansal aracılık yaparak fonların doğru yönlere kanalize edilmesini sağlamaktadır. Ancak, bankacılık faaliyetlerinin olumsuz sonuçları finansal sistemin istikrarını tehdit edebilir ve ekonomiyi olumsuz yönde etkileyebilir. Bankaların riskli faaliyetleri veya kötü yönetimi, ulusal ve küresel düzeyde finansal krizlere yol açabilir. Bu nedenle, bankacılık sektörü üzerinde sıkı düzenlemeler ve denetimler uygulanması önemlidir.

Finansal piyasalarda kaynak tahsisi, konvansiyonel ve katılım bankaları aracılığıyla gerçekleştirilir. Konvansiyonel bankacılık sistemi, faiz esasına dayalı

olarak çalışır ve fon toplama ile kullandırma işlemleri bu prensibe göre yapılır. Katılım bankacılığı ise İslami finans prensiplerine uygun olarak faaliyet gösterir ve faiz yerine kâr-zarar ortaklığı prensibini benimser. Katılım bankaları, İslami prensiplere uygun olarak fon toplama ve kullandırma yöntemleri geliştirirler. Bu bankalarda toplanan fonlar, cari hesap ve katılma hesabı gibi çeşitli hesaplar aracılığıyla bir araya getirilir. Daha sonra bu fonlar, katılım bankalarının belirlediği İslami prensiplere uygun olarak çeşitli finansal ürünler ve hizmetler aracılığıyla yatırıma dönüştürülür.

Katılım bankalarının faaliyetleri, inanç hassasiyeti olan bireyler ve kurumlar için cazip bir alternatif sunar. Katılım bankaları, müşterilerinin inançlarına uygun finansal hizmetler sunarken, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin finansmanında da önemli bir rol oynarlar. Bu bankalar, kâr-zarar ortaklığı, murabaha (satın alma ve satma), icara (kira) gibi İslami finansal araçlar kullanarak hem bireysel hem de kurumsal müşterilerin ihtiyaçlarını karşılarlar.

Tüm bu bilgiler ışığında bankacılık sektörü, ekonomilerin gelişiminde ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında vazgeçilmez bir role sahiptir. Hem konvansiyonel hem de katılım bankacılığı, farklı prensiplere dayalı olarak faaliyet gösterse de her iki sistem de ekonomik büyüme, mali istikrar ve finansal aracılık süreçlerinde kritik işlevler üstlenmektedir. Ekonomik büyümenin devamlılığı için, bankacılık sektörünün sağlam, etkin ve iyi düzenlenmiş bir yapıya sahip olması büyük önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KONVANSİYONEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI

1.1. Konvansiyonel Bankacılık Kavramı

Konvansiyonel banka kavramını tartışmadan önce, bir bankanın fonları nereden sağladığını anlamak daha faydalı olacaktır. Genellikle, bankalar fonlarını çekilebilir mevduat ve diğer kurumlardan borçlanma gibi çeşitli kaynaklardan elde etmektedir. Siddigi (2006)'ye göre, bankalar merkez bankaları tarafından oluşturulan para politikalarının uygulanmasını sağlayan güçlü bir kanaldır. Konvansiyonel bankacılık sistemi standart olarak iki farklı biçimi bulunmaktadır (Kazak, 2022). Konvansiyonel Bankacılık, faiz oranları arasındaki farktan kar sağlayan ticari bankacılık sistemidir. Ticari bankaların birincil kaynağı işlemsiz mevduatlardır. Fonlarının neredeyse yarısı bu tür mevduatlardan gelmektedir (Yurttadur & Demirtaş, 2017).

Ticari bankalar, bireylere ve işletmelere finansal hizmetler sunan finansal kurumlardır; bunlar arasında kredi verme ve mevduat kabul etme bulunur. Bu bankalar, tüm ticari faaliyetleri yürütmek üzere şekillendirilmiştir. Ayrıca konvansiyonel bankacılık, şirketler, kurumlar ve hükümetlere finansal piyasada finansal araçlar ihraç etme konusunda yardımcı olmaktadır.

Lewis (2008)'e göre, ticari bankalar bireysel kar hedefleri yanında genel ekonominin verimliliğini artırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, birçok çalışmaya göre, ticari bankalar tüm operasyonlarını önceden belirlenmiş faiz oranlarına dayanarak yürütmektedir. Fry (1995)'e göre, finansal kurumlar, ticari bankalar da dahil olmak üzere, iki temel anlamı karşılamalıdır. Birincisi, sistemin yeterli miktarda para üretmesine yardımcı olmak ve bu paranın nereye gideceğini yönetmektir. Merkez bankası sermaye yönetimini denetlemek ve para basma yetkisine sahip olmasına rağmen, finansal araçlar paranın tahsisini yönetme ve idare etme konusunda kısmi bir sorumluluk taşır. Genel terimlerle, ikinci yükümlülük ise yatırımcıların ve kredi verenlerin finansal ihtiyaçlarını karşılayan bir finansal strateji oluşturmaktır (Kazak, 2022).

2007/2008 yılı son finansal krizi, Lehman Brothers gibi birçok finansal kurumun iflas etmesine neden olmuştur. 2008 küresel finansal krizi, katılım bankalarının dayanıklılığını ortaya çıkarırken ve katılım bankaları konvansiyonel bankalara kıyasla daha iyi performans göstermiştir (Maher & Diridi, 2011). Tüm bu bilgiler ışığında konvansiyonel bankacılık, modern bankacılığın temel taşı olan geleneksel mali yönetimleri ifade eder ve bu kurumlar, mevduat kabul etme, kredi verme, ödeme işlemleri ve diğer finansal hizmetleri sunmaktadır.

TDK'ya göre konvansiyonel bankacılık, finansal olarak ülke ekonomilerinde kilit bir rol oynamış ve geleneksel olarak tasarruflarını korumalarına, yatırımlarını finanse etmelerine ve günlük mali işlemlerinin yönetilmesine yardımcı olmuştur (TDK, 2024). Konvansiyonel bankacılık, ekonomide istikrarın ve büyümenin devam ettirilmesine yönelik birçok önemli rol üstlenmektedir. Bunlar arasında tasarruf birikimlerini koruma, kredi verme ve ticaretin finansmanı gibi geleneksel işlemler bulunmaktadır (Kazak, 2022).

1.2. Konvansiyonel Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Banka kavramı İtalyanca sıra, tezgâh, masa anlamına gelen “Banco” kelimesinden türeyerek zamanla banka olarak kullanılmaya başlamıştır. Bilinen ilk bankerler Lombardiyalı Yahudiler, pazarlarda banko (banco) üzerinde bankacılık olarak bildiğimiz işlemleri gerçekleştirmişlerdir (Öcal ve Çolak, 1999).

Bilindiği üzere, iktisadi birimlerin mal ve hizmet ihtiyaçları, üretim faktörleri aracılığıyla karşılanmakta ve bu süreç ekonomik sistem içinde kaynak bölüşümünü sağlamaktadır. Bu sürecin etkin ve sürdürülebilir bir biçimde devam etmesi, girdi sağlayanlar ile çıktı talep edenler arasında dengenin kurulmasına bağlıdır. İktisadi sistem içindeki fon akışının devamlılığı ise özellikle bankalar gibi finansal kurumların rolü ile şekillenmektedir. Mevduat ve kredi kavramları, bankaları diğer finansal kurumlardan ayıran temel unsurlardan oluşur. Bu bağlamda, bankaların mevduatlar açısından temel görevi, kâr maksimizasyonu hedefi doğrultusunda yönetilmesi gereken borçlarını ifade ederken, krediler ise belirli şartlara bağlı olarak satın alma gücünün devredildiği alacakları temsil etmektedir. Bankalar, kredi talep edenler ile

mevduat sahipleri arasında aracı bir rol üstlenerek finansal sistemin sağlıklı işlemesine katkıda bulunmaktadır (Heffernan, 2005).

Tarihsel bir perspektifle incelendiğinde, iktisadi birimlerin değerli madenleri, özellikle altın ve gümüş gibi kıymetli madenleri, dini kurumlara emanet ettikleri gözlemlenmektedir. Bu uygulama, paranın ortaya çıkışından önceye dayanan bir dönemi ifade eder ve genellikle "Emanetçi Bankacılık Dönemi" olarak adlandırılır. Bu dönem, bankacılık faaliyetlerinin kökenlerine işaret eden ve finansal aracılık işlevinin ilk belirtilerini içeren bir evreyi temsil eder. Bu emanetçi ilişkisi, hem ihtiyaçlarından daha fazla değerli madenlere sahip olanların varlıklarını güvence altına almalarını sağlamış hem de ihtiyaç sahiplerine bu kaynakların ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak, "Emanetçi Bankacılık Dönemi", iktisadi birimler arasında değerli madenlerin güvenli bir şekilde saklanması ve transfer edilmesi için dini kurumların önemli bir aracı olduğunu gösteren tarihsel bir aşamayı temsil etmektedir. Bu dönem, finansal aracılık ve güven esaslı ekonomik ilişkilerin evrimine işaret eder (Weatherford, 1997).

Tablo 1 de bankacılığın gelişiminin kronolojik sıralaması verilmiştir.

Tablo 1. Bankacılığın Gelişim Yolculuğu

Tarihte İlk Banka	İlk Bankacılık Yasaları	Bankacılığın Gelişmesi ve Denetlenmesi	Milad	İlk Modern Banka	Çek ve Banknot Kullanım	Goldsmithler ve Sertifika	İlk Merkez Bankası	Modern Bankacılığın Başlaması
3500	2000	1000	0	1609	1637	1640	1694	1907
MÖ.3500	"Sümer ve Babil tapınaklarında rahiplerin borç verdiğini gösteren bankacılık belgeleri bulunmuştur"							
MÖ.2000	"Eshunanca Krallığı ilk bankacılık yasalarını çıkardı ve faiz oranını %20 olarak sabitledi. Hammurabi yasaları, kredi verme, mevduat toplama, komisyon işlemlerini hükme bağlamış, kredi senetleri 2 nüsha olarak killer üzerine yazılmıştır."							
MÖ.1000	"İlk ve Orta Çağ'da Yunanlılar, Romalılar ve Mısırlılar bankacılığı geliştirmiş, eski Mısır'da faiz sınırlanırken eski Yunan'da bankacılık denetimlerine başlanmıştır."							
1609	"Amsterdam Bankası' ilk modern banka olarak kurulmuştur."							
1637	"Venedik Bankası kurulmuş çek ve banknot kullanımına başlamıştır."							
1640	"Tüccarların altınlarına İngiltere kralı tarafından el konulmuş ve altınlar 'goldsmith' isimli tüccarlara sertifika karşılığında verilmeye başlanmıştır."							

1694	“İngiltere Merkez Bankası kurulmuştur.”
1907	“Bankacılık Sistemi, Federal Reserve Bank (ABD Merkez Bankası) ile olgunluğa ulaşmış ve modern banka sistemi oluşmuştur.”

Kaynak: (Yetiz, 2016)

1.2.1. Konvansiyonel Bankacılığın Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi, her biri ülkenin finansal manzarasını şekillendiren ekonomik, siyasi ve düzenleyici dönüşümleri yansıtan altı farklı dönem üzerinden incelenebilir. Bu dönemler, modern bankacılığın temellerinin büyük ölçüde devlet kontrolündeki bir finansal sistem altında atıldığı Osmanlı dönemini; ekonomik bağımsızlığı teşvik etmeyi amaçlayan yerel olarak kurulmuş finansal kurumların ortaya çıkışıyla karakterize edilen ulusal bankalar dönemini; sanayileşmeyi ve ekonomik kalkınmayı desteklemek için bankacılığa artan devlet müdahalesinin görüldüğü kamu bankaları dönemini Ekonomik faaliyetlerde daha önemli bir rol oynayan özel sektöre ait finansal kurumların yükselişiyle belirginleşen özel bankalar dönemi; finansal kaynakları kalkınma hedeflerine yönlendirmek için ekonomi politikalarının devlet planlama çerçeveleri altında yapılandırıldığı planlı dönem; ve son olarak, finansal deregülasyon, özelleştirme ve yabancı sermayenin girişinin bankacılık ortamını önemli ölçüde dönüştürerek küresel finansal trendlerle daha yakından uyumlu hale getirdiği liberalleşme ve dış piyasalara entegrasyon dönemi. Bu aşamaların her biri, Türk bankacılık sisteminin kurumsal ve yapısal evrimine benzersiz katkılarda bulunmuş, ekonomik kalkınma ve finansal istikrardaki rolünü şekillendirmiştir.

1.2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bankacılığın Gelişimi (1847-1923)

Osmanlı İmparatorluğu’nda bankacılığın evrimi hem iç ekonomik dinamikleri hem de dış etkileri yansıtacak şekilde 19. yüzyılda daha belirgin hale gelmiştir. İmparatorluğun Batılı finansal gelişmelere olan yoğun ilgisine rağmen, o dönemde Avrupa’da ortaya çıkanlara benzer yapılandırılmış finansal kurumlar yerine, öncelikle bir tür nakit vakfı olan Vakf-ı Nükud’a dayanmıştır (Bulut, 2017). Bu tercih büyük ölçüde İslami toplumlarda alternatif kredi mekanizmalarının gelişmesine yol açan

İslami faiz yasağından etkilenmiştir (Pamuk, 2017). Sonuç olarak, Osmanlı finans sistemi geleneksel bankacılık modellerini benimsemek yerine, İslami ilkeler çerçevesinde ekonomik işlemleri kolaylaştırırken aynı zamanda modern bir bankacılık sektörüne doğru daha kademeli bir geçişe katkıda bulunan dini kurallara uygun yapıları bünyesinde barındırmıştır.

19.yüzyıla gelindiğinde ekonomik olarak geri kalmış bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu çağı yakalamak ve ekonomik olarak güçlenmek için bankacılık faaliyetlerine önem vermiştir. Bu dönemde ticaret alanlarına Ermeni, Yahudi ve Rum kökenli azınlıklar hâkim olduğundan bankacılık uygulamaları da bu azınlıkların çerçevesinde şekillenmiştir (Apak, Tay, 2012).

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern bankacılığın kökeni 19. yüzyılın ortalarına dayanmaktadır. İstanbul'da Galata Bankerleri tarafından 1847 yılında İstanbul Bankası adıyla adlandırılan ilk banka, kısa bir süre faaliyet gösterebilmiş ve 1852 yılında faaliyetini sonlandırmıştır. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık sektörünün başlangıcı olarak kabul edilen Osmanlı Bankası 1856 yılında kurulmuştur. Özellikle 1839 Tanzimat Fermanı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun harcamaları gelirlerini aşmaya başlamıştı. Bu dönemde İstanbul'da faaliyet gösteren sarraflar ve bankacılardan mali ihtiyaç kaynağı karşılamak üzere borç alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1856'da Kırım Savaşı'nın sona ermesiyle Paris Barış Antlaşması imzalanmış ve bu sebepten dış borçlanma olanaklarını artırmasıyla bir dönüm noktasına ulaşmıştır.

Osmanlı Bankası, Osmanlı hükümeti ile yabancı sermaye sahipleri arasında aracılık yaparak dış borçlar almayı amaçlamaktadır. İngiliz sermayesi ile kurulmuş Osmanlı Bankası, ülkenin dış ekonomik yapısında ve ekonomik ilişkilerinde kritik bir rol oynamıştır.

1863 yılında, çiftçilere daha elverişli koşullarda tarımsal kredi temin etmek için Memleket Sandıkları açılmıştır. Bu sandıkların finansmanı, ilk aşamada imece usulüyle, daha sonra ise köylülerin mal varlıklarına orantılı olarak sandığa buğday vermeleriyle desteklenmeye çalışılmıştır. Ancak, sermaye toplama sürecinde ilerleyen dönemde zorluklar yaşanmaya başlamış ve kredinin dağıtımında çeşitli yolsuzluklar

gerçekleşmiştir. Bu durum, Memleket Sandıkları'nın Menafi Sandıkları ismi ile tekrar düzenlenmiştir. Menafi Sandıkları'nın sermayesi, aşar vergisine dayalı bir artış olan menafi hissesi ile oluşturulmuştur. Ancak, Menafi Sandıkları'nın topladığı kaynakların kullanımıyla ilgili şüpheler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, 1888 yılında, tarımsal kredilendirmeyi devlet denetimine almak için ilk devlet bankası olarak Ziraat Bankası kurulmuştur. Menafi Sandıkları'nın alacakları, Ziraat Bankası'na devredilerek Ziraat Bankası'nın sermayesinin oluşturulmasına katkı sağlanmıştır. Bu dönemdeki finansal kuruluşların evrimi, tarımsal kredi sistemindeki zorluklara ve yolsuzluklara bir çözüm olarak devlet müdahalesini göstermektedir. Ziraat Bankası'nın kurulması, tarım sektörüne sağlanan finansmanın düzenlenmesini ve etkin bir denetim altına alınmasını amaçlamıştır. Bu adım, tarımsal kredi alanında devletin etkili bir rol üstlenmesini sağlamıştır (Yetiz, 2016).

1.2.2. Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1933)

1923 yılında düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi, hükümetin, toplumun ve önde gelen tarım, ticaret ve sanayi temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu kongrede, ülkenin ekonomik gelişimi için ulusal bankacılığın kurulması gerekliliği, kongreye katılan tüm paydaşlar tarafından vurgulanmıştır. Türkiye İktisat Kongresi'nde ortaya çıkan uzlaş, ulusal bankacılığın oluşturulması için özel sektörün mevcut kapasitesinin yetersiz olduğu ve güçlü finansal kurumlar kurulmasında devletin aktif bir şekilde katkı sağlaması gerektiği yönündedir. Bu görüş, ekonomik gelişimin sağlanması ve sürdürülebilir bir finansal yapı oluşturulması amacıyla devletin bankacılık sektörüne müdahalesinin önemini vurgulamıştır. Kongrede alınan bu kararlar, Türkiye'nin ekonomik politika yöneliminde önemli bir dönemeç olarak kabul edilmektedir (Korukçu, 1998; Gürsel & Doğanay, 2024).

Türkiye İş Bankası, 1924 yılında Türkiye'de özel sektörde ilk banka olarak faaliyetlerine başlamış ve ülkenin finans sektörünün gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bankanın kuruluşu, bankacılık hizmetlerinin çeşitlendirilmesinde önemli bir rol oynamış ve özel sektörün ticaret ve sanayi gibi ekonomik faaliyetlere katılımının genişlemesini kolaylaştırmıştır. Türkiye İş Bankası, yatırımları teşvik ederek ve finansal istikrarı destekleyerek Türkiye'nin bankacılık sisteminin daha geniş kapsamlı modernizasyonuna katkıda bulunmuştur. Buna paralel olarak, Türkiye

Sanayi ve Maadin Bankası 1925 yılında ülkenin ilk kalkınma bankası olarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu kurum, hedeflenen yatırımlar yoluyla sanayi ve madencilik sektörlerini desteklemek amacıyla kurulmuş ve böylece Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve sanayileşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Parasız, 2014).

Türkiye'de modern bankacılık sisteminin kuruluşu ve evriminde çeşitli finansal kurumlar önemli rol oynamıştır. Bu süreçte, Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası, özel sanayi girişimlerine kredi sağlamak amacıyla kurulmuştur ancak hedefe ulaşamayıp 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir. Aynı dönemde, tarım sektörüne daha uygun ve geniş kredi imkanları sağlamak amacıyla Ziraat Bankası'nın sermayesi artırılmıştır. 1924 yılında konut kredisi verme amacıyla Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş, 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası'na dönüştürülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin mali sisteminin düzenlenmesi amacıyla 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştur. Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası'nın kuruluş amacının gerçekleştirilememesi ve Sümerbank'a devri, finansal sisteminin erken dönemlerinde karşılaşılan zorlukları yansıtmaktadır. Aynı dönemde tarım sektörüne odaklanan Ziraat Bankası ve konut kredisi sağlamak amacıyla kurulan Emlak ve Eytam Bankası ise ekonomik sektörlere özel hizmetler sunma amacıyla kurulan kuruluşlar olarak öne çıkmıştır (Yetiz, 2016). Bu süreç, Türkiye Cumhuriyeti'nin finansal altyapısının oluşturulmasında ve mali sisteminin düzenlenmesinde atılan önemli adımları temsil etmektedir. Bu adımlar, ülkenin ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda finansal sistemini güçlendirmeye yönelik stratejik bir yaklaşımın bir parçasını oluşturmuştur.

1.2.3. Kamu Bankalar Dönemi (1933-1945)

Bu dönemin bankacılık açısından en belirgin özelliği, büyük ve etkili devlet bankalarının kurulmuş olmasıdır. 1934 yılında hayata geçirilen Birinci Sanayi Planı'nın uygulanmasıyla birlikte, devlet sermayesiyle ya da devlet sermayesinin liderliğinde oluşturulan bu bankalar, önemli görevlere sahip olmuşlardır. Bu dönemdeki finansal değişiklikler, Türkiye'nin ekonomik ve endüstriyel alanda modernleşme hedeflerine ulaşma çabalarını yansıtmaktadır. Devletin aktif bir rol oynaması, büyük ve stratejik öneme sahip olan devlet bankalarının kurulmasını

sağlamıştır. Bu bankalar, ekonominin farklı sektörlerine yönelik finansman sağlama, kalkınma projelerini destekleme ve ekonomik büyümeyi teşvik etme gibi önemli görevleri üstlenmişlerdir (Parasız, 2005a).

Birinci Sanayi Planı'nın uygulanması ile devreye alınan devlet bankaları, ülkenin kalkınma sürecine önemli katkılarda bulunmuş ve finansal altyapının güçlendirilmesine yönelik temel adımları atmışlardır. Bu bankaların kuruluşu, ekonomik planlama ve yönetimde devletin etkili bir rol üstlenmesini vurgulayan bir dönemin yansımasıdır.

1930'lu yıllar, Türkiye'nin ekonomik ve altyapısal büyümesini desteklemeyi amaçlayan kilit kurumların kurulmasıyla karakterize edilen önemli bir finansal gelişme dönemine işaret etmektedir. Bu dönemde Sümerbank, sınai kalkınmayı teşvik etmek amacıyla kurulmuş ve Türk sanayi sektörünün modernleşmesi ve genişlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Buna paralel olarak, yerel yönetimlerin gelişimini teşvik etmek amacıyla, şehir imar planlarının tahsisine ve su, elektrik, gaz ve iletişim ağları dahil olmak üzere temel altyapı hizmetlerini desteklemek için orta ve uzun vadeli kredilerin sağlanmasına odaklanan İller Bankası kurulmuştur. Bu kurumlar, ülkenin modernleşme çabalarının kritik bir aşamasında hem endüstriyel hem de bölgesel kalkınmaya katkıda bulunarak Türkiye'nin ekonomik manzarasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Aynı dönemde, 1935 yılında Etibank ve 1937 yılında Denizbank kurulmuştur. Etibank, enerji sektöründe faaliyet gösterirken, Denizbank Türk ve yabancı limanlar arasında düzenli posta seferleri işletmek ve çeşitli liman işlerini yürütmek amacıyla kurulmuştur. 1938 yılında ise Halk Bankası küçük esnaf ve eserlere kredi sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kamu bankaları Türkiye'nin sanayi, altyapı, enerji ve ticaret sektörlerindeki ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyerek ülkenin ekonomik kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır (Yetiz, 2016).

1.2.4. Özel Bankalar Dönemi (1945-1959)

1945-1959 yılları arasındaki dönem, Türk bankacılığının gelişiminde özel bankacılığın geliştiği kritik bir aşamadır. Bu dönem, yatırımlarda hızlı bir genişlemeye, modern işletmelerin ortaya çıkışına ve milli gelir ve nüfusta önemli bir büyümeye tanıklık

etmiştir. Kentleşme süreci hızlanmış, sanayi sektörünün milli gelir içindeki payında kayda değer bir artış ve üretimin çeşitli sektörlerle yayılması yaşanmıştır. Bu ekonomik gelişmeler toplu olarak para ve kredi talebinin artmasına yol açmış ve daha sofistike finansal hizmetlere ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu dönemde bankacılık sektörüne yapılan yatırımlar önemli getiriler sağlamış ve özel bankacılığın önemini daha da artırmıştır. Sonuç olarak, özel bankalar Türkiye'nin finansal sisteminde giderek daha önemli bir rol oynamış ve bu dönemde gerçekleşen daha geniş çaplı ekonomik dönüşüme katkıda bulunmuştur. Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) gibi önemli bankalar bu süreçte kurulmuştur. Bu dönemde, faiz oranları ve bankacılık işlemlerinden alınacak komisyon oranlarının hükümet tarafından belirlenmesi ve dövizde dayalı işlemlerin sadece Merkez Bankası tarafından yapılabilmesi gibi faktörler, şube bankacılığı ve mevduat toplama odaklı bir rekabetin önem kazanmasına katkıda bulunmuştur (Çankaya , Öz, 2001).

Bu dönem, yatırımların artması, bankacılık sektörünün genişlemesine ve finansal altyapının güçlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

1.2.5. Planlı Dönem (1960-1979)

Bu dönemde bankacılık sektörü önemli derecede devlet denetimi ve etkisi altında kalmıştır, yeni banka kurulması ise kısıtlanmıştır. Şube bankacılığı gelişmeye başlamış ve birçok özel ticaret bankası holding bankası haline dönüşmüştür. Planlı dönemde, 5'i kalkınma ve 2'si ticaret olmak üzere toplam 7 yeni banka faaliyete geçmiştir. Bu dönemde kurulan bankalar şunlardır (Aydın, 2010; Yetiz, 2016):

- ✓ “1962 T.C. Turizm Bankası
- ✓ 1963 Sınai Yatırım ve Kredi Bankası
- ✓ 1964 Devlet Yatırım Bankası
- ✓ 1964 Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası
- ✓ 1968 Türkiye Maden Bankası
- ✓ 1976 Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
- ✓ 1977 Arap-Türk Bankası”

Bu süreçte, bankacılık sektörünün genel karakteristiği devletin etkin müdahalesi ve kontrolü altında olmasıdır. Yeni banka kuruluşlarına getirilen sınırlamalar, sektördeki büyümeyi ve rekabeti kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Şube bankacılığının gelişimi, özel ticaret bankalarının holding bankası yapısına geçişini hızlandırmıştır (Aydın, 2006). Planlı dönemdeki yeni banka kuruluşları, ekonominin belirli alanlarında kalkınma ve yatırımı teşvik etme amacını taşımıştır. Bu bankalar, özellikle belirli sektörlerdeki ekonomik büyümeye odaklanarak, planlı ekonomik politikaların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

1.2.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980-2004)

1980'lerin sonrasında Türkiye'deki bankacılık sektörü, önemli değişimler ve dönüşümler yaşamıştır. Özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ve 1990'larda bankacılık sektöründe liberalizasyon ve yeniden yapılanma önemli adımlar olarak öne çıkmıştır.

Türkiye ekonomisi 1970'li yıllarda ödemeler dengesi sorunları ve yüksek döviz kıtlığı gibi zorluklarla karşı karşıya kaldığı dönemdir. Bu dönemde uygulanan karma ekonomik sistem yerine, 1980'den sonra "ihracata dayalı" bir üretim modeli teşvik edilmeye başlanmıştır. Bu yeni yaklaşımın bir parçası olarak, esnek döviz kuru rejimine geçilmiş ve pozitif reel faiz politikalarıyla tasarrufların artırılması hedeflenmiştir. Bu dönemde, bankalara döviz tutma ve döviz hesabı açma yetkisi verilmiş ve ayrıca mevduat sigorta fonu ile İnterbank piyasası gibi önemli finansal yapılar faaliyete başlamıştır. Bu adımlar, ekonomik istikrarı sağlama ve finansal sistemin güvenilirliğini artırmayı amaçlamıştır.

1.3. Konvansiyonel Bankacılık Sektöründe Kaynak Oluşturma Mekanizmaları

Konvansiyonel bankalarda iki ana fon toplama yöntemi bulunmaktadır. Bunlar vadesiz hesaplar ve vadeli hesaplardır. Vadesiz hesap sahipleri, yatırdıkları parayı istedikleri zaman çekebilirler, ancak bu hesaplar üzerinden faiz kazancı elde edemezler. Vadeli hesap sahipleri ise paralarını belirli bir vade süresince yatırıp ve bu süre sonunda bankanın taahhüt ettiği faizi almaktadır. Konvansiyonel bankacılık sisteminde kullanılan fon toplama yöntemleri alttaki gibi açıklanmıştır.

1.3.1. Vadesiz Mevduat Mekanizmaları Aracılığıyla Fon Toplama

Bankalar topladıkları mevduatın tamamını kullanmakta serbest değildir; bu mevduatın bir kısmının Merkez Bankası nezdinde zorunlu karşılık olarak tutulması gerekmektedir. Zorunlu karşılık oranları mevduatın vadesine bağlıdır. Özel düzenlemeler uyarınca, Merkez Bankası'na yatırılan rezervler, müşteri mevduatlarına sunulan oranlara kıyasla daha düşük bir faiz oranına tabidir. Bu politika, bankaların aracılık maliyetlerini azaltmayı ve operasyonel verimliliklerini artırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, tasarruf mevduatlarının korunması için bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) prim ödemeleri gerekmektedir. Zaman zaman vadesiz mevduat faizleri ile kredi faizleri arasındaki kar marjının önemli ölçüde daraldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, vadesiz mevduatın bankacılık sistemindeki toplam maliyetlerin en aza indirilmesindeki önemli rolünün altını çizmektedir (Aktepe, 2013: 61).

1.3.2. Vadeli Mevduat Mekanizmaları Aracılığıyla Fon Toplama

Vadeli mevduat hesapları, belirli bir süre için yatırılan paranın vade bitiminde bankanın belirlediği faiz oranıyla ödenmesini garanti ettiği hesap türleridir (Türkiye Bankalar Birliği, 2010). Konvansiyonel bankalar, vadeli hesap sahiplerine, hangi faiz oranını ne kadar süreyle alacaklarını baştan bildirmektedir. Bu durumda hesap sahipleri, alacakları faizi ve zamanı önceden bilirler. Bankalar, vadesiz hesaplardan faizsiz borç alırken, vadeli hesaplardan faizli borç almaktadır.

Konvansiyonel bankalarda vadeli hesap açıldığında:

- Bu hesap, bankaya borç verilmiş olarak değerlendirilir ve yatırılan mevduat üzerine belirlenen vade sonunda ilave faiz ödemesi alınır.
- Mevduat, bankanın mülkiyetine geçer ve banka bu parayı istediği gibi kullanabilir. Banka zarar etse bile, zarar banka tarafından karşılanır.
- Banka, mevduatı faizli veya faizsiz enstrümanlarda kullanabilir; hesap sahibi, mevduatın nasıl kullanılacağına dair herhangi bir şart ileri süremez.
- Banka, mevduat sahiplerine faiz dağıtırken, kar ve zarar hesabı yapma zorunluluğu bulunmaz.

- Vade sonunda ödenecek fazla miktar, hesap açılırken kesin olarak belirlenmiştir.
- Alınacak faiz, bankanın finansal durumu ile bağlantılı değildir.

Sonuç olarak, geleneksel bankalardaki vadeli mevduatlar öngörülebilir ve garantili bir faiz geliri sağlayarak mevduat sahipleri için istikrarlı bir getiri sağlamaktadır (Aktepe, 2013: 62).

1.4. Konvansiyonel Bankacılık Sisteminde Fon Kullanırma Yöntemleri

Bankalar, topladıkları mevduatları çeşitli şekillerde ekonomiye kazandırır. Bu yöntemler arasında menkul kıymet alımları, sabit varlıklara yatırım (örneğin, hizmet binaları ve araçlar), kredi verme ve farklı işletmelere ortak olma gibi işlemler bulunmaktadır (Takan & Boyacıoğlu, 2013: 46). Ancak bankalar, topladıkları mevduatların tamamını serbestçe kullanamazlar. Belirlenen oranlarda Merkez Bankası'na zorunlu karşılık olarak yatırmak zorundadırlar. Zorunlu karşılık için belirlenen oranlar, toplanan fonların vadesine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Merkez Bankası'na yatırılan bu zorunlu karşılıklar için, bankaların maliyetlerini düşürmek ve etkinliklerini artırmak amacıyla belirli kriterler doğrultusunda bankalara faiz ödenir, ancak bu oran bankaların mevduata ödedikleri faiz oranından genellikle daha düşüktür. Ayrıca, tasarruf mevduatları sigorta kapsamına alındığından, TMSF'ye mevduatın miktarına bağlı olarak belirlenen bir oranda prim ödenmektedir (Kale, 2017:218).

1.4.1.Finansman/Kredi Kullanırma Faaliyetleri

Cari hesap kredileri, bankaların sürekli iş ilişkisi içinde olduğu tüccar, sanayici ve güvenilir gerçek veya tüzel kişilere sunduğu kredi türüdür. Bu kredi, firmaların ödemelerini faiz ve zaman kaybı olmadan gerçekleştirebilmelerini sağlamaktadır. Cari hesap kredisi kullanan firmalar, belirlenen kredi limitleri içinde istedikleri zaman ve miktarda para çekebilir veya yatırabilir. Dönem sonunda, çekilen ve yatırılan paralar karşılaştırılarak, gereken faiz hesaplamaları yapılır ve kredi kapatılmaktadır (Güler, 2014: 56). Bankalar, kredi faaliyetlerini kısa, orta ve uzun vadeli olarak değerlendirir ve fon talep edenler ile arz edenler arasında aracılık yapar. Aynı zamanda risk yönetimi

gerçekleştirerek ekonomiyi dengede tutarlar. Bankaların mali yapısı ve risk yönetimi düzenli olarak denetlenir, bu da ekonomik sistemin güvenliğini sağlamaktadır.

1.4.2. Gayrimenkul ve Emtia Üzerinden İşlemler

Mal karşılığı krediler, sanayi hammaddeleri, mamul maddeler, tarım ürünleri veya ticari mallar gibi varlıkların bankalar tarafından rehin alınmasıyla verilen kredi türleridir. Bu krediler için şartlar genellikle bir sözleşme ile belirlenir ve banka, müşterilerinden bir “rehin bordosu” alır. Kredi açılmadan önce malların dayanıklı olması, Tekel’in elinde olmaması, sigorta edilmesi ve güvenli bir şekilde depolanması gerekmektedir (Güler, 2014: 44).

Bankalar, gayrimenkul ve emtia ticareti yapamazlar; yalnızca Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında belirli kıymetli madenlerle ilgili işlemler yapabilirler. Bunun dışında, ipotekli konut finansmanı ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları hariç, gayrimenkul ticareti yapan şirketlere katılamamaktadır (BBDK, 2019).

Bankalar kıymetli madenleri üreticilerden satın alarak sanayi işletmelerine satabilirler. Bu madenlerin riskini azaltmak için bankalar hedging işlemleri yapar ve forward işlemlerini kullanmaktadır. Böylece hem bankalar hem de kıymetli madenleri kullanan yatırımcılar ve sanayiciler, risklerden korunmuş olmaktadır (Güler, 2014: 45). Bankalar, kredi sağlama süreçlerinde gayrimenkul ve emtia rehinini kullanarak finansman sunmaktadır. Bu yöntemde, banka müşterilerine kredi verirken, krediye teminat olarak gayrimenkul veya emtia alır. Böylece bankalar, sahip oldukları fonları etkili bir şekilde kullanırken, müşterilerin finansman ihtiyaçlarını karşılamış olurlar. Bu uygulama, hem bankaların fonlarının değerlendirilmesine katkıda bulunur hem de ekonomik sistemin dengesini sağlamaktadır.

1.5. Katılım Bankacılığı Kavramı

Faizsiz bankacılık olarak ön plana çıkmış olan katılım bankacılığı, temel yapısı itibarıyla mal ve hizmet hareketlerinin parasal işlemler ile birbirine sıkı sıkıya ilintili olduğu ve içinde yapılan bütün para hareketlerinin mutlak suretle bir mal veya hizmete karşılık geldiği; gelirlerinin ise, kar ve zarar ortaklığı temeline dayanan bir sistem olduğu şeklinde açıklamak mümkündür (Avcı & Aktaş, 2015: 43-46).

1.5.1 Katılım Bankacılığının Doğuşu ve Tarihçesi

Burada öncelikle faizli olmayan bankacılığın tarihi özet olarak verilmesinin ardından yirminci asırda meydana gelen katılım bankalarının doğmasına gelişimine yer verilmiştir.

1.5.1.1. Faizsiz Bankacılığın Tarihçesi

Borca dayalı işlemlerle birlikte ortaya çıkan faiz, ilk çağlardan itibaren din adamlarının, ardından filozofların ve ekonomistlerin inceleme alanı haline gelmiştir. Zamanla birçok düşünür, likiditenin sabit bir zümrenin tekelinde toplanmasının ve büyük toplumların sömürülmesinin sebebi olduğu için faize karşı çıkmış, bu durumu önlemeye çalışmıştır.

Toplumsal ve kültürel yapılar ile dinsel düşünceler, birçok toplumda faizsiz parasal hizmet sunan kuruluşların oluşumunun ve gelişiminin önemli sebeplerini oluşturmuştur. Faizlerin bulunmadığı bankacılık sisteminin kökleri eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Birinci faizsiz bankacılık sistemi, MÖ 2123-2081 yıllarında Babil şehrinde hüküm süren Hammurabi'ye kadar uzanmaktadır. Faizli sistemlerin neden olduğu toplumsal sorunlarla karşılaşan ülkeler, borç alışverişine müdahil olma ihtiyacı hissetmiştir. Bu toplumlar, faiz oranlarını kısıtlamış ve tefeciliğin önüne geçmek amacıyla borçlu ve alacaklılara haklar sunan kanunlar çıkartmıştır. Tarihte yüksek faizi engellemeye yönelik ilk adımı atan devlet olarak Hammurabi'nin ülkesini görmekteyiz. MÖ 2000'lerde düzenlenen Hammurabi'nin kanunnamesinde, borçlanma ilişkilerini düzenleyen yaklaşık yüz elli kural bulunmaktadır (Aktepe, 2010: 46).

Antik Babil'de faizsiz finansal sistemin ilk örnekleri, tapınaklar aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla bankacılık faaliyetleri tapınakların tekelinden çıkmış ve ticaretle uğraşan bazı Musevi ailelerin yönetimine geçmiştir. MÖ 600-465 yılları arasında Fırat Nehri'nin kıyısında yaşayan Musevi aileler, geniş çapta faizsiz kredi vermekteydiler.

Ayrıca, Antik Mısır'da tefecilikle birlikte faiz uygulamalarının yasaklandığı bilinmektedir. Bu dönemde, faiz oranlarının artması karşısında bağımsız şehir devletleri ile normal devletlerin belirli şehirlerde devlet bankaları kurmaya başladıkları da kaydedilmiştir (Parasız, 2000: 6).

Ünlü filozof Platon (MÖ 427 – 347), faizin etik değerlere ters düştüğünü savunarak bunun yasaklanması gerektiğini belirtmiştir. Platon'a göre, ideal bir toplumda bireyler çıkar kaygılarından uzak yaşamalı ve yokluk ile bolluk arasında aşırı uçlara izin verilmemelidir. Para, zenginliğin bir sembolü olmaktan ziyade, zenginlik elde etmenin bir aracı olmalıdır. Bu nedenle, Platon, ideal bir toplumda eşitsizlik, kıskançlık, bencillik ve bireysel çatışmalara yol açan faizin yasaklanması gerektiğini vurgulamıştır. Platon'un talebesi Aristoteles (MÖ 384–322) ise, faizin zenginleşmeye neden olmasını doğaya aykırı bulmakta ve paranın kendisinin bir mal oluşturmadığını, dolayısıyla bir kar ya da zenginlik aracı olamayacağını ileri sürmüştür (Aktepe, 2010: 49).

Bazı tarihçiler, Roma İmparatorluğu'nun hükümdarlarından Julius Caesar'ın faiz oranlarını denetlemek istediğini ve bu nedenle öldürüldüğünü belirtmektedir. Bunun arkasında, Roma'daki senatörlerin para ticareti yapan kişiler olmaları yatmaktadır (Uslu, 2005: 32).

Orta çağdaki önemli bir Hristiyan fikir adamı ve din bilgini Saint Thomas d'Aquin de (1225-1274) borç verilmiş olan şeyden faiz talep etmenin yok olan bir nesneyi satmak anlamına geldiğini ve yapılan bu şeyin doğru olmadığını söylemiştir. Bir başkasına faiz ödetmek O'na göre haksız kazanç elde etmek hatta hırsızlık yapmaktır (Uslu, 2005: 33).

İslamiyet'ten evvel Arabistan coğrafyasında faizin yaygın olduğunu söyleyebiliriz. 7. asırdaki Araplarda dahi faizin tüm yönleriyle bilinmekle beraber tatbik edilmekteydi. Dolayısıyla sermaye belirli bir grubun dahi elinde yoğunlaşan sürekli katlanıyor olan faizin borcunu ödememiş şahıslar ya da bu şahısların evlatları köle şeklinde satılmıştır. İslam'ın ardından faiz basamaklı şekilde yasak edilmiştir. İslamiyet ile beraber tarımsal, sanayi etkinliklerin yanı sıra ticaret etkinliklere izin verilmiş, özendirilmiştir (Tabakoğlu, 2013; Kazak, 2021).

İlerleyen dönemlerde yapılan fetihler sayesinde İslam, Çin Seddi'nden Atlas Okyanusu kıyılarına kadar yayılmıştır ve bu bölgelerdeki ekonomik gelişmeler Müslümanların kontrolünde şekillenmiştir. Fethedilen yerlerdeki ibadethaneler ve saraylarda biriktirilmiş değerli eşyalar halka dağıtılmış, bu sayede pazarlar canlanmış

ve her türlü ürün için talep artmıştır. Bu durum, ticaretin canlanmasına yol açmıştır. Zamanla öne çıkan ticari limanlar, İslam'ı benimseyenlerin eline geçmiş ve faize dayanmayan ticari anlayış tüm dünyada yayılmıştır. Bu anlayışa uygun olarak ortaklık ve kiralama gibi modern faize dayanmayan bankacılık terimleri geniş bir coğrafyada uygulanmaya başlamıştır. İslam tarihinde bu uygulamalar, ilk kez Abbasiler döneminde yaygınlaşmış ve bunun sebebi, o dönemde savaşlardan kazanılan ganimetlerin önemli bir ekonomik kaynak oluşturması olarak gösterilmiştir (Yeşilyaprak, 2011: 6).

Katılım Bankacılık sisteminin temel unsurlarını oluşturan **mudarebe** ve **Müşâreke** yöntemlerinin İslami hukuk içindeki yeri, sekizinci yüzyılda Hanefi hukuk uzmanları tarafından tanımlanmış ve o dönemde İslam toplumlarında önemli bir uygulama alanı bulmuştur (Kazak & Okka, 2022). Zaman içerisinde, bu uygulamalar on birinci ve on üçüncü yüzyıllarda Venedik'ten gelen tüccarlar aracılığıyla Batı toplumlarına yayılmıştır. Özellikle mudarebe yöntemi, ilk olarak İtalya'da, ardından ise tüm Avrupa'da benimsenmiştir. Batı'daki ekonomi tarihçileri, Avrupa'nın Orta Çağ döneminde en yaygın iş ortaklığı biçiminin "**Commenda**" olduğunu ifade etmektedir. Bu kavramın kökenine ilişkin yapılan incelemeler, söz konusu finansman şeklinin faize dayanmayan finansörlük yöntemi olan mudarebenin bir devamı olduğunu göstermektedir. Bu yöntemde, sermaye sahipleri ile aktif olarak çalışan ortaklar yer almaktadır. Kazanç paylaşım oranları, sözleşmenin başlangıcında belirtilmektedir. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda, en yaygın paylaşım oranı, aktif ortağa $\frac{1}{4}$ hisse verilmesini kabul eden düzenlemelerdir (Tabakoğlu, 2013: 345).

Rönesans ve reform hareketleri, Avrupa kıtasında kilisenin etkisinin azalmasına yol açmış ve bu durum, faizin ekonomik faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Zamanla, yardımlaşma ve dostluk temelli teşkilatlar ortaya çıkmıştır. Bu organizasyonlar, faize dayanmayan tasarruf bankalarının temelini oluşturmuş ve on yedinci yüzyılda Avrupa'nın batısında geniş bir yayılma göstermiştir (Eşiyok, 2008: 10).

Faiz içermeyen finansman yöntemlerinin yalnızca İslami toplumlara özgü olduğu söylenemez; bu tür uygulamalar, dünya genelinde farklı kültürlerde de mevcuttur. Tek tanrılı dinlerin hepsinde faiz yasaklandığı için bireyler, ticari

faaliyetlerini sürdürebilmek adına çeşitli alternatif arayışına girmişlerdir. İslam dininin ortaya çıkmasından bu yana, faizsiz finansman yöntemleri Müslüman toplumların ticari hayatında farklı şekil ve yöntemlerle varlığını sürdürmüştür. Son kırk elli yıl içerisinde ise faizsiz bankacılık, katılım bankacılığı veya İslami bankacılık olarak adlandırılan uygulamalar, İslam toplumlarında yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Bu bağlamda, katılım bankacılığı sistemini ve çalışma yöntemlerini yeni bir süreç olarak değerlendirmek, doğru bir yaklaşım olmayacaktır (Tunç, 2010:106).

1.5.1.1. Katılım Bankacılığının Tarihçesi

Bu bankacılık türünün tarihi, faizi olmayan sistemlerin tarihinden farklı olarak incelenmektedir; zira İslami bankacılık, faize dayanmayan bir banka mekanizmasının İslami topluluklarda özel bir sistem olarak hayata geçirilmesidir. Faizsiz maliye veya faizsiz faaliyet gösteren kuruluşlar, geçmişte yalnızca İslami kesimlere özgü bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca, tüm İslami bankaların faizsiz olduğu belirtilse de her faizsiz bankanın İslami olarak nitelendirilemeyeceği unutulmamalıdır. Bir kuruluşun faizsiz olması, onun tüm yönleriyle İslami prensiplere uygun olduğu anlamına gelmez. Bunun yanı sıra, İslami banka sisteminin etkinlikleri içinde yalnızca faizin yasaklanmış bir konu olduğu söylenemez (Aktepe,2010: 49).

Avrupalı toplumlarda mali gelişimin sağlanmasında önemli bir rol oynayan bankalar, 1800'lerin sonlarından itibaren bu kuruluşları Avrupa'dan örnek alan İslami devletlerde benzer bir başarıyı elde edememiştir. Bunun başlıca nedeni, faiz esasına dayalı bankacılık sistemlerinin İslam devletlerinin toplumsal mali yapılarıyla uyumsuzluğudur. Ancak, bu durumun yanı sıra, mali ilerlemenin zorunlu olarak ortaya çıkması, İslami devletlerin kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına uygun bir adaptasyon gereksinimini de gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, İslami aydınlar, İslami hukuktan referanslar alarak mali gelişim ihtiyacına cevap verebilecek İslami bankacılık fikrini öne sürmüşlerdir. Bu düşüncenin günlük yaşamda uygulanabilir hale getirilmesi de önemli bir adım olmuştur (Özsoy, 2012: 93).

İslami bankacılık türünün teorik temelleri ve etkinlik alanı, iş ortaklıkları etrafında sürekli değişen ve evrimsel bir süreç olarak gelişmiştir. Bu süreç, özellikle birçok İslami devletin bağımsızlıklarını kazandığı II. Dünya Savaşı'nın ardından hız

kazanmıştır. Bağımsızlıklarını yeni elde eden bu devletlerde, İslami mirasa dair farkındalığın artmasıyla birlikte, dinin öğretileriyle uyumlu modern finansal araçlar arayışına girilmiştir. Bu bağlamda, Pakistan, Mısır ve Malezya, bu arayışta öncü rol üstlenen ülkeler arasında yer almaktadır (Selçuk & Görmüş, 2021).

1940'ların sonlarına gelindiğinde, Pakistan kökenli akademisyenlerin öncülüğünde İslami dünyada faizsiz bir bankacılık sisteminin uygulanmasına yönelik teorik çalışmalar başlatılmıştır. Bu alandaki ilk önemli girişim, 1955 yılında Pakistanlı ekonomist Muhammet Uzair tarafından gerçekleştirilmiştir. 1940 ile 1974 yılları arasında, mevcut faizli bankalara alternatif oluşturacak İslami bankaların kurulmasının gerekliliğini vurgulayan 20 kitap ve rapor hazırlanmıştır (Zerka & En-Neccar, 2003: 26).

Mevcut çağdaş faizsiz bankacılık sistemleri, ilgili teorik tartışmalarla uyumlu bir biçimde uygulanmaya başlanmıştır. İlk faizsiz finansman örnekleri arasında kooperatif bankacılık sistemleri yer almakta olup, modern anlamda faizsiz bankacılığın ilk uygulaması Mısır Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilmiştir. 1963 yılında, Mısır'ın Myt Ghamr köyünde, köyedeki üreticileri bankerlerin olumsuz etkilerinden korumak amacıyla Profesör Ahmet Neccar tarafından Myt Ghamr Tasarruf Bankası kurulmuştur. Profesör Neccar, II. Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın kalkınma sürecinde önemli bir rol üstlenen Alman tasarruf bankalarının etkisi altında kalarak, bu bankacılık modelini İslami değerlerle bütünleştirerek kendi ülkesinde uygulama arzusunu taşımıştır. Ancak, dönemin politik koşulları nedeniyle yalnızca dört yıl faaliyet gösterebilen bu banka, faizsiz bir ekonomik kuruluşun tasarruf ve yatırım alanlarında başarılı olabileceğini kanıtlayan önemli bir deneyim olmuştur (Tetik & Şahin, 2021; Kazak & Alim, 2022; Kazak & Okka, 2022).

İslami Kalkınma Bankası'nın (İKB) kuruluşuyla birlikte, faizsiz bankacılık modeli dünya genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu gelişmenin yanı sıra, İslam devletleri dışında da eski banka sistemleriyle faaliyet gösteren uluslararası bankalar, Citibank, Goldman Sachs, HSBC, Deutsche Bank, Standard Chartered ve Morgan Stanley gibi, faizsiz ilkeler doğrultusunda şubeler açarak bu modele yönelmişlerdir. Günümüzde, uygulayıcıları arasında Citibank, Barclays Bank ve Commerzbank gibi bankaların da bulunduğu faizsiz sistemle çalışan bankalar, 60'a yakın ülkede faaliyet

göstermektedir. Bu durum, faizsiz bankacılığın küresel ölçekte kabul gördüğünü ve çeşitli finansal kuruluşlar tarafından benimsenerek uygulandığını göstermektedir (Parlakkaya & Çürük, 2011: 398). Tüm bu bilgiler ışığında altta Türkiye de bulunan Mevduat ve Katılım bankacılığın son sayısı altıdır:

Tablo 2. Ticari ve Katılım Bankalarının Listeleri

BANKA GRUBU	BANKA LİSTESİ
A. Mevduat Bankaları	1. Kamusal Sermayeli Bankalar “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş. Türkiye Halk Bankası A.Ş. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O”
	2. Özel Sermayeli Bankalar “Akbank T.A.Ş. Anadolubank A.Ş. Fibabanka A.Ş. Şekerbank T.A.Ş. Turkish Bank A.Ş. Türk Ekonomi Bankası A.Ş. Türkiye İş Bankası A.Ş. Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.”
	3. TMSF’ye Devredilen Bankalar Birleşik Fon Bankası A.Ş.”
	4. Yabancı Sermayeli Bankalar Alternatifbank A.Ş. Arap Türk Bankası A.Ş. Bank Mellat Bank of China Turkey A.Ş. Burgan Bank A.Ş. Citibank A.Ş. Denizbank A.Ş. Deutsche Bank A.Ş. Habib Bank Limited HSBC Bank A.Ş. ICBC Turkey Bank A.Ş. ING Bank A.Ş. Intesa Sanpaolo S.p.A JPMorgan Chase Bank N.A MUFG Bank Turkey A.Ş. Odea Bank A.Ş. QNB Finansbank A.Ş. Rabobank A.Ş. Société Générale (SA) Turkland Bank A.Ş.” Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
C. Katılım Bankaları	5. Katılım Bankaları Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.

	Vakıf Katılım Bankası A.Ş. Ziraat Katılım Bankası A.Ş. Dünya Katılım Bankası A.Ş. Hayat Finans Katılım Bankası A.Ş. T.O.M. Katılım Bankası A.Ş.
--	---

Kaynak: (<https://www.bddk.org.tr/Kurulus/Liste/77.>)

1.5.2. Katılım Bankalarının Genel Özellikleri

Katılım Bankacılığın ana nitelikleri banka niteliği edinmeleri, güven kurumu özelliği taşıyor olmaları ile bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirirken faiz olmadan ticari faaliyet gerçekleştirerek karlılıklarını sürdürmeyi amaçlamaktadırlar. Katılım bankaları, konvansiyonel bankacılığa alternatif olarak geliştirilmiş, İslami finans sektörüne özgü prensiplere dayanan finansal kuruluşlardır. Bu bankalar, müşterilerine faizsiz bankacılık hizmetleri sunmayı hedefleyerek, ticaretin, yatırımın ve ekonomik faaliyetlerin İslami kurallara uygun bir şekilde gerçekleştirilebilmesine olanak sağlar. Katılım bankalarının en temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- İslam hukukuna (şeriata) dayalı finansman yöntemleri: İslami bankalar İslam Şeriat hukuku tarafından yönlendirilir ve tüm faaliyetlerinde İslami hukuk ve etik standartlara bağlı kalmayı gerektirir (Ahmed, 2014; Okka & Kazak, 2021; Mergaliyev vd., 2021; Kazak & Okka, 2022).
- Faizsiz İşleyiş; Birinci madde kapsamında da değerlendirilebilecek ve fakat öneminden dolayı ön plana çıkan katılım bankalarının en belirgin özelliği, faiz (riba) almanın ve vermenin yasak olmasıdır. Bu durum, İslami finansın temel ilkelerinden biridir ve bankalar, kar-zarar ortaklığı gibi alternatif finansman modelleri kullanarak müşterilerinin fonlarını değerlendirir (Alam vd., 2017; Abubakar Siddique vd., 2023; Kazak vd., 2023).
- Maysir, Gharar, Kumar vb. şansa dayalı işlemlerin yasaklığı: Yine birinci madde ile bağlantılı olarak katılım bankaları bu tür işlemleri gerçekleştiremezler (Kazak, 2020; Okka & Kazak, 2021; Kazak & Okka, 2022).
- Kar-Zarar Ortaklığı; Katılım bankaları, fon toplama sürecinde kar-zarar ortaklığı prensibini benimserler. Müşteriler, bankaya yatırdıkları paralar

karşılığında belirli bir kar payı alır, bu da bankanın gerçekleştirdiği yatırım ve ticari faaliyetlerden elde edilen karla ilişkilendirilir. Banka ile birlikte müşteriler, aynı zamanda yapılan yatırımdan doğacak zararları da paylaşmak zorundadır (Astrom, 2013; Hamza & Ben Jedidia, 2014; Yaya vd., 2021). Kar ve zarar paylaşımı bankaya fon yatırma aşamasında ağırlıklı mudarebe esaslı iken fon kullandırma aşamasında kullanılan ortaklığa dayalı enstrümanlar mudarebe veya müşarake temelli olabilir. Bu durum kar/zarar paylaşımında farklı kuralların uygulanmasını gerektirir (Kazak & Okka, 2022).

- Varlığa Dayalı Finansman: Spekülatif faaliyetlerden kaçınmak için tüm finansal işlemler somut varlıklar veya hizmetlerle desteklenmelidir (KAHF & KHAN, 1992; Iqbal & Mirakhor, 2011).

1.5.2.1. Banka Niteliği Taşımaları

2005'te çıkmış olan 5411 sayılı bankacılık yasasıyla bu sistemdeki bankalar, mevduat bankalarıyla katılma bankaları, kalkınma, yatırım bankaları şeklinde 3'e ayrılmıştır (Arabacı, 2007: 14). Katılım Bankacılığın Türkiye'deki oluşumu 1985 yılında başlamış olmasına rağmen gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasıyla beraber 2005 yılında Katılım Bankası adını alabilmişlerdir (Atar, 2023).

1.5.2.3. Aracı Kurum Niteliğine Sahip Olmaları

Finansa dayalı araçlar, piyasaya katılanların sağladığı fonları, krediler veya taşınabilir kıymetler şeklinde yatırımlara dönüştürmektedir. Bu araçların en önemli işlevlerinden biri, maliyede kullanılmayan ekonomik değerlerin yatırım araçlarına dönüştürülmesidir. Bu bağlamda, finansa dayalı araçlar, ekonomik yaşamın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanabilir. 5411. bankacılık yasasında, katılım bankaları, geleneksel finansal araçlardan farklı bir konumda yer almaktadır. Katılım bankaları, finansa dayalı piyasalarda fon sağlayanlar ile fon talep edenler arasında aracılık görevini üstlenerek, finansal araçlar olarak önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, katılım bankaları, yalnızca finansal hizmet sunmakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik değerlerin etkin bir şekilde değerlendirilmesine de katkıda bulunmaktadır (Battal, 2004: 7). Geleneksel bankacılık sisteminin dışında kalan

bireyler ve kurumlar, belirli dinsel duyarlılıklara sahip olmaları nedeniyle finansal piyasalardan uzaklaşmaktadır. Bu durum, atıl olan fonların mali sistem içerisinde değerlendirilememesine yol açmaktadır. Ancak, katılım bankaları, bu boşluğu doldurmak amacıyla ortaya çıkmış ve finansal piyasalara entegre olmayı hedeflemiştir. Bu bankalar, ekonomik sektör içinde bir yenilik olarak, geleneksel bankalara yönelmeyen fonları sisteme kazandırma işlevini üstlenmektedir. Böylece, katılım bankaları, hem dini inançlara uygun finansal hizmetler sunmakta hem de atıl fonların mali sisteme dahil edilmesine katkıda bulunmaktadır (F. Kaya, 2015).

İslami bankacılık sistemi çerçevesinde faaliyet gösteren katılım bankaları, finansal hizmet sunumunda farklı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu bankalar, müşterilerinden topladıkları fonları geleneksel mevduat hesapları yerine katılımcı hesaplar şeklinde değerlendirmeye yönlendirmektedir. Katılımcı hesap sahiplerine, elde edilen kazanç ve zarar durumlarına göre ödeme yapılması, bu bankaların işleyişinin temelini oluşturmaktadır. Katılım bankaları, bankacılık sisteminin tamamlayıcı kurumları olarak önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel bankacılık sistemine alternatif sunarak, finansmana serbest fon eklemekte ve böylece ekonomik sisteme katkıda bulunmaktadır. Bu yönüyle, katılım bankaları, hem dini inançlara uygun finansal çözümler sunmakta hem de finansal piyasalardaki çeşitliliği artırmaktadır (Nurhan, 2012: 15) .

1.5.2.4.Güven Kurumu Niteliğine Sahip Olmaları

Uygulamada, katılım bankaları sıkça "güven kurumu" ve "itibar müessesesi" gibi nitelendirmelerle anılmaktadır. Bu bankalar, müşterileri tarafından güvenilir kuruluşlar olarak tanımlanmakta ve bu durum, onların finansal hizmet sunma yeteneklerini pekiştirmektedir. Müşteri güveninin sağlanması, katılım bankalarının başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Bahsi geçen güvenin sağlanmasında, katılım bankalarının özel izinlerle faaliyet göstermesi ve ayrıcalıklarla çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum, belirli kontrol yöntemlerine tabi olmalarını gerektirmekte ve kamu idarelerinin müdahalesine açık hale gelmelerine neden olmaktadır. Ayrıca, ağırlaştırılan sorumluluk kaideleriyle uyumlu olarak düzenlenmeleri, güvenilirliklerini artıran unsurlardan biridir (Battal, 2004: 7). Sonuç olarak, katılım bankalarının

güvenilirliği, yalnızca müşteri ilişkileri ile değil, aynı zamanda düzenleyici otoritelerin denetim mekanizmaları ile de doğrudan ilişkilidir.

Eski mevduata dayalı bankalar, mevduat sahiplerine faiz güvencesi sunmalarına rağmen, katılım bankaları kazanç ve kayba dahil olma prensiplerine dayanan bir sistem uyguladıkları için mevduata herhangi bir güvence vermemektedir. Ancak, katılım bankalarının kazanacaklarının bir güvencesi olmamasına rağmen, bir araya getirilen fonların üretken ve basiretli şekilde kullanılacağına dair bir güven bulunmaktadır. Bu güven, bankaların üstlendiği sorumluluklarla doğrudan ilişkilidir. Bahsi geçen güven, katılım bankalarının "güven kurumu" olarak kabul edilmesine katkıda bulunan niteliklerle uyumludur. Ayrıca, bu sistemin tamamlayıcı unsurlarından biri olan katılım sistemleri de ticari bir güven kuruluşu olarak değerlendirilmiştir (Doğan, 2013: 11).

Bunların ötesinde, katılım bankalarının özellikle 2005 yılından sonra 5411 sayılı Bankacılık Kanunu çerçevesinde devlet garantisi altına alınması, bu bankalara olan güveni artırmıştır. Bu yasal düzenleme ile belirlenen sorumlulukların üstlenilmesi, katılım bankalarının sisteme dahil olmasıyla birlikte yeni bir ekonomik düşüncenin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bahsi geçen düşünce, anapara güvencesi ile önceden belirlenmiş kesin gelir yerine kazanç ve zarar ortaklığını esas alan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Sistemin en önemli orijinalliği, mevduat sahibine önceden belirlenmiş bir kazanç güvencesi vermeksizin fon toplamasıdır. Bu durum, katılım bankalarının önemli bir garanti kuruluşu olarak kabul edilmesini sağlamaktadır (Battal, 2004: 9).

1.5.2.5. Katılım Bankaları Faaliyetlerinde Faize Yer Vermemeleri

Katılım bankacılığı sisteminin en belirgin tarafı çalışmalarında faizin bulunmamasıdır. Şöyle ki toplanılan fonlar için faiz ödemesi yapmazlar ve kullandırılan fonlar için de faiz talebinde bulunmazlar. Bankacılık Kanunu'nda da bu durum yer verilmiştir." 5411 sayılı kanunun üçüncü maddesi içinde katılım hesabı betimlenirken bu bankaların mevduatı bir araya getiremediği, getirdiği fonlara karşın kesin bir faiz geliri vaat etmeyecekleri ile anaparanın aynı şekilde iadesine güvence vermeyeceklerini anlatmıştır. Faizsiz bankacılık sistemini tam olarak anlamının en etkili yolu, öncelikle

İslam inancı çerçevesinde paranın rolünü ve işlevini incelemektir. İslam düşüncesinde para, başlı başına bir meta olarak değil, yalnızca bir değişim aracı olarak kabul edilir. Dolayısıyla, paraya atfedilen değer ve bakış açısı bu ilkeyle uyumlu olmalıdır ve faiz yasağı da özünde bu kavramsallaştırmayla bağlantılıdır (Zaim, 2005: 150).

Konvansiyonel bankalarla faizi olmayan kuruluşların birbirlerinden ayrıldıkları önemli noktalardan birisi paraya verdikleri işlevdir. Konvansiyonel bankalar parayı ticaret ürünü görerek paradan para kazanmayı amaçlarken faizi olmayan finansal kuruluşlar ise parayı ticari faaliyetlerde bir araç şeklinde görmüşlerdir (Özsoy, 2012: 59). Dinimizde para bir değiş tokuş vasıtası ile değer ölçülmesidir. Paraların bizzat kendisi bir ticari ürün şeklinde görülmez. Kendi kendisine yükselmez, gelir yani faizi getirmez (Özsoy, 2012; Okka & Kazak, 2021).

Para, tekrar elde edilebilecek bir meta olarak kabul edilmediği ve bir değişim aracı olduğu için, paranın üzerinden yapılan değişim, yani paranın ticaretinin yapılmasıyla elde edilen gelir faiz olarak nitelendirilmekte ve bu durum yasaklanmaktadır. İslam dininin paraya bu yaklaşımı nedeniyle, İslami ekonomide likidite kredi ile sağlanmak yerine müştereklik esasına dayanarak oluşturulmaktadır. İslami bankalar da bu anlayışla hareket ederek, bankacılık sistemlerinde faize yer vermeden kazanç ve kayba ortak olma yöntemine göre bir ortaklık sistemi uygulamaktadır. Ticaretteki ürünlerin alımına ve satımına aracılık ederek kâr sağlamak için faize değil, kâr payına bağlı kalmaktadırlar (Bayındır, 2007: 249).

1.5.3. Katılım Bankalarının Banka Sisteminin Çalışma Prensipleri

Katılıma dayalı banka sistemine dışarıdan bakıldığında, kurumsal durumu ve organizasyon yapısının, fonların toplanması ve kullanılması eylemlerinin konvansiyonel bankacılık yöntemine benzer olduğu görülmektedir. Aşağıda açıklayacağımız prensipler çerçevesinde, katılım bankalarının eski mevduat bankalarıyla bir karşılaştırmasını yapmayı amaçlanmıştır. Bu prensipler dahilinde, banka sisteminin etkinliklerini sürdürmekle birlikte, katılım bankalarını konvansiyonel bankalardan ayıran unsurlar da ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2013:38).

1.5.3.1. Kâra / Zarara Katılım

İslam dini faizi yasaklayarak daha ziyade kâr-zarar müştereklığı prensibini benimsemiştir. Bu nedenle emek-sermaye ortaklığı İslam bankacılığı sisteminin temelini meydana getirir. Kısa ve uzun vadeli kredi ihtiyaçları, İslami finasta temel bir ilke olan kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde etkin bir şekilde ele alınabilir. Bu model, ilgili taraflar arasında hem kârın hem de riskin paylaşılmasına olanak tanıyarak daha adil bir finansal ilişki yaratır. Bu ortaklık yapısını kullanarak bireyler veya işletmeler, geleneksel faize dayalı borç verme sistemlerinin aksine, adalet ve karşılıklı fayda ilkelerine bağlı kalarak gerekli finansmanı sağlayabilirler (Döndüren, 2008; Kazak & Okka, 2022).

Konvansiyonel bankacılık sisteminde bankanın belirli bir faiz taahhüdüyle topladığı mevduattan kazandığı kar ya da kaybın hepsi yalnızca kendini alakadar etmektedir. Kazandığı kazançtan ya da kayıplardan ayrı şekilde dönemin bitiminde mevduat sahiplerine söz verdiği faizle her şekilde ödemeyi gerçekleştirmektedir. Katılım bankacılığı sistemi bankacılık mekanizmasındaysa tasarrufu olanların kazançta ya da kayba dahil olma prensipleri doğrultusunda fonları bir araya getirmektedir. Bu doğrultuda tasarrufu olan sermaye garantisi verilmediği gibi oranları evvelden belirli bir kazanç sözü dahi yer almamaktadır. “Faizsiz bankacılık anlayışında öz kaynaklardan ve vadesiz fonlardan elde edilen sonuç ile katılım hesaplarından elde edilen sonuç ayrı hesaplarda işlem görür. İlk grubun işletilmesi neticesinde elde edilen kâr veya zarar doğrudan bankayı ilgilendirirken, katılım hesaplarının işletilmesi sonucu ortaya çıkan kâr veya zarar fon sahipleri ile paylaşılır” (Tunç, 2010:129).

1.5.3.2. Faizsizlik İlkesi

Faizi olmayan banka mekanizmasının İslam dinindeki yasağından ötürü konvansiyonel banka mekanizmasının en mühim ayrımı ve ona göre en belli niteliği etkinliklerin yapılmasında faiz gerçekleşmesinin hayata geçmemesidir. Fakat konvansiyonel banka sistemi içinde faiz sistemin ana ögesidir. Parasal hizmetler sektörü içinde faiz genellikle fon açığıyla fazlası olan mali birimler içindeki dolaylı olmayan ya da olan fonsal hareketlenme sırasında veya parasal mamulle vasıtaların ticaretlerinde meydana gelmektedir (Battal, 2004: 10).

Bu bankacılık sistemini oluşturan sebeplerden birisinin, en mühiminin dinsel nedenler olduğu izah edilmiştir. Dinimizdeki çok kesin ve katı şekilde faizin yasak olması, bu bankaların asla faiz ile faaliyette bulunmamaları neticesini doğurmuştur. Zaten bunların asıl kurulma nedeni de faizi olan eylemlere güvenleri gereği uzakta duran kişilere, kurumlara hizmet sunmaktır. Katılım bankaları dinimizin faizleri yasak etmesinden yola çıkarak banka etkinliklerini faizden ayrı bir düşünceyle yapma eyleminde dir. Bunun için de bu bankaları faizin yerine kazanç miktarı terimini ilke edinmektedirler (Şimşek, 2006: 5).

Dinimizde anapara imalat etkinliklerindedir. Onun bir maliyeti olduğu kabullenilir. Fakat bahsi geçen imalat etkeninin evvelden tespit edilmiş bir bedel yani dolayısıyla faizi istemesini münasip kabul etmez. Bir başka söylemle özetlersek para ile kazanç sağlamak dinimizde yasaklanmıştır. İslami parasal sistem ticari eylemlerde borçlu kişinin borcunu, baştan tespit edilmiş ek bir miktarı ödenme güvencesinde yer almasını faiz şeklinde kabul ettiğinden onay vermez. Katılım bankaları dahi etkinlik sahalarını, metotlarını bu şekilde tespit etmekte, tertip etmektedirler (Tunç, 2010:129). Bu bankalar, bir araya getirdikleri fonları faizsiz olma prensibi gereği, faizli işlemler gerçekleştiren bankaların piyasasında, bono ve tahvil piyasalarında kabul edilmemektedir. Fon toplamada faiz riskinin olmaması ve bu fonların faize duyarlı alanlarda değerlendirilmemesi, katılım bankalarına konvansiyonel bankalara göre belirgin bir avantaj sağlamaktadır. Bu yapısal farklılık, katılım bankalarının faiz oranlarında yaşanan dalgalanmalardan daha az etkilenmesini sağlamaktadır. Ayrıca faiz oranlarının önemli ölçüde dalgalanabildiği ekonomik krizlerde katılım bankaları, mevduata dayalı faaliyetlerinin faiz hareketlerine doğrudan bağlı olmayan yapısı nedeniyle çok daha az etkilenmektedir (İştar, 2009: 72).

1.5.3.3.Risk Paylaşımı Esası

Dinimizde ana imalat etkeni olarak "emek" kabul edilmekte ve bu nedenle ana sermayenin, riskle zarara katlanmaksızın tek başına kâr sağlaması engellenmektedir. İslam, emek ile sermayenin birlikte imalata ve yatırıma yönelmesini, kazanç ve kayıpların da ortaklaşa üstesinden gelinmesini gerektirir. Dinimiz, nimetleri ve külfetleri halka dengeli bir şekilde sunmayı benimsemiştir. İslam dininin emek ile

sermaye arasında gerçekleştirmeyi hedeflediği iş birliği, risk ve kazançların adaletli bir paylaşım ilkesi üzerine kurulmuştur (Özsoy, 2012:217).

İslam düşüncesinde risk paylaşımı, sermayeden kar elde etmenin yanı sıra bir girişimin sonuçlarına emekle katılma gerekliliği olarak tanımlanır. Sermayenin gelir getirmesi için, girişimcinin ödünç verildikten sonra sermaye ile ilgili tüm riskleri üstlenmesi gerekir. Çünkü girişimcinin elinde bulunan ve aktif olarak kullanılan ya da ticarete konu olan sermaye, süreç boyunca hem olumlu hem de olumsuz dalgalanmalara maruz kalır. Böyle bir düzenleme, sermayenin sadece bir meta olarak görülmemesini, aksine hem ödüllerin hem de risklerin paylaşıldığı girişimcilik girişiminin aktif bir katılımcısı olarak görülmesini sağlar (Kaya, 2010: 53).

Katılım Bankacılığı sisteminde faizin yasaklanması nedeniyle bankalara fon vermiş olan şahıs krediler sunan taraf olmak yerine bir yatırımcı kimliğine sahiptir. Nedeni bu bankaları tasarrufla açmış olduğu katılım hesabıyla bir kazanç zarar müşterekliği ilişkisindedir. Öbür yandan fonu kullanır iken dahi mudarebe ile Müşâreke metotları fonu tercih eden yine kazanç kayıp müşterekliği ilişkisi içinde olmaktadır dolayısıyla katılım bankasının mali birimlerin içinde asıl olması lazım olan riskin paylaşmasına vasıta teşkil ettiği ifade edilebilir. Nedeni borçluyla borç verenlerin ticari ve imalat etkinlikleri sonucunda meydana gelecek kazancı ya da kaybı paylaşma adına, işin riskli durumunu ortak şekilde üzerine almaktadır (Tunç, 2010:139).

1.5.3.4.Reel Sektörü Finanse Etme

İslam dininde sermayenin atıl duruma düşmemesini, üretim sürecinden yoksun bırakılmamasını, borç arzusunu minimuma düşürerek faiz doğuracak ortamı engellemeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte dinimizde imalat etkeni emek olduğu için faiz ile kazanç sağlanmasının üretimin içinde bulunmaması ve sermayenin geliri ile yaşıyor olan bir kesimin meydana gelmesi kabul edilmemiştir (Tabakoğlu, 2013:334).

İslami bankacılık sisteminde bankalarının gelirleri konvansiyonel bankacılık sisteminde olduğu gibi paradan para kazanma odaklı değil, üretim ve pazar odaklı olarak ortaya çıkmaktadır. İslam dininde faizin yasaklanmış olması karşısında ticaret

ve kâr elde etmenin serbest olması bu bankaları fon sahipleriyle ticarî olarak iş yapmaya sevk eder. Bu kurumlar topladıkları fonları benimsedikleri çalışma yöntemlerine göre geleneksel banka fonları olmak üzere belli bir getirisi olan hesaplarda değerlendirilmeleri mümkün değildir. Böylelikle toplamış oldukları ödenekleri katılım yöntemine göre ekonomi mecrasına tekrar sokmak zorundadır. Konvansiyonel banka fonları ise gerçek ekonomi sistemini desteklemekle birlikte, Konvansiyonel bankalar bakımından İslami bankalarda da görüldüğü üzere bir zaruret olmayıp, isteğe bağlıdır. Buna karşın katılım bankaları doğrudan doğruya nakde bağlı olarak kredilendirmeye gitmemekte, geliriyle birlikte kâr ele geçirebilmek adına faiz almadan toplamış olduğu banka fonlarını üretim ve ticarete katmak durumundadırlar (Uslu, 2005:127).

1.5.3.5. Belirsizliğin Yasak Olması

Değişimin gerçek normlarıyla uygulanması, İslam'a uygun olanıdır. İslam inancına göre, faizsiz bankacılık sistemiyle ilgili olarak alıcı ve satıcı kitlelerin zarar görebileceği durumlar, teslim edilmeyen ve var olmayan miktarların yanı sıra, fiyatı belli olmayan ürünlerin satılması gibi belirsiz faaliyetlerin gerçekleştirilmesi engellenmiştir. Bu bağlamda, ticari ilişkilerde bir tarafın haksız kâr elde etme ihtimali ve aldatılma riski bulunmaktadır (Tunç, 2010:124).

1.5.3.6. Spekülatif ve Manipülatif Davranışların Yasak Olması

Genel olarak, bir ürünün döviz veya taşınabilir kıymetinin ilerleyen zamanlardaki piyasa fiyatlarını tahmin etmek ve bu tahminler doğrultusunda piyasalardaki riskli durumları üstlenerek söz konusu mali varlıkları almak veya satmak, spekülatif davranışlar faizsiz bankacılık sisteminde yasaklanmıştır. Tüm banka türleri, belirsizlik ve spekülatif durumlarla ilişkilendirilmeden, reel sektörle doğrudan bağlantılı olmalıdır. Eğer bir eylemde kontrat, spekülasyon ve manipülasyona dayalı unsurlar içeriyorsa, bu kontrat geçersiz sayılmaktadır. Ayrıca, maliyede bu tür düşüncelerin sosyal değer üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır (Tunç, 2010:124).

1.5.3.7. Dinen Bazı Faaliyet Alanlarına İzin Verilmemesi

Katılıma dayalı bankalar genel etik kavramına ters topluma zararı olan etkinlik yapan firmalarla iş yapmaları bunların etkinliklerini fonluyor olmaları imkansızdır. Alkollü

içecekler, domuz mamulleri gibi dinimizde yasak olup alışverişine müsaade edilmeyen ürünlerin imalatı, ticareti ile finansmanı yasak edilmiştir. Katılım Bankalarından fon kullandırımı yapılırken konu olan ürün içinde İslam dininde yasak olup olmadığı (Tunç, 2010:125).

1.5.4. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri

İslam dininin faizin her çeşidini yasaklanmış bir din olması sebebiyle faiz hassasiyeti olan bireylere katılım bankacılığı bir alternatif şeklinde doğmuş ve bu prensipler çerçevesinde temelini oluşturmuştur. Bu biçimde sistemin gelişmesi neticesinde tasarruf sahiplerinden toplanmakta olan fonlar ya da gereksinim duyanlara kullanılmakta olan fonların üzerine kar-zarar niteliği taşıyan bir ek, gelir-gider ilave edilmektedir (Uslu, 2005:127).

İslami ölçüler çerçevesinde finansmanın organizasyonu gerçekleştirirken, yasaklanmış olan tek unsur faiz değildir. Bundan dolayı herhangi bir bankanın faizsiz bir şekilde işlemler gerçekleştirilmesi İslami bir banka olması neticesini tek başına sağlamamaktadır. Özetlemek gerekirse her faizsiz bankanın İslam Bankası olamayacağı her İslam Bankası'nın ise faizsiz banka olabileceği neticesi ortaya çıkmaktadır. Fonların finansal piyasalarda, daha çok miktarda, daha kolay ve daha hızlı bir şekilde gereksinim sahiplerine ulaştırılabilmesinin gerekliliklerinden birisi, finansal piyasalarda işlem gören finansal araçların çeşitlilik arz etmesidir. Bu bağlamda katılım bankaların fon toplama yöntemleri vardır (Kalaycı, 2010). Bunlar alttaki gibidir:

1.5.4.1. Özel Cari Hesaplar

Özel cari hesap, 2005 senesinde yürürlük kazanmış olan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 3. maddesi çerçevesinde; "istenilmesi halinde tamamen ya da kısmen her an geri çekilebilme özelliği bulunan katılım bankalarında açılabilen ve hesap sahibine karşılığında herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturmuş olduğu hesapları" olarak tanımlamaktadır. 2001 yılında yayınlanan ÖFK'lerin Faaliyet ve Kuruluşları ile ilgili yönetmelikteyse özel cari hesaplar; "yabancı para ya da Türk Lirası cinsinden Özel Finans Kurumları'nda, nama yazılı olarak "özel cari hesap cüzdanı" karşılığı olarak açılan ve talep edilmesi durumunda tamamıyla ya da kısmen istenildiğinde geri

çekilebilme niteliğinde olan, hesap sahibine karşılığında anapara haricinde kar ödenmemiş olan fonların oluşturmuş olduğu hesaplardır” olarak tanımlamaktadır (Fidancı, 2001:2).

İstenildiği zaman gerçek ve tüzel kişilerin alabildiği Türk lirası veya döviz cinsinden geri çekilen fonlara "cari hesap" adı verilmektedir. Bu hesap türünde yer alan fonların işletilmesi, faizsiz bankacılık sisteminde kazanç ve kayıpların öz hesaplara aktarılması ile gerçekleşir. Bu hesaplar için kabul edilecek fonlar içindeki en yüksek tutar, merkez bankası tarafından belirlenir. Merkez bankasının sermayesi, cari hesap muadilleri ve ihtiyat ile aktifleri üzerinde ayrıcalıklı alacak sahibi durumundadır (Bayındır, 2007: 52).

Cari hesabı olan müşterileri bu şekilde yatırım yapmayı seçerek mallarını çalma ve zayi olma ihtimallerine karşı arındırmasını sağlayabilirken diğer taraftan banka hesabının olduğu bankanın verebileceği eft, çek, senet vb. tecimsel hareketlerden ve servislerden yararlanabilmektedir. Ayrı olarak cari hesabı olan yatırımcılar uygulama yapmış olduğu banka vasıtasıyla ticari ilişkiler sağlayabileceği şahıslar hakkında bilgi elde etmek gibi bir avantaja sahip olmuş olurlar(Bayındır, 2007: 53).

1.5.4.2. Yatırım Hesaplar

Yatırım Hesabı; katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlar tarafından kullandırılmasından kaynaklanacak kar veya zarara katılım sağlayan, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş bir getiri ödenmeyen ve anaparanın geri ödenmesi konusunda garanti verilmeyen fonların oluşturduğu hesapları tanımlar. Açılan bu hesaplar karşılığında müşteriye “Kâr ve Zarara Katılma Hesabı Cüzdanı” verilmektedir (S. Bayındır, 2005a:54-55; Yanpar, 2015:130).

Bankaya yatırılan mevduatlar, katılım hesapları aracılığı ile çok sayıda ticari faaliyet içinde kullanılmak suretiyle, yatırımın neticesinde sağlanacak zarar ya da kârlar katılım hesabının sahiplerine yansıtılır. Bu mevduatları katılım bankaları, helal olması şartıyla çok sayıda sektör için kullanabilmektedir. Katılım hesabının özelliği, mevduat hesabından farklı bir şekilde, tasarruf sahibi ile katılım bankası arasında borç-alacak ilişkisi yerine kar-zarar ilişkisi kurulmasıdır. Katılım hesaplarına bunun da bir

neticesi şeklinde yansıtılacak zarar ve kâr mevduat hesabının sahibine taahhüt edilmesi mümkün değildir. Dahası anapara garantisi de katılım bankaları veremez. Genellikle elde edilen kâr veya zararın yüzde 80'ini Katılım bankaları havuza yansıtarak %20'sini kendine almaktadır. Bu oran bankadan bankaya, müşteriden müşteriye ve zaman zamana değişebilir. Bu oranın değişebilmesindeki temel unsur işin içerisinde emeğin olması ve mudarebe ortaklığında emeğin karşılığının tarafların serbest iradesiyle oransal olarak belirlenebilmesidir (Kazak & Okka, 2022). Katılım hesabı sahipleri arasında havuzda oluşan kâr veya zarar dağıtılmaktadır (S. Bayındır, 2005a:54-55; Yanpar, 2015:130).

Geleneksel yatırım bankalarında mevcut vadeli mevduatlara karşılık olarak yatırım hesapları isabet etmektedir. Fon sahibi kişiler yatırım hesaplarına yatırım maksadıyla fon yatırımı yaparken bunun sonucunda kâr elde etmeyi hedeflemektedirler. Burada yatırım hesabı olan kişiler bu hesapları sayesinde faizden gelir sağlamak değil, yatırımdan kâr payı almış olmaktadır (Özgür E, 2007:16).

1.5.4.3. Tasarruf (Katılım) Hesaplar

Bu hesaplar yatırım mevduatları hesabı ile tasarruf mevduatının hesaplarıdır. Büyük olasılıkla klasik bankalar içindeki aynı adla yer alan mevduatla karışmaması adına işleyiş halini ayrı şekilde bunların her ikisine birden katılma hesapları adı verildi (Akin, 1986:280) hesabın sahiplerine evvelinde tespit edilmiş her hangi bir para ödenmez, anaparanın aynı biçimde geriye verilmesi adına güvence sunamaz (Uçar, 1993:68).

Katılım bankaları hesapların sahiplerine kazanç veya kayıp doğrultusunda birim hesap değerlerine denk gelen miktarı ödemektedir.

1.5.5. Katılım Bankaları Fon Kullandırma Yöntemleri

Bankaların fon kullanma yöntemleri bir önceki başlıkta açıklanmıştır. Bu başlık altında fon kullandırma yöntemlerinden bahsedilecektir. Katılım bankalarında fon kullandırma yöntemlerinde farklılıklar olup birçok yöntem vardır bu yöntemler amacı toplanan fonların İslam esasına uygun yöntemlerle ticari faaliyetler içerisinde fon ihtiyacı olan birey ve kurumların ihtiyaçlarını karşılamak ve ticari hayatta kar sağlamayı amaçlamaktadır.

1.5.5.1. Murabaha

Murabaha sözlük anlamında, “artma, çoğalma” anlamı taşır ve “r-b-h” köklerinden türemiş ‘kazançlı satma’ anlamındadır. Bu kavram fıkıh üzerinde dinen uygun usullerindedir. Bu terim bir ürünün kendisine mal olma ücretini alıcı kişiye söylemekle şartıyla açık bir kazanç karşılığında ürünü satışı çıkarmaktır (Akin, 1986; Okka & Kazak, 2021). Örneğin ürünü yüz liraya satın aldık. Yüz on liraya sattık biçiminde on liralık kazançlı satış teklifi alıcı ile satıcı arasında yapılan sözleşmeyi murabaha biçiminde hayata geçmesidir (Yanpar, 2015:134-137)

İslami bankalarda gerçekleştirilen murabaha işlemi aslında fona ihtiyaç duyan kredi alacaklısının ihtiyacı olan malların her biri, taşınmaz veya servis ücretlerinin İslami banka tarafınca kurum adına satana ödenmesi ve buna karşılık firmanın borca tabi tutulması işleminden geçer. Yani firmanın sermayeye duyduğu ihtiyacın karşılanması durumudur (Takan, 2001:144).

Alacaklı kişi parayla almış olduğu ürünün bedelini satan kişiye ücreti veren katılım bankasına ne şekilde kazanç payı vereceğini bilmektedir. Katılım bankaların yaygın biçimde kullanılan metodu bu metottur. En fazla peşin alınan ürünün vadeli kazançlı satış işlemidir. Ülkemizde tatbik edilen bu metodun eski fıkıh anlayışında vadeli satışı denk gelen kimi İslami fıkıhçılarca ifade edilmiştir (İbn Abidin, 1987; Kâsânî, 1996; Mergînânî, 1990).

1.5.5.2. Mudarebe

Kâr/Zarar paylaşım esasına dayalı ortaklık temelli bir yöntem olan Mudarebe, emek-sermaye ortaklığı manasını taşımaktadır. Ortakların arasında belirlenen orana göre mudarebede kâr, dağıtılır. Bununla birlikte sermaye sahibine zararın tamamı aittir (Kallek, 2005; Okka & Kazak, 2021). Zira emeğin sahiplerinin de zarar durumunda emekleri zayi olacaktır. Ticarete henüz mudarebe uygulamalarının İslam Dini doğmadan önce var olduğu belirtilebilir (Kâsânî, 1996; Mergînânî, 1990; Yanpar, 2015).

Hz. Muhammed (s.a.v), büyük dedesi zamanında geliştirilen ve o dönemden günümüze kadarki süreçte uygulanmış olan bir ortaklık çeşididir (Kazak & Okka, 2022). Henüz peygamberlik gelmeden önce Hz. Muhammed (s.a.v), bir tüccar olan

Hız. Hatice'yle mudarebe ortaklığı yapmışlardır. Hız. Muhammed (s.a.v) emek koyan taraf Hız. Hatice ise sermaye sahibi olarak kervanların yönetimine katılmaktaydı. Ashaptan çok sayıda kişinin mudarebe ortaklığı uygulamış olduğu bilinir. Bunların arasında; Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Abbas, Hız. Aişe gibi sahabeler vardır. Emek ve sermaye ortaklığı yapılarak mudarebede ticari bir faaliyet yürütülür (Dinç, 2017: 68-70).

Mudarebede esasen bir taraf sermaye sahibi diğer taraf ise emek, bilgi ve tecrübe sahibidir. İki tarafın sahip bulduklarını bir araya getirdikleri ticaret türü de mudarebe olarak isimlendirilir. Aynı zamanda bilgi, emek ve tecrübesini koyan kişi tüzel bir kişilik de taşıyabilir. Faaliyete yalnız sermayesiyle katılan kişiye veya kuruma ise "Rabbü'l-mâl" İşi yöneten kişiye "mudârib" denilmiştir. Denetleyici olması, Rabbü'l-mâlın ticaretteki faal tek yanıdır. Bu ortaklıkta sermayeyi yöneten ve emeğini koyan mudarib, ne belirli bir kâr payı sağlamayı ne de anaparayı geri ödemeyi garanti altına almaktadır. Kar oluşması halinde anlaşılan oranda payını alırken zarar oluşması halinde zarara sadece sermaye sahibi katlanmaktadır. Mudârib'in zararı ise emeğinin zayı olmasıdır (Okka & Kazak, 2021; Kazak & Okka, 2022).

1.5.5.3.Müşâreke

Arapça kökenden gelen Müşâreke, kavramı şerik kelimesinden türetilmiştir. Kavramsal olarak ortaklık anlamına gelmektedir. İslam hukukunda Müşâreke 'Şirket'ul-İnan olarak da isimlendirilmektedir (Kâsânî, 1996). Çok sayıda ortaklığa ekonomik faaliyetlerde 'Müşâreke' ismi verilmişti (Dinç, 2017: 68-70). Bir işyerinde sermayelere katkı verenlerin işe ortak olmaları manasındadır. Bu şekilde aslında sermaye ile ortaklığı kabul edilmektedir. Var olan bir işyerine sermaye eklemekle beraber ortak olmakta kazanç ile kaybı paylaşmaktadır (Takan, 2001:143).

Herhangi bir projeyi gerçekleştirme amacıyla hem işgücü sahibi hem de sermaye sahibi bireylerin, emek ve sermayelerini bir araya getirmek suretiyle oluşturmuş oldukları ortaklık çeşididir. İşin gerçekleşme safhasında bu ortaklık türünde sadece bir taraf sermaye sahibi de olsa işleyişe müdahalede bulunma hakkı ve söz hakkı bulunur. Tarafların her birisi sermayeyle katılmak durumundadır. Sermaye katılım oranı eşit olabildiği gibi farklı oranlarda da olabilmektedir (Bakkal, 2016).

Sözleşmenin başlangıç aşamasında Müşâreke ortaklığı neticesinde sağlanacak olan kârın kimlere hangi oranda pay edileceği belirtilmektedir. Tarafların karşılıklı rızası kârın başlangıçta tayin edilmesinde ön koşuldur. Taraflar arasında proje yönetiminin kim tarafından yapılacağı belirlenmesi mümkündür. Daha az sermaye koyanın ya da daha fazla sermaye koyanın yönetimi kontrol edeceğine yönelik herhangi bir koşul bulunmamaktadır. Hatta proje yönetimini tarafların istemesi durumunda üçüncü bir tarafa da bırakması mümkündür. En baştan sermayenin belli bir oranı kadar kâr payı alma şartını (maktu bir rakam) veya belirli miktar bir kâr payı alma şartını taşımakta olan bir sözleşme olması durumunda bu Müşâreke geçersiz olacaktır (Bakkal, 2016). Müşâreke ortaklığında sadece gelecekte oluşacak karın yüzdesel paylaşımı üzerinde mutabakata varılmaktadır. Müşareke ortaklığında emek konulmamış sadece sermaye ortaklığı söz konusu ise bu durumda kar ve zarar koyulan sermaye oranlarında dağıtılacaktır. Karın farklı oranlarda dağıtılabilmesi tarafların ayrıca emek koymalarından dolayıdır. Müşareke ortaklığında emek konulması sebebiyle karın farklı oranlarda paylaşımı söz konusu olabileceken zarar olması durumunda koyulan sermaye oranları baz alınacaktır (Okka & Kazak, 2021).

1.5.5.4. İcare (Kiralama, Leasing)

Uzun vadeli finansman yöntemi şeklinde tanınan icara Katılım bankasının, müşterinin istekleri çerçevesinde, bina ekipman, makine, benzeri varlıkların anlaşmaya ulaşan kira fiyatlarının karşılığı olarak finanse edilmesi olanağı sunmaktadır. Günümüz ekonomik yaşamında Leasing ismiyle tanınan kiralama yöntemi ile Katılım bankalar müşterilerine fon kullandırma olanağı sağlamaktadır (Yardımcıoğlu, 2016).

Gün geçtikçe kiralamanın değer kazanmış olduğu gözlemlenmektedir. Genel olarak kiralama işlemleri uzun ve orta vadeli bir şekilde yapılmakta olan bir finansman yöntemi olarak belirtilmektedir. Kiraya veren kişiyle kiralayan kişiler arasında yapılan ikili anlaşma üstüne kiralama yöntemi kurulmaktadır. Kiranın süresi ve bedeli anlaşmanın yapılma sürecinde kesin bir şekilde belirtilmelidir. Varlıkların sahibi olan faizsiz bankalar, kiralanan varlıkların sahibi olmaktadır. Varlıkları kiralamış olan müşteriler bundan yararlanmaktadır (Balcı, 2020).

Belli bir kira ödemesi bu faydanın karşılığı olarak yapılır. Varlıkların kullanılabilirlik derecesine bakılarak kiraya verilme süresi 5 ile 15 sene arasında değişmesi mümkündür. Genel bir şekilde taşınabilir ya da taşınabilir özelliği bulunmayan varlıkların finansman sürecinde kullanılmakta olan kiralama yönetimi, artık günümüz ekonomik yapılarında çok fazla kullanılmak suretiyle ileri teknolojileri daha hızlı yollar ile sağlamak amacıyla kullanılır (Cinbaş, 2018: 34-36). Kiralama sözleşmesinin (Leasing) katılım bankacılığında konvansiyonel bankalardan farklı olarak varlığın teslim edilmesinden sonra ancak kira (taksit) ödemelerinin başlayacağı hususudur. Teslim alınmayan yani yararlanmaya elverişli halde bulunmayan bir varlığa kira ödenemez (Okka & Kazak, 2021).

1.5.5.5. Selem

Selem, belirli bir malın ya da hizmetin ücretlerinin peşin bir şekilde tamamının önceden ödenip, ilerleyen bir tarih için satın alınması işlemidir (Kâsânî, 1996; Mergînânî, 1990; Mevsilî, 1989). Böyle ödeme şeklinde bankalar, gelecekte üretimi gerçekleştirilecek olan bir ürünü peşin bir şekilde satın almış olacaktır. Ancak bu ürünü hemen satması mümkün değildir. Bu malı satabilmesi için vadesinin dolup satın alınmasının gerçekleşmesini beklemek zorundadır (Bakkal, 2016: 46-47).

Satıcılar, ilerleyen süreçteki bir vade içinde teslimatını yapması gerekli olan ürünün bedelini peşin bir şekilde temin ederek kurulmuş olan sözleşme ile bankaya taahhütte bulunmuş olacaktır (Cinbaş, 2018: 37-38).

Malların özellikleri ve kalitesi de dahil altın, gümüş vb. sarf akdine konu kıymetli madenler sözleşmenin konusunda olamaz. Bir malın satılabilmesi için normal bir satışta düzenlenmiş olan sözleşmede hali hazırda o malın mevcut bulunması gereklidir. Bundan dolayı, İslam dinine göre henüz üretilmemiş ya da tarım için hasat edilmemiş olan bir malın önceki süreçte satışı caiz görülmemiştir. Bununla birlikte insanların ihtiyaçları nedeniyle Hz. Muhammed (s.a.v.), “ölçeği, tartısı ve vadesi belli olan” malların önceki süreçte satışlarına selam akdi kapsamında müsaade etmiştir. Bu satış akdinin özellikle tüccar ve çiftçilerin daha iyi mesleklerini gerçekleştirebilmeleri açısından gereksinim hissettikleri nakitleri karşılayabilmek selem akdinin meşru kılınmasındaki hikmettir (Bakkal, 2016: 46-47).

1.5.5.6. İstisna

Arapça kökenli İstisna kavramı, yapmak ve üretimde bulunmak, anlamını taşımaktadır. İstisna, satıcı ile alıcı arasında düzenlenmiş olan ve ürünleri üretirme konulu bir satış sözleşmesi niteliğindedir. (Çalışkan, 1989; Kâsânî, 1996; Mergînânî, 1990). Bir mal ya da hizmetin sözleşme ile taahhüt edilmiş biçimde üretilmesi amacı ile zamanla bedelinin işin tamamlanma düzeyi çerçevesinde ödenmesi işlemidir (Mergînânî, 1990; Mevsilî, 1989). Bu bir şeyin üretilmesi açısından imalatçıyla yapılmış olan sözleşme, bir sipariş anlaşmasıdır. Genellikle uzun sürede istisna uygulaması, üretilen ya da yapılan malların alım satımı için kullanılmaktadır (Aktepe, 2010: 61). Marangoza dolap yaptırmak, müteahhitte daire yaptırmak, terziye elbise diktirmek eser sözleşmesine örnektir (S. Bayındır, 2005a: 57-60).

Katılım bankaları tarafından da istisna sözleşmeleri, çok fazla olmasa da zaman zaman kullanılmakta olan bir uygulama biçimidir. Bankalar genel olarak finansmanı sağlayıcı taraftır. Tedarikçisine malın bedelini peşin olarak, müşterisinin isteği ve talimatına göre hak ediş usulüne veya malın tesliminde göre öder. İstisna sözleşmesi ile anlaşılan malların üretilmesi ya da farklı bir biçimde temin edilmesi bankaların sorumluluğu altındadır. Karşılıklı anlaşma sağlanan bedel ile müşterilerin talep ettiği niteliklerde mal üretilir veya temin edilir müşteriye satılır (A. Bayındır, 2007:261). Uygulama sürecinde oluşabilecek risklerin geçilebilmesi açısından sözleşme ile ya müeyyide ön şart görülebilir veya müşteriler üretim süreçlerinin denetiminin yapılması açısından bankanın vekil tayin etmesini isteyebilir. Bunun haricinde banka, üretim sürecinin denetlenmesi amacı ile bağımsız bir denetçi tayin edilebilir (Cinbaş, 2018: 44-45).

1.5.5.7. Teverruk

İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kurulu'sunun tanımlamasına göre Teverruk, "Satıcıya tespit edilmiş bir kar ödemek suretiyle ya da Pazarlık yaparak veya vadeli bir bedelle malın alınmasının ardından nakit gereksinimini giderebilmek için bahsi geçen malı üçüncü taraflara peşin olarak satmaktır." (Kazancı, 2018: 20).

Katılım bankacılığı kurumları aracılığı ile Teverruk, ekonomiye bilhassa atıl kalmış fonları kazandırmak amacı ile kullanılmakta olan bir finansman türüdür. Atıl

kalmış fonları faizsiz bankalar bu çerçevede değerlendirebilmek piyasa içine dâhil edebilmek amacıyla aşağıdaki ifade edilen yöntemleri takip etmektedir (Polat, 2015: 70-80).

1.5.5.8. Komodite

Aralarında kalite baz alındığında hiçbir farklılık bulunmayan ürünlerin, yüklü miktarda uluslararası piyasa çevrelerinde anlık bir şekilde alınarak satılmasıdır. Çok sayıda çeşitli türlerden ticari mallar, Komodite işleminde ticarete konu olur Bununla birlikte en sık kullanılmakta olanlar, tarımsal ürünler, petrol ve altındır. İşlemler sırasında alıcı ve satıcı tarafından bu ürünler görülmemekte, para transferi belli bir vade ve fiyat içeren antlaşmalar yoluyla gerçekleştirilir. Chicago ve New York'ta Komodite pazarları bulunur. Kısa vadeli finansman sorunlarını çözebilmek amacıyla bazı katılım bankaları komodite işlemlerini gerçekleştirir. Özellikle nakit fazlaların değerlendirilebilmesi açısından kullanılmakta olan bir usuldür. Katılım bankasının nam ve hesabına komodite işlemlerini katılım bankasının talimat vererek para yatırdığı banka, uygulamak suretiyle işlemlerden sağlanan karı katılım bankası ile paylaşmaktadır (Kelleroğlu, 2017: 36-37).

1.5.5.9. Karz-ı Hasen

Karz kavramı İslam ekonomisi çerçevesinde ödünç verme, geri ödenmek üzere borç verme, anlamını taşımaktadır. Gereksinim içinde bulunan kardeşlerine İslamiyet, Müslümanların yardımlaşma içinde olmaları öğütlemiştir. Kur'anı Kerimde Kim Allah'a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder (Bakara, 2/245) buyurulmaktadır. Katılım bankaları da zaman zaman dönem sonunda enflasyon farkını almak kaydıyla Karz-ı Hasan enstrümanını kullanmaktadırlar. Günümüzde enflasyonun çok yüksek olduğu dönemler dışında çok kullanımı olmasa da kendisinde çeşitli faydalar bulunan ve ekonomik kalkınmayı destekleyen önemli bir finansal enstrümandır (Kazak & Alim, 2022).

1.5.6. İslami (Katılım) ve Konvansiyonel Bankalar Arasındaki Benzerlikler ve Farklar

Katılım ve Konvansiyonel bankalar arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılım ve Konvansiyonel Banka Karşılaştırması

Özellik	Konvansiyonel Bankacılık	Katılım Bankacılığı
Kazanç ve Artı Değer	Yatırılan para zamanla artı değerlenir. Borç veren her zaman artan bir kazanç elde eder.	Para bazen karz-ı hasen yöntemiyle verilebilir, artı değer olmayabilir. Kâr ve zarar müşterilerle paylaşılır.
Risk Yönetimi	Risk, genellikle bir bedele katlanma gerektirir.	Risk paylaşımı esastır.
Faaliyet ve Ürünler	Yasal düzenlemelerle belirlenmiş her türlü faaliyete izin verir.	Hem mevzuata hem de İslami prensiplere uygun ürün ve hizmetleri sunar.
Gelir Araçları	Faiz üzerinden gelir elde edilir.	Kâr payı şeklinde gelir elde edilir.
Fon Kullandırma Yöntemi	Kredi (borç para verme) yöntemi kullanılır.	Ticaret yöntemine göre verilir.
Sözleşme Türleri	Kredi sözleşmeleri faizli borç para verme akdi olarak düzenlenir.	Alım-satım akdi ile yapılır.
Kredi Kullanım Şartları	Herhangi bir mal veya hizmet satın alma şartı aranmaz.	Mal veya hizmetin satın alınması veya proje olması gereklidir.
Kredi Geri Çağırma	Banka kredileri geri çağırabilir.	Tek taraflı cayma ve geri çağırma mümkün değildir.
Fon Kullanım Şekli	Krediler faizli borç olarak verilir.	Fonlar vadeli olarak satılır ve vade sonunda kâr ilave edilerek geri alınır.
Mevduat ve Katılma Hesapları	Vadeli mevduat hesaplarına yatırılan paradan faiz alınır.	Katılma hesaplarına yatırılan paradan kâr payı alınır.
Para Çekme ve Vade	Vadeden önce para çekilmesi vade bozulmasına neden olur.	Vadeden önce para çekilebilir, kalan tutar vade sonunda kâr payı getirir.

Kaynak: Araştırmacı tarafından derlenerek oluşturulmuştur.

Tablo 3'e göre; Konvansiyonel bankacılıkta, yatırılan paranın zamanla artı değer kazanması beklenir. Borç veren, her zaman bu artı değer sayesinde kazanç sağlar. Bu sistemde risk genellikle belirli bir bedeli üstlenmeyi gerektirir. Konvansiyonel bankalar, yasal düzenlemelere uygun olarak her türlü faaliyete izin verir ve gelirlerini faiz üzerinden elde eder. Krediler borç verme şeklinde sağlanır ve geri ödemede faiz de eklenir. Konvansiyonel bankacılıkta, krediler herhangi bir mal veya hizmet satın alma şartı olmadan verilebilir ve kredilerin geri çağırılması

mümkündür. Vadeli mevduat hesaplarına yatırılan paradan faiz alınır ve bu faiz oranı vade başında bellidir. Vadeden önce para çekilmesi vade bozulmasına neden olur.

Katılım bankacılığında ise para bazen karz-ı hasen yöntemiyle ödünç verilir ve bu durumda herhangi bir artı değer sağlanmaz. Katılım bankacılığı, kâr ve zarar paylaşımına dayalı bir sistemdir, bu yüzden elde edilen gelirler hem artış hem de azalış gösterebilir. Risk paylaşımı esastır; kâr ve zarar, müşterilerle birlikte paylaşılır. Katılım bankaları hem mevzuata hem de İslami prensiplere uygun ürün ve hizmetler sunar. Gelir, kâr payı şeklinde elde edilir. Fonlar, ticaret yöntemiyle sağlanır ve ödemeler doğrudan malın alındığı satıcının hesabına yapılır. Krediler, alım-satım akdi çerçevesinde düzenlenir ve mal veya hizmetin satın alınması veya bir proje olması gereklidir. Katılım bankacılığında, fon kullanımı belirli şartlara bağlıdır ve tek taraflı cayma mümkün değildir. Fonlar, vadeli olarak satılır ve vade sonunda kâr ilave edilerek geri alınır. Katılma hesaplarına yatırılan paradan kâr payı alınır ve kâr payı vade sonunda belli olur. Vadeden önce para çekilmesi mümkündür; bu durumda çekilen tutar üzerinden kâr payı alınmaz, ancak kalan tutar vade sonunda kâr getirir ve vade bozulmaz.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜ VERİMLİLİK VE DERİNLİĞİ

2.1. Bankacılık Sektöründe Kâr ve Verimlilik

Türkiye bankacılık sektöründe kâr ve verimlilik, bankaların finansal performansını ve rekabet gücünü ortaya koyarken, sektör derinliği ise bankaların sunduğu ürün ve hizmet çeşitliliği ile ekonomiye olan katkılarını göstermektedir. Bu bölümde, öncelikle bankacılık sektöründeki kâr ve kârlılık kavramları detaylı bir şekilde ele alınacak; ardından, derinlik kavramı kapsamında, tüketici kredileri, ticari krediler, tarım kredileri ve ekonomik büyüme katkıları alt başlıkları üzerinden bankacılık faaliyetlerinin geniş perspektifte değerlendirilmesi hedeflenecektir.

2.1.1. Bankacılıkta Kâr ve Kârlılık Kavramı

2.1.1.1. Kâr ve Kârlılık Kavramları

Kâr, bir işletmenin belirli bir dönem içinde elde ettiği toplam gelirden, aynı dönem içinde katlandığı toplam giderlerin düşülmesi sonucunda kalan pozitif farktır (Parasız, 2005: 70). Başka bir deyişle, kâr, işletmenin satışlarından elde ettiği hasılatın, bu satışları gerçekleştirmek için yaptığı harcamaları aşan kısmıdır (Gunter, Krenn & Sigmund, 2013). Ekonomik açıdan kâr, bir işletmenin sahip olduğu sermayenin alternatif kullanımlara göre getirisini aşan kısmıdır. Bu tanımda kâr, sadece muhasebe kârını değil, aynı zamanda fırsat maliyetlerini de kapsar. İşletmenin, kaynaklarını başka bir yerde kullanmış olsaydı elde edemeyeceği ek geliri ifade etmektedir (TDK, 2024). Finansal bağlamda kâr, bir işletmenin net gelirdir ve işletmenin ana faaliyetlerinden, yatırım faaliyetlerinden ve finansman faaliyetlerinden elde ettiği tüm gelirlerin, bu faaliyetler için katlanılan tüm maliyetlerden çıkarılmasıyla bulunur. Net kâr, vergi öncesi kârın, vergi giderlerinin düşülmesiyle hesaplanır (Ulusoy, 2017: 370).

Kârlılık, bir işletmenin kârlı olma yeteneğini, yani belirli bir dönemde elde ettiği kârı, sahip olduğu kaynaklara oranla ne kadar verimli kullandığını gösteren bir

ölçüttür. Bu, işletmenin elde ettiği kârın, yatırdığı sermaye veya varlıkların getirdiği getiriyi ifade etmektedir (TDK, 2024).

Ekonomik açıdan kârlılık, bir işletmenin ekonomik kaynaklarını ne kadar etkili ve verimli kullandığını gösteren bir orandır. Bu, işletmenin faaliyetleri sonucunda elde ettiği ekonomik değer, işletme tarafından kullanılan kaynaklara göre değerlendirilmesi anlamına gelir. Finansal kârlılık, bir işletmenin finansal performansını ölçen ve kârlılık oranları olarak bilinen çeşitli metriklerle ifade edilmektedir (Gülhan & Uzunlar, 2011). En yaygın kârlılık ölçütleri arasında brüt kâr marjı, faaliyet kârı marjı ve net kâr marjı gibi oranlar yer alır. Bu oranlar, işletmenin kârının, satış gelirlerine, toplam varlıklara veya özkaynaklara oranını ifade etmektedir (Okay, 2002).

2.1.2. Bankacılık Sektörü Karlılığı

Kârlılık, bir işletmenin veya finans kurumunun faaliyetlerinden kar veya finansal kazançlar elde etme kabiliyetini ifade etmektedir. Bankalar bağlamında karlılık, finansal performanslarının ve sürdürülebilirliğinin önemli bir ölçüsüdür (Karabacak, 2022). GSYİH büyüme oranı, enflasyon oranı gibi birçok makroekonomik faktörde banka karlılıklarını etkilemektedir.

Günümüz ekonomilerinde bankalar, finansal sistemlerin temel taşlarından birini oluşturur ve ekonomik büyüme ve kalkınma için hayati bir rol oynarlar. Bankaların en temel işlevi, fon fazlasına sahip olan bireyler ve kurumlar ile fon ihtiyacı olan bireyler ve kurumlar arasında bir aracı olarak hareket etmektir. Bu aracılık işlevi, ekonomideki para ve kredi politikalarının önemli bir parçasını oluşturur ve ekonomik büyümeyi destekler. Bankaların temel hedefi kâr maksimizasyonudur ve bu amaç doğrultusunda likidite fazlası olan kişi ve kurumlardan, likidite açığı olan kişi ve kurumlara kaynak aktarımı yaparlar. Bu işlev, ekonomideki sermaye hareketlerini ve yatırımları teşvik ederken, aynı zamanda bankaların kendi karlılıklarını artırmasını sağlamaktadır (Gülhan & Uzunlar, 2011).

Günümüzde bankalar, teknolojiye hızlı gelişmeler, küreselleşme süreci, devlet düzenlemeleri ve sermaye yeterliliği gibi faktörlerle karşı karşıyadırlar. Bu faktörler, bankaların faaliyetlerini etkileyen baskılar ve riskler oluşturur. Bankalar, bu

zorluklarla başa çıkabilmek ve kârlılıklarını sürdürebilmek için daha geniş bir ürün yelpazesi sunmak ve daha verimli bir şekilde faaliyet göstermek zorundadırlar. Sonuç olarak, bankaların fon aktarımı ve kâr maksimizasyonu fonksiyonları, ekonomik büyüme ve kalkınma için önemlidir. Ancak, bankaların karşılaştığı çeşitli ekonomik ve finansal zorluklar, onları daha esnek ve yenilikçi olmaya zorlamaktadır. Bu nedenle, bankaların ekonomik ve finansal analizleri, ekonomik politikaların etkinliğini değerlendirmek ve ekonomik istikrarı sağlamak için önemlidir (Gülhan & Uzunlar, 2011).

Banka karlılığı genel olarak varlıklardan elde edilen gelir ile yükümlülüklerin ve yasal yükümlülüklerin birleşik maliyetleri arasındaki fark olarak anlaşılabilir. Akademik literatürde banka karlılığı tipik olarak hem içsel (mikro) hem de dışsal (makro) belirleyicilerin bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. İçsel veya endojen faktörler, bankanın bilanço ve gelir tablosundan kaynaklanan ve genellikle mikro veya bankaya özgü değişkenler olarak adlandırılan faktörlerdir. Bu faktörler bankanın büyüklüğü, sermaye yapısı, risk yönetimi uygulamaları, gider yönetimi ve takipteki kredilerin düzeyi gibi unsurları içerir. Öte yandan, dışsal veya egzogen faktörler, banka yönetiminden doğrudan etkilenmemesine rağmen finansal kurumların performansını önemli ölçüde etkileyen ekonomik değişkenlerdir. Bunlar faiz oranları, enflasyon ve ekonomik büyüme gibi daha geniş makroekonomik koşulları içerebilir (Güngör, 2007).

Spathis vd. (2002) Yunanistan'daki bankacılık sisteminin kârlılığını etkileyen temel faktörleri keşfetmeye çalışmıştır. Çalışma, bankaların büyüklüğünün Yunanistan bankacılık sistemindeki etkinlik ve verimlilik üzerindeki rolünü, kârlılığı ölçmek için kullanılan bazı finansal oranlar (öz kaynak kârlılığı, aktif kârlılığı ve net faiz marjı) kullanarak değerlendirmiştir. 1990-1999 döneminde yedi büyük banka ve on altı küçük bankanın seçildiği örnekleme panel veriler kullanılmıştır. Çalışma, banka türünden bağımsız olarak büyük bankaların küçük bankalardan daha etkin ve verimli olduğunu bulmuştur. Ayrıca, küçük bankaların büyük bankalardan daha yüksek öz kaynak kârlılığı, net faiz marjı ve sermaye yeterliliğine sahip olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, büyük bankaların yüksek aktif kârlılığı, düşük net faiz marjı ve sermaye yeterliliği olduğu da ortaya konmuştur (Gülhan & Uzunlar, 2011).

Son küresel finansal kriz, çeşitli araştırmacıları bankaların finansal performansını değerlendirme sürecine yönlendirmiştir. Tarawneh (2006) tarafından yapılan bir çalışmada, 1999-2003 yılları arasında Umman'daki ticari bankaların finansal performansı incelenmiştir. Örnekleme seçilen bankaların sayısı beştir. Çalışmada, toplam mevduatlar, toplam krediler, toplam varlıklar, hissedar öz sermayesi, öz kaynak kârlılığı, aktif kârlılığı ve mevduat kârlılığı gibi beş değişken seçilmiştir. Ayrıca, operasyonel verimliliği ölçmek için bir operasyonel verimlilik oranı (faiz gelirleri / faiz giderleri) kullanılmıştır. Çalışma, operasyonel verimliliğin, banka büyüklüğünün ve varlık yönetiminin Umman ticari bankalarının finansal performansı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu önermektedir. Daha yüksek toplam kredi, toplam sermaye mevduatları ve toplam varlıkların daha iyi kârlılık performansı anlamına gelmediği vurgulanmıştır (Gülhan & Uzunlar, 2011).

2.1.2.1. Türk Bankacılık Sektöründe Karlılık ve Ölçülmesi

Bankacılık sektörü, Türkiye'nin finansal sisteminde çok önemli bir role sahiptir ve ekonomik faaliyetin temel itici gücü olarak hizmet vermektedir. Son yıllarda artan rekabet düzeyi ve yükselen tüketim eğilimleri, bireyler ve işletmeler arasında bankalardan kredi alma eğiliminin artmasına yol açmıştır. Mevduat toplama ve kredi dağıtma gibi geleneksel işlevlerinin ötesinde, bankalar daha geniş bir hizmet yelpazesi sunarak rollerini genişletmiş ve böylece daha çok yönlü kurumlar haline gelmişlerdir. Yoğunlaşan rekabet karşısında bankalar, operasyonel maliyetleri azaltarak ve yenilikçi ürünler sunarak kârlılıklarını artırmaya ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamaya odaklanmışlardır (Gülhan & Uzunlar, 2011). Aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE), bankaların karlılığını değerlendirmek için yaygın olarak kabul edilen temel göstergelerdir.

2.1.2.1.1. Magic Diamond Makro Ekonomik Göstergeler

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 1987 yılında geliştirdiği "Sihirli Kare" veya "Sihirli Elmas" adlı yaklaşım ile ülkelerin makroekonomik performanslarını analiz etmek için bir çerçeve oluşturmuştur. Bu yaklaşım, Karl Schiller tarafından 1970'lerin başlarında Kaldor'un görüşlerine dayanarak geliştirilmiş ve grafiksel olarak temsil edilmiştir.

Sihirli kare yaklaşımında dört temel değişken, bir ülkenin makroekonomik performansını temsil etmektedir (OECD, 1987):

İşsizlik: Bir ülkedeki işsizlik oranı, ekonomik performansın bir göstergesidir.

Enflasyon: Fiyat seviyelerindeki genel artış oranı olan enflasyon, ekonominin istikrarını etkileyen önemli bir faktördür.

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla: Bir ülke sınırları içerisinde belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) üretilen tüm mal ve hizmetlerin pazar değerlerini toplamını ifade eder. GSYİH, bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü ve genel ekonomik faaliyet düzeyini ölçmek için kullanılan en temel göstergelerden biridir (Mankiw, 2014).

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla hesaplamasında 3 yöntem kullanılmaktadır;

- **Üretim Yöntemi:** Ekonomik faaliyetlerin katma değerlerinin toplamını hesaplar. Yani, üretim sürecinde her aşamada oluşan değer artışlarını toplar.
- **Gelir Yöntemi:** Ülkedeki toplam gelirleri (ücretler, karlar, kira gelirleri vb.) toplar. Bu yöntem, bir ekonomideki tüm yaratılan gelirlerin toplamını ifade eder.
- **Tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve net ihracatı (ihracat - ithalat)** toplar. Bu, ekonomideki toplam harcamaları gösterir (Pindyck ve Rubinfeld, 2013)

Cari İşlemler Dengesi: Bir ülkenin dış ticaretindeki dengeyi ifade eden bu gösterge, ekonominin uluslararası düzeydeki performansını yansıtır. Bu dört değişkenin bir ülkede aynı anda iyileşme göstermesi, o ülkenin makroekonomik performansının başarılı olduğu şeklinde yorumlanır. OECD'nin Sihirli Kare yaklaşımı, karşılaştırmalı analizler yaparak ülkeler arasındaki ekonomik durumu değerlendirmek için kullanılmaktadır (OECD), 1987; Teixeira, Pinheiro & Vilasboas 2015).

2.1.3. Bankacılıkta Kârlılığa Etki Eden Makroekonomik Faktörler

Ülkenin mevcut durumu, hukuki ve siyasi ortam ile finansal piyasalardaki koşullar, bankacılık sektörünün performansını etkileyen unsurlar arasında bulunmaktadır (Ata, 2009). Bankacılık sektörü, ülke ekonomisinin gelişiminde ve finansal piyasaların

büyümesinde kritik bir rol oynar. Bu bağlamda, bankacılık sektörünün durumu ve karlılığı büyük önem taşır. Bankaların karlılığını istikrarlı bir şekilde sürdürebilmesi için belirli etmenlerin varlığı gereklidir. Bu etmenler, ortaya çıkabilecek risklerin etkin bir şekilde yönetilmesi açısından önem arz etmektedir. Sürekli ve düzenli bir yönetim ile uygulamalar, bankaların karlılığını olumlu bir şekilde etkiler. Bu etkinin ölçülmesi için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir (Gülhan & Uzunlar, 2011). Bankaların karlılığını etkileyen faktörler, içsel ve dışsal olarak iki ana kategoriye ayrılır. İçsel faktörler, bankanın iç yapısındaki değişkenleri yansıtırken, dışsal faktörler ise banka dışındaki olayların etkilerini ifade eder (Gunter, Krenn & Sigmund, 2013).

Dışsal faktörler, bankanın kontrolü dışında gelişen olayları içerir ve bu risklerin yönetimi bankanın çabalarıyla elde edilemeyebilir. Makro ekonomik değişkenler hem ulusal hem de uluslararası düzeyde meydana gelen olaylar sonucu oluşabilir ve banka karlılığı üzerinde önemli etkiler yapabilir. Bu nedenle, makro ekonomik risklerin analizi bankalar açısından önemlidir ve detaylı bir şekilde incelenmektedir (Gülhan & Uzunlar, 2011).

Bankaların finansal tablolarında bulunan hesaplardan kaynaklanan faktörler içsel, banka yönetimiyle ilgili olmayan ve dışarıdan kaynaklanan olaylardan oluşan faktörler ise dışsal faktörler olarak değerlendirilir. Bu faktörlerin etkileri, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir (Doyran, 2013). Özetle, banka karlılığını etkileyen makro ekonomik riskler şu şekilde sıralanabilir:

2.1.3.1.Faiz Oranı Riski

Faiz oranı riski, faiz oranlarındaki değişkenliklerden kaynaklanan banka maliyetleri ve gelirlerindeki belirsizlikleri tanımlar (TDK, 2024). Bir başka tanımda ise Faiz oranı riski, faiz oranlarındaki değişimlerden dolayı gelirdeki azalma riskidir. Banka bilançosundaki çoğu kalem faiz oranlarındaki değişikliklerden etkilenmektedir. Faiz oranları sabit olmadığından, gelirler de değişkendir. Değişken oranlarda borçlanma durumunda, faiz oranlarındaki artış borç verenin maliyetinin yanı sıra borç verenin gelirinin de arttığı anlamına gelmektedir (Canbaş & Doğukanlı, 2007: 125-126).

Bu risk, bankanın piyasa değerinde de değişimlere yol açabilir. Banka bilançosundaki aktif ve pasiflerin faiz oranları farklı olabileceğinden, faiz riski

kaçınılmaz bir durumdur. Bu risk, yalnızca bonolarla değil, aynı zamanda finansal kurumların bilançolarıyla da ilişkilidir. Örneğin, tasarruf ve kredi birlikleri, mevduat (pasifler) için ödedikleri faiz oranları, ipotek kredilerinden (aktifler) elde ettikleri getirilerden daha hızlı artarsa, kurumun gelirinde önemli bir düşüş yaşanabilmektedir (Parasız, 2005: 82-83).

Bu riski yönetmek için bankalar, mevduat ve kredilerini aynı vadede tutma stratejisini kullanabilir. Başka bir çalışmaya göre, faiz oranı riski, gelecekte piyasa faiz oranlarındaki değişimlerin yatırım araçlarının fiyatlarını ve getirilerini olumsuz etkileyebileceği risk olarak tanımlanmaktadır. Faiz oranlarının artması, faiz riski doğurur ve bu değişimler yatırımlar üzerinde etkili olabilir. Yatırımlar, faiz oranlarındaki değişikliklerden farklı derecelerde etkilenebilir, ancak genellikle aynı yönde hareket eder. Faiz oranlarındaki artış, yatırımlardan beklenen getirilerin yüksek tutulmasına neden olabilir. Faiz oranı riski mevcutsa, yatırımcılar genellikle kısa vadeli yatırımları tercih etmektedir. Bunun nedeni, faiz riskinden kaçınmaktır. Ancak, kısa vadeli yatırımlar da faiz oranı riskiyle karşı karşıya kalabilir ve bu, kısa vadeli yatırımların faiz riskinden kurtulmak için etkili bir yöntem olmadığını göstermektedir (Aşıkoğlu, 1983).

Literatürde faiz oranı risklerinin temel unsurları şunlardır: “gelir riski, yeniden yatırım riski, ödenmeme riski, marjın riski, fiyatlama riski, getiri eğrisi riski, temel oran riski ve opsiyon riskleri”dir (Canbaş & Doğukanlı, 2007). Faiz oranlarına hassas aktif ve pasiflerdeki dalgalanmalar, gelir riskine yol açar. Bilançonun piyasa değerindeki değişiklikler ise fiyat riski olarak değerlendirilir. (Okay, 2002).

Kısa dönemli faiz oranı değişimleri genellikle ekonomik dalgalanmalarla bağlantılıdır ve faiz oranlarının tahmini ekonomik tahminlere dayanır. Eğer bankalar faiz oranı riskini doğru yönetemezse, bu durum ciddi zararlar, likidite ve sermaye yeterliliği risklerine neden olabilmektedir.

Faiz oranı riskinin çeşitli unsurları aşağıdaki şekilde açıklanabilir.

Yeniden fiyatlama riski: Mevcut faiz oranlarındaki değişimlerin bilançoda yer alan aktifler, pasifler ve bilanço dışı pozisyonlar üzerindeki etkisini, bankaların net

faiz gelirlerini ve ekonomik değerlerini olumsuz yönde etkileyen riskleri ifade etmektedir (Ataman, 2001).

Getiri eğrisi riski: Menkul kıymetlerin vadeleri arasındaki farklılıklar, elde ettikleri getirilerdeki farkları analiz etmeye yardımcı olur. Özellikle faiz getirisi sağlayan bono ve tahvillerin vadeleri dolmadan yeniden işleme konması, getiri eğrisinin önemli bir değişken olarak dikkate alınmasını sağlar (Mishkin & Serletis, 2016). Enflasyon beklentileri de getiri eğrileri aracılığıyla belirlenir ve bu, getiri eğrisinin önemini artırır (Choudhry, 2008). Getiri eğrileri, sistematik ve sistematik olmayan risklerin izlenmesi ve yönlendirilmesinde de kullanılır. En yaygın yöntemler Nelson ve Siegel yöntemleridir (Diebold & Li, 2006).

Temel oran riski: Banka bilançolarından elde edilen oranlarda görülen riskli durumları ifade eder. Belirli düzeylerden sapma, oran riskini artırmaktadır.

2.1.3.2.Piyasa Riski

Risk, genel olarak bir kayba, tehlikeye veya zarara yol açma olasılığını ifade eder (Emhan, 2009). Bankacılık bağlamında risk, verilen kredilerin geri ödenmemesi veya yapılan taahhütlerin tahsil edilmesindeki başarısızlıklar olarak tanımlanabilmektedir. Finansal mekanizmalarda risk, şirketlerin finansal planlamalarında ortaya çıkan olumsuz sapmalar olarak görülür. Risk seviyesinin düşük olması, gelecekteki olayların tahmin edilebilirliği ile doğru orantılıdır (Yılmaz & şahin, 2009). Yani, bir olay ne kadar net tahmin edilebiliyorsa, risk seviyesi o kadar düşük olur. Eğer bir olay tamamen tahmin edilebiliyorsa, risk oranı sıfır olur. Risk ve belirsizlik kavramları sıklıkla karıştırılabilir. Ancak, belirsizlik genellikle rastgele ortaya çıkan sonuçları ifade ederken, risk, sayısal olarak ölçülebilen ve rastgele olmayan durumlarda kullanılmaktadır (Kazak, 2022).

Piyasa riski, piyasalardaki değişkenliklerin bankanın kazanç ve kayıp riskini artıran potansiyel etkilerini ifade eder. Bu risk, hisse senedi, faiz oranları, emtia fiyatları ve döviz kurları gibi faktörlerden kaynaklanır. Bankaların piyasa risklerini etkili bir şekilde yönetebilmesi için detaylı analizler yapması ve senaryo testleri ile stres analizleri gerçekleştirmesi gerekir. Ayrıca, bankalar yalnızca içsel değil, aynı

zamanda ekonomik ve endüstriyel değişikliklere de duyarlı olmalıdır (Ulusoy, 2017:375).

Yatırım portföyü dışında kalan, spekülâtif veya psikolojik etkenlerden kaynaklanan riskler piyasa riski olarak adlandırılır. Piyasada yaşanan dalgalanmalar, tüketici davranışlarındaki değişimler veya politik olaylar piyasa riskine neden olabilir. Piyasa riskinden korunmak için, yapılan yatırımın veya sektörün piyasa duyarlılığını değerlendirmek ve uygun önlemleri almak gereklidir. Kaliteli ve istikrarlı yatırımlar, piyasa riskine karşı daha az hassasiyet gösterir. Günümüzde piyasalardaki bu tür risklerden korunmak amacıyla türev ürünler kullanılmaktadır (Durmuşkaya, 2015).

2.1.3.3.Döviz Kuru Riski

Döviz riski, yabancı para birimlerinin değerlerindeki değişimlerden kaynaklanır. Eğer bir yatırımcı, yatırım yapılan döviz değer kazandığında kar elde ederse, genellikle dövizde yatırım yapma eğilimindedir. Bu durum, özellikle enflasyonist ortamda görülür; ülke parasının değer kaybetmesi, yabancı paranın değer kazanmasıyla sonuçlanabilir. Ayrıca, bu durum ülkenin ödemeler dengesinde açıkların oluşmasına da yol açabilir. Yatırımcılar, gelecekte döviz kurlarındaki değişiklikleri öngörmeye çalışır (Doğanay, 2016). Kur riski, yabancı para birimlerinin piyasa değerindeki dalgalanmaların sonucudur. Bu durum bankanın varlık ve yükümlülüklerinin değerini değiştirir ve bankaya zarar vermektedir (Gülhan & Uzunlar, 2011).

Kur riski, bankaların döviz kuru değişikliklerinden kaynaklanan zarar riskini ifade eder. Bu risk, bankanın döviz cinsinden varlık ve yükümlülüklerinin miktarına bağlıdır. Açık pozisyonda olan bankalar, döviz borçlarının değerindeki artışlardan olumsuz etkilenebilirken, kapalı pozisyonda olanlar bu durumdan zarar görmez. Ancak, kurların düşmesi alacakların değerini azaltarak zarar riskini artırmaktadır (Orhan & Erdoğan, 2013: 38).

Bankalar, döviz işlemleri gerçekleştirdikleri için döviz riskini de barındırır. Kurlardaki beklenmedik değişimler, bankaların bilançolarındaki döviz kalemlerinin piyasa fiyatlarını etkiler. Bu etkiler, aktif döviz kalemleri ile pasif döviz kalemleri arasındaki farklardan kaynaklanır ve bankaların getirilerini etkileyebilir. Döviz kurundaki dalgalanmalar hem kar hem de zarar yaratabilir, bu yüzden döviz

pozisyonları sürekli izlenmelidir. Merkez bankaları, döviz kurundaki dengenin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Okay, 2002). Uluslararası ticaretin artması, belirli bir miktarda döviz bulundurmaya gerektirir. Bu tür riskler, döviz kuru riskine açık olunan dönemlerde ortaya çıkabilir. Ancak, iyi bir çeşitlendirme ve türev ürünler kullanımı ile bu riskler minimize edilebilmektedir.

2.1.3.4.Menkul Kıymet Fiyat Riski.

Sistematik riskler, menkul kıymetler piyasasında kaçınılmaz bir unsurdur ve piyasada işlem gören varlıklar bu risklerden kaçamazlar. Uluslararası finansal piyasaların genişlemesi, menkul kıymetler piyasasının da gelişmesini teşvik etmektedir. Menkul kıymetler piyasası, yatırım araçlarının alım satımının yapıldığı bir platformdur ve bu süreçte, menkul kıymetleri alıp satan taraflar çeşitli risklerle karşılaşabilir. Bu riskler, menkul kıymet riski olarak adlandırılır. Diğer risk türlerinde olduğu gibi, menkul kıymet risklerinin de etkili bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Başkaya, 2000).

Menkul kıymetlerin seçilmesi ve değerlendirilmesi sırasında piyasa risklerinin dikkatlice analiz edilmesi önemlidir. Yatırımların riskleri, maliyetleri ve mevcut alternatifler, menkul kıymet seçiminde göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir. Ayrıca, menkul kıymetlerin borçlanma veya özkaynak yoluyla yönetilmesi de bir risk göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Gülhan & Uzunlar, 2011).

2.1.3.5.Enflasyon Riski

Bankalar, piyasalardaki fiyat değişimlerine karşı oldukça hassastır ve enflasyon riski bu fiyat değişimlerinden kaynaklanır. Enflasyon, paranın değer kaybetmesine yol açarak fiyatlarda değişimlere neden olur ve bu da bankaların beklenen getirilerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (S. Doğan & Şarsel, 1994). Enflasyon riski, yatırılan paranın getirisinin değer kaybına neden olur. Bu durum, enflasyonun paranın satın alma gücünü azaltarak getirileri düşürmesinden kaynaklanır. Enflasyon riski, menkul kıymet getirilerini de olumsuz etkiler. Bu riski etkili bir şekilde yönetmek için enflasyonun gerçekçi bir şekilde tahmin edilmesi gerekir; aksi takdirde yatırımcılar bu sektörden çekilebilmektedir (Aşıkoğlu, 1983).

Enflasyon, yatırımcılar için bir belirsizlik unsuru olarak kabul edilir ve sabit getirili yatırımlar bu riskten daha fazla etkilemektedir. Yüksek enflasyon oranları, yatırımcının alternatif yatırım araçlarına yönelmesine neden olabilir. Yatırımcılar, enflasyonun, elde edilecek getirinin altında kalacağı beklentisiyle yatırım yapar. Eğer bu beklenti gerçekleşmezse, yatırımcı reel getiri elde edemez. Yatırımın amacı genellikle gelecekte daha yüksek getiri sağlamaktır, ancak bazı yatırımcılar sadece anaparalarını korumak amacıyla da yatırım yapabilmektedir (Ceylan, 2006). Enflasyon riski, genellikle yüksek enflasyon oranlarına sahip az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde daha belirgindir.

2.1.4. Bankaların Finansal Performansını Değerlendiren Önemli İki Kârlılık Oranı

2.1.4.1. Toplam Varlık Karlılığı (ROA)

Aktif Kârlılığı kavramı İngilizce'de "Return On Assets" (ROA) olarak bilinir ve Türkçe'de de "ROA" kısaltmasıyla yaygın şekilde kullanılır. ROA, cari yıl net kârının yıllık ortalama toplam aktiflere bölünmesiyle hesaplanır.

$$\text{Aktif Kârlılığı} = \text{Net Kâr} / \text{Toplam Aktifler (Ortalama)}$$

Bankacılıktaki aktif kârlılık oranı, sanayi ve hizmet sektörleriyle karşılaştırıldığında genellikle daha düşüktür. Bu oranı etkileyen faktörler arasında banka ölçeği ve dönersellik önemli rol oynar. Bazı dönemlerde küçük bankalar, diğer dönemlerde ise büyük bankalar daha yüksek aktif kârlılığı gösterebilir. Yüksek gelir elde edilen az yatırım, şirketin finansal başarısını; ters durumda ise başarısızlığını gösterir (Demir, 2012: 17). Aktif kârlılığı, bir kurumun toplam varlıklarıyla belirli bir dönem içinde ne kadar kâr elde edebildiğini gösterir ve bankaların aktiflerini ne kadar etkin kullanabildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilir. Bu oran, banka kârlılığını değerlendirmede sıkça kullanılan bir rasyodur (Aksoy, 2018: 99-101). Borç ve özsermaye, bilançonun varlık tarafında yer alır ve şirketin operasyonlarını ve yatırımlarını finanse etmekte kullanılır (Demir, 2012: 17). Özsermaye kârlılığı, sadece hissedarların sağladığı fonları değerlendirirken, aktif kârlılığı borçlanma yoluyla temin edilen fonları da hesaba katar (Birkan, 2015: 12).

2.1.4.2. Özsermaye Karlılığı (ROE)

Return On Equity kavramı İngilizce'de "ROE" olarak bilinir ve Türkçe'de de bu kısaltma yaygın olarak kullanılır. ROE, özsermaye veya diğer adıyla öz kaynaklar, hissedarların ilgili kurumun aktiflerinde sahip olduğu hakların parasal değerini ifade eder (Birkan, 2015: 14). ROE şu şekilde hesaplanır:

$$\text{Öz Kaynak Kârlılığı} = \text{Net Kâr} / \text{Toplam Öz Kaynak (Ortalama)}$$

ROE, iki ana neden nedeniyle hissedarların en çok dikkate aldığı kârlılık performans ölçütüdür:

1. Hissedarların bankaya yatırdıkları fonların getirisini doğrudan değerlendirme imkânı sağlar.

2. Farklı sektörler veya şirketler arasında karşılaştırma yapma olanağı sunar.

Öz Kaynak Kârlılığı, hissedarların şirkete yatırdıkları sermaye karşılığında ne kadar gelir elde ettiklerini gösterir (Demir, 2012: 18). Özsermaye, hissedarların yatırdığı sermayenin yanı sıra şirket hesaplarında birikmiş olan dönem kârları ve zararlarını da içerir. Öz Kaynak Kârlılığı, bir kurumun öz kaynaklarının ne kadar kârlı kullanıldığını gösterir ve bu, iç performans ölçütleri arasında en yaygın olarak kullanılanıdır (Saritaş & Saray, 2012: 90). Öz kaynakların farklı yatırım araçlarında değerlendirilmesi, alternatif maliyet kavramını ortaya çıkarır. Öz kaynak getirisinin maliyetinin üzerinde olup olmadığını belirlemek için, alternatif yatırım araçlarının getirileri ile karşılaştırılır (TBB), 2010: 104).

2.1.5. Banka Kârlılıklarının Ölçümünde Kullanılan Teknikler

2.1.5.1. Karşılaştırmalı Analiz

Karşılaştırmalı analiz, belirli aralıklarla düzenlenmiş mali verilerdeki değişiklikleri inceleyen ve bu değişikliklerin analiz edilmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu analiz, zaman içinde mali verilerde meydana gelen artış ve azalmaları değerlendirmeye olanak tanır. Bankaların farklı dönemlerine ait verileri inceleyerek, bankaların karlılık ve verimlilik yapılarındaki gelişmeleri değerlendirmek mümkündür.

Karşılaştırmalı analiz yöntemi, bir işletmenin gelişiminin yönünü belirlemek ve işletmenin gelecekteki performansı hakkında tahminlerde bulunmak için oldukça

faydalıdır. Ancak, bu yöntemin uygulanmasında dikkat edilmesi gereken bir husus, eşit süreleri kapsamayan mali verilerin karşılaştırılmasıdır. Birbirini takip eden dönemlere ait veriler karşılaştırılırken, genellikle esas alınan döneme kıyasla değişim yüzdesel olarak gösterilir. Eğer dönem sayısı iki veya daha fazla ise, değişim hem ardışık dönemlere göre hem de baz alınan bir döneme göre hesaplanabilir.

2.1.5.2. Dikey Yüzdeler Analizi

Yüzde tekniği olarak bilinen bu analiz yöntemi, bankaların finansal durumlarını ve faaliyet sonuçlarını hem önceki yıllarla hem de rakip bankalarla karşılaştırmalı olarak incelemek amacıyla kullanılır. Bu yöntem, bir veya daha fazla döneme ait finansal tabloları analiz etmeyi mümkün kılar. Dikey yüzdeler tekniği uygulandığında, bankanın varlık ve kaynak toplamı, gelir tablosunda faiz geliri, faiz dışı giderler toplamı, fon akım tablosunda ise kaynak ve kullanım yerleri toplamı 100 olarak kabul edilir. Her bir alt kalemin toplam içindeki oranı yüzdesel olarak hesaplanır ve böylece mali veriler ortak bir ölçeğe indirilir.

Dikey yüzdeler analizinin diğer analiz yöntemlerine göre iki önemli avantajı vardır. Diğer teknikler finansal tablolardaki kalemlerin toplam içindeki görece önemini göstermezken, dikey yüzdeler analizi bir kalemin toplam içindeki payını net bir şekilde ortaya koyar. Ayrıca, finansal tablolarda meydana gelen değişikliklerin sayısal olarak gösterilmesi, aynı sektördeki benzer işletmeler arasında anlamlı bir karşılaştırma yapmayı zorlaştırabilir. Ancak, bu değişikliklerin toplam içindeki oranının verilmesi, karşılaştırmayı daha anlamlı hale getirir (Çabuk & Lazol, 2001: 45-171).

2.1.5.3. Trend Analizi

Bankaların ardışık birkaç hesap dönemindeki finansal tabloları ve faaliyet sonuçlarını analiz etmek için karşılaştırmalı analiz tekniği kullanılır. Ancak, eğer amaç bankanın uzun vadeli gelişme yönünü belirlemekse, bu durumda trend analizi tekniği tercih edilir. Trend analizi yöntemi, finansal tablolarda yer alan kalemlerin uzun vadede (genellikle yedi yıllık bir dönem) gösterdiği trendleri belirler ve bu trendler arasında anlamlı ilişkiler kurarak finansal tabloları değerlendirir.

Trend yüzdeleri hesaplanırken, baz alınan yılın bilanço kalemleri 100 olarak kabul edilir. Aynı kalemin sonraki yıllardaki değerleri, bu baz yılın değeriyle karşılaştırılarak hesaplanır. Bu hesaplama, kalemin sonraki dönemlerdeki değerlerinin baz yılın değerine bölünüp 100 ile çarpılmasıyla yapılır. Ancak, bu yöntem sağlıklı sonuçlar verebilmesi için temel alınan yılın işletme için normal bir yıl olması gerekir. Eğer baz alınan yıl işletme için olağanüstü başarılı veya başarısız bir dönemse, analiz sonuçları yanıltıcı olabilir. Bu, trend analizinin bir zayıf yönüdür. Öte yandan, trend analizi, finansal tablolardaki kalemlerin zaman içindeki artış ve azalışlarını gözlemleyerek uzun vadeli olumlu ve olumsuz gelişmeler hakkında fikir verir, bu da yöntemin güçlü yönlerinden biridir (Gülhan & Uzunlar, 2011).

2.1.5.4. Oran Analizi

Oran analizi, finansal tablolarda yer alan iki kalem arasındaki ilişkinin basit aritmetik bir ifadesi olarak tanımlanabilir. Bankaların mali durumunu ve faaliyet sonuçlarını değerlendirirken, finansal tablolardaki verilerden ziyade, tabloda bulunan kalemler arasındaki ilişki daha anlamlı hale gelir. Bu nedenle, oran analizi mali tabloların değerlendirilmesi için tercih edilen bir yöntemdir (Aktaş, 2008).

Finansal tablolardaki kalemler arasındaki matematiksel ilişkileri göstermek, oranların yorumlanabilmesi açısından önemlidir. Ancak, oran analizinde önemli olan, bu oranların doğru bir şekilde yorumlanması ve değerlendirilmesidir. Oranlar hesaplanırken dikkat edilmesi gereken birkaç nokta vardır. Örneğin, net çalışma sermayesi devir hızındaki artış genellikle olumlu bir gelişme olarak değerlendirilir, ancak bu artış işletme sermayesinin yetersizliğinden kaynaklanıyorsa, bu durum olumlu bir gelişme olarak kabul edilmez. Ayrıca, oranların değerlendirilmesinde konjonktürel ve mevsimsel etkilerin de göz önünde bulundurulması gerekir. Oranlar yorumlanmadan önce, finansal tabloların fiyat seviyelerindeki değişimlere göre düzeltilip düzeltilmediği mutlaka kontrol edilmelidir (Çabuk & Lazol, 2001).

2.2. Bankacılık Sektörünün Derinliği

Bankacılık sektöründe kullanılan kredilerin ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önemi çok fazladır. Banka kredileri, işletmelerin yatırım yapmalarına, tüketicilerin satın alma güçlerini artırmalarına ve genel ekonomik faaliyeti

desteklemelerine yardımcı olur. Kredilerin artırılması ekonomik faaliyetleri canlandırırken, düşük kredi erişimi ise büyümeyi olumsuz etkileyebilir.

İşlevsel bir perspektiften bakıldığında, krediler kullanım amaçlarına göre kategorize edilebilir; öncelikle kişisel finansal ihtiyaçları karşılayarak bireysel tüketicilere veya yatırım açıklarını azaltarak ve işletme sermayesi eksikliklerini karşılayarak işletmelere hizmet eder. Ekonomi teorisinde, finansmana erişimin artması daha yüksek tüketim ve yatırım seviyelerini mümkün kılarak ekonomik genişlemeyi teşvik ettiğinden, kredi mevcudiyetinin, öncelikle toplam talep üzerindeki etkisi yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik etmede önemli bir rol oynadığı yaygın olarak kabul edilmektedir (Öz & Uslu, 2020).

Bankacılık sektöründe kullanılan krediler tüketici kredileri, ticari krediler, ve tarım kredileri başlıklarında incelenecektir.

2.2.1. Tüketici Kredileri

Tüketici kredileri, bireylerin günlük yaşamlarında ortaya çıkan çeşitli ihtiyaçlara yanıt vermek amacıyla bankalardan fon desteği talep ettikleri bir finansman aracıdır. Bu krediler, genellikle acil ihtiyaçlar, eğitim, sağlık harcamaları veya büyük satın alımlar gibi durumlarda kullanılmaktadır. Bankalar, topladıkları tasarrufları bu kredi taleplerine yanıt vermek üzere düzenleyerek, fon ihtiyacı olan kişilere aktarır. Böylece tüketici kredileri, bireylerin ekonomik hareketliliğini artırırken, aynı zamanda finansal sistemin işleyişine de katkıda bulunur.

Krediler aracılığıyla bireyler, genellikle ileride edinmeyi planladıkları bir mal veya hizmete bugünden ulaşarak yaşam standartlarını artırmakta; bu harcamalar sayesinde ekonomik aktiviteyi desteklemekte ve taksit ödemeleri ile zorunlu tasarruf yapmaya yönelmektedir. Tüketici kredileri, bankalar ve finansal kuruluşlar için oldukça önemli bir finansal üründür. Bu krediler, ülkelerin ekonomik politikalarında, özellikle para politikası uygulamalarında dikkate alınması gereken önemli bir kalemdir. Zira tüketici kredileri, ekonomik büyüme ve enflasyon gibi temel makroekonomik değişkenlerin belirleyicilerinden biridir (Barlas & Özkul, 2023).

2.2.2. Ticari Krediler

Ticari krediler, ticari ve sınıai işletmeler ile diğer sektörlerin normal faaliyetleri sonucu ortaya çıkan kısa ve uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, nakit, mal, kefalet ve teminat biçiminde gerçek veya tüzel kişilerin kefaleti veya rehin karşılığında verilen kredilerdir(Girginer, 2008). Bu krediler, demirbaş, bina, makine-teçhizat alımı gibi çeşitli amaçlar için kullanılabilir.

Modern ekonomide iktisadi ve ticari faaliyetlerin artması, yatırım ve işletme masraflarını artırmaktadır. Krediler, ekonomik kalkınma ve büyüme için önemli bir finansal kaynak olup, işletmelerin faaliyetlerini sürdürmeleri ve değişimlere uyum sağlamaları için gereklidir. Bu ihtiyaç büyük ölçüde ticari bankalardan sağlanan kredilerle karşılanmaktadır (Kuas, 2010).

Ticari krediler, işletmelerin iş gelişimini desteklemek amacıyla sunulan finansal ürünlerdir. Bu krediler, ekonomik büyümeye farklı şekillerde katkıda bulunabilir. Yeni ekipman alımı, operasyonların genişletilmesi ve yeni pazarlara girilmesi gibi durumlarda fon desteği sağlayarak işletmelerin büyümesini, gelir artışını ve istihdam yaratılmasına destek sağlar. Bu süreç, ülke ekonomilerinde işsizliğin azalmasına ve ekonomik büyümeye katkı yapar. Büyüyen işletmeler, tedarikçilere, hizmet sağlayıcılara ve diğer işletmelere olan talebi artırarak yerel ekonominin canlanmasına yardımcı olur. Ticari krediler, şirketlere yeni teknolojileri ve iş süreçlerini uygularken finansal destek sunarak, onların daha etkin ve verimli olmalarına ve rekabet güçlerini artırmalarına olanak tanır. İşletmelerin büyümesi, artan vergi gelirleri aracılığıyla ülke ekonomisine katkı sağlar. İşletmelerin kullandığı ticari kredilerin ekonomik büyümeye olan katkısını artırmak için, kredilerin verimli kullanılabilmesi amacıyla uygun eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması önemlidir(Karaöz & Aksu, 2024).

2.2.3. Tarım Kredileri

Tarımsal üretim, tarih boyunca insanların temel geçim kaynağı olmuş ve ekonomik disiplinlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak, uluslararası arenada rekabetin artması ve kalkınma kavramının ön plana çıkmasıyla birlikte, tarım sektörünün önemi görece olarak azalmıştır. Tarıma yönelik politikaların yavaşlaması

ve sanayiye daha fazla önem verilmesi, ekonomik kalkınma süreçlerinde az gelişmiş ülkelerin başarısızlıkla karşılaşmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü, ekonomik büyümenin ilk evrelerinde hayati bir rol oynar. Bu ülkelerde tarım sektörü, büyük bir istihdam kaynağı olup, ekonominin önemli bir kısmını oluşturur. Tarımsal faaliyetler, kırsal bölgelerde yaşayan insanların yaşam standartlarını artırmak için kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca, tarım sektörü, sanayi ve hizmet sektörlerinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin temininde de önemli bir rol üstlenir. Ancak, kalkınma süreçlerinde sanayiye verilen öncelik, tarımsal politikaların geri planda kalmasına neden olmuştur. Bu durum, tarım sektöründe verimliliğin düşmesine ve kırsal kesimlerde yaşayan insanların refah seviyesinin azalmasına yol açmıştır. Oysa, tarımın ekonomik kalkınmadaki rolü, sadece gıda üretimi ve istihdam sağlama ile sınırlı değildir. Tarım sektörü, aynı zamanda ihracat gelirleri ve döviz kazançları ile ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunur(Erbay, 2013).

Tarım üretimi, doğal koşullara bağlı olduğu için belirsizlikler ve riskler fazladır. Düşük gelir seviyesi, sınırlı tasarruf imkanları, ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar ve teknolojik değişiklikler kredi ihtiyacını artırır. Küçük aile işletmeleri ve sermaye yetersizliği bu ihtiyacı daha da büyütür. Tarım işletmelerinin geçimlik üretimden ticari üretime geçişte sermaye birikiminin yetersiz kalması kredi talebini artırır. Üretim dönemlerinde kısa vadeli krediler kadar, işletmelerin rasyonelleşme ve yatırım yapabilme çabaları için orta ve uzun vadeli tarımsal kredilerin karşılanması da önemlidir (Adanacıoğlu vd., 2017).

2.2.4. Ekonomik Büyüme Katkıları

Finansal sistemin temel işlevi, fonlama yapan birimlerden fon ihtiyacı olan birimlere fon transferini gerçekleştirmektir. Bu işlev, yasal düzenlemeler ve finansal araçlar aracılığıyla sağlanır. Finansal sistem, ekonominin verimli bir şekilde işlemesine ve kaynakların en uygun şekilde dağıtılmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda, banka kredileri, ülkelerin makroekonomik değişkenleri üzerinde önemli ve kritik bir rol oynar. Banka kredileri, yatırım ve tüketim harcamalarını finanse ederek ekonomik büyümenin sürdürülmesine yardımcı olur. Aynı zamanda, kredi piyasalarının etkinliği, faiz oranları, enflasyon ve istihdam gibi makroekonomik göstergeleri doğrudan etkiler. Bu nedenle, sağlam bir finansal sistem ve etkin kredi

dağıtımı, ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme için vazgeçilmez unsurlardır (Kandır, İskenderoğlu ve Yıldırım, 2007).

Banka kredilerindeki artış ve azalışlar, tüketim ve harcama üzerinde çeşitli etkiler yaratabilir; bu etkiler pozitif, negatif ya da nötr olabilir. Tüketicilerin borçlanma eğilimleri ve ekonomik güven seviyeleri bu etkileri şekillendirir. Ekonomiye duyulan güven arttığında, kredi kullanımı teşvik edilebilirken, bazı tüketiciler belirsizlik nedeniyle kredi almaktan kaçınabilir. Kredi kısıtlamalarının da harcamalar üzerindeki etkisi belirsizdir; bu kısıtlamalar, tüketicileri daha temkinli harcamaya itebilir. Genel olarak, kredi arzındaki artışların makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi önemlidir. Kredi verilerindeki değişiklikler, ekonomik aktiviteleri etkileyebilir. Bu bağlamda, krediler ile tüketim ve harcamalar arasında bir paralellik olduğu söylenebilir; dolayısıyla, kredi sağlayıcıları ve politikaları, tüketim dinamikleri üzerinde kritik bir rol oynamaktadır (Arisoy & Aytun, 2014).

2.3. Wavelet Analiz

Wavelet analizi veya dönüşümü, bir dizinin zaman-frekans yapısını incelemek için kullanılan özel bir dönüşüm çeşididir. Wavelet fonksiyonları başlangıçta kuantum mekaniği ve istatistiksel mekanik alanlarında uygulanmıştır. 1980'lerde ise, uygulamalı matematikte kullanım alanı bulmaya başlamıştır (Küçük & Ağırlioğlu, 2006). Bu analiz yöntemi, Fourier dönüşümlerinin farklı bir versiyonu olup, sinyal işlemede çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Wavelet analizi, mühendislikten sağlık bilimlerine, fizikten astronomiye kadar birçok bilim dalında önemli bir yer edinmiştir (Crowley, 2007). Fourier dönüşümlerinin yetersiz kaldığı durumlarda, özellikle zaman içinde değişimin kritik olduğu alanlarda, wavelet dönüşümleri tercih edilmektedir.

Ekonomi ve finans alanında wavelet analizinin ilk uygulamalarından biri, Ramsey ve Zhang, (1997) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, finansal zaman serilerinin analizinde farklı ölçeklerdeki yatırım ufuklarını genişleterek, kısa ve uzun vadeli yatırım stratejilerinin finansal beta katsayısını nasıl etkileyebileceğini göstermiştir. Wavelet analizinin ekonomi ve finasta kullanımı, dört ana teknik aracılığıyla yapılabilmektedir. Bunlar; Genel Wavelet Dönüşümü, Durağanlık Süreçleri, Görsel Düzeltme ve Çoklu Ölçekleme teknikleridir (In & Kim, 2013).

2.4. Literatür Taraması

Katılım Bankacılığı ve Konvansiyonel Bankacılığın performans ve derinliğini etkileyen sebepler ile ilgili birçok teorik ve ampirik çalışma mevcuttur. Yapılmış olan literatür taramasından hem konvansiyonel hem de katılım bankacılığın karlılıklarını etkileyen sebeplerin ne yönde etkilediği ve hangi yöntemlerle hangi sonuçlara ulaşıldığına dair bilgiler özetlenecektir. Çalışmalarda Türkiye başta olmak üzere birçok farklı Ülkelerdeki çalışmalar incelenmiştir.

Genel olarak çalışmalarda; Dijitalleşme, GSYİH, Enflasyon, Faiz gelirleri gibi ekonomik veriler ve çalışan sayılar gibi faktörler olduğu tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmalara sık sık rastlanılmıştır.

Parlakkaya vd. (2020) tarafından yapılan çalışma, Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının karlılığını etkileyen faktörleri belirlemektir. Bu bağlamda, üç katılım bankasının (Kuveyt Türk, Albaraka ve Türkiye Finans) finansal tablolarından (2006-2019) elde edilen veriler ve ülkenin çeşitli makroekonomik göstergeleri kullanılarak panel veri tahmin yöntemleri uygulanmıştır. Bu çalışmada, karlılık üzerinde sermaye yeterlilik oranı, banka büyüklüğü, kredi riski, operasyonel risk, işletme etkinliği, enflasyon ve GSYİH büyüme oranının etkisi analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, banka büyüklüğü, kredi riski, işletme etkinliği ve enflasyonun ROA üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, kredi riski, operasyonel risk, işletme etkinliği ve enflasyonun ROE üzerindeki etkisi tespit edilmiştir. Karlılığı etkilemeyen bağımsız değişkenler sermaye yeterlilik oranı ve büyümedir. Ayrıca, analiz sonuçlarına göre, bankaların spesifik değişkenlerinin makroekonomik göstergelerden daha fazla etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Karadžić ve Đalović (2021) tarafından yapılan çalışma, büyük Avrupa bankalarının karlılık belirleyicilerini analiz ederek, iç bankacılığın ve dış makroekonomik faktörlerin etkisini vurgular. Çalışma, pazar payı, sermaye kalitesi, yönetim, faiz dışı gelir ve banka büyümesinin çeşitli ülkelerde banka karlılığını nasıl etkilediğine dair içgörüler sağlar. Çalışmada 14 Avrupa ülkesinden 47 büyük banka üzerinde ampirik analiz yapılmış olup GSYİH büyüme hızı ve enflasyon banka

karlılığını olumlu yönde etkilediği bunun yanında AB üyeliği bankaların karlılığını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kazak (2023) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'deki İslami bankacılık (katılım bankacılığı) sektörünün toplam aktif büyümesini etkileyen faktörleri araştırmaktadır. Daha önce birlikte aynı modelde incelenmemiş üç değişkenin (Güven, Enflasyon, Bist100) katılım bankalarının toplam aktifleri üzerindeki etkisine dair ampirik kanıtlar sunmakta ve İslami bankacılığın büyümesi için yeni içgörüler sağlamaktadır.

Radovanov vd. (2023) tarafından yapılan çalışma, çeşitli faktörlerin bankaların karlılığı ve likiditesi üzerindeki etkisini analiz etmeye amaçlamış ve banka yönetimine bu belirleyicilerin ticari faaliyetleri üzerindeki önemini anlaması için içgörüler sağlamaya çalışılmıştır. Bu çalışmada 2007'den 2022'ye kadar Dünya Bankası Açık veri tabanı ve Batı Balkan ülkeleri Ulusal Bankalarından alınan toplu veriler kullanılmıştır. Panel veri regresyon analizi yaparak, bankaların karlılığını ve likiditesini etkileyen belirleyicilerin kapsamlı bir görünüm sunmak istenmiştir. Sonuç olarak üç makroekonomik faktör (Devlet harcamaları, GSYİH büyümesi ve işsizlik oranı) likiditeyi önemli ölçüde etkilediği ancak karlılığı etkilemediği tespit edilmiştir.

Kazak (2023a) tarafından yapılan çalışmada, tüketici kredisi hacmi ve kredi kartı kullanımının enflasyon üzerindeki etkileri, Türk bankaları ve katılım bankaları verileri (2005-2022) özelinde incelenmektedir. Bulgular, katılım bankası değişkenleri ile tüketici fiyat endeksi (TÜFE) arasında nedensellik olmadığını ortaya koyarken, bankacılık sektörü kredi hacimleri ile TÜFE arasında karşılıklı nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.

Wawrosz ve Traksel (2023) tarafından yapılan çalışma, negatif faiz oranı politikalarının İsviçre ve İsveç'te GSYİH, DYY ve banka performansı üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Korelasyon analizi kullanarak faiz oranları ile makroekonomik göstergeler, özellikle GSYİH ve banka performansı arasındaki korelasyonu analiz yapılmıştır. Çalışma, negatif faiz oranlarının her iki ülkede de GSYİH ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ancak DYY'yi önemli ölçüde

etkilemediğini buldu. Ek olarak, banka mevduatlarının GSYİH içindeki payı da negatif faiz oranlarıyla güçlü bir şekilde ilişkilendiği tespit edildi.

Raza vd. (2024) tarafından yapılan çalışma, işletme sermayesinin Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankalarda karlılık üzerindeki simetrik etkilerini ampirik bir analiz yoluyla finansal kaldıraç, borç/öz kaynak oranı ve işletme sermayesinin Varlık Getiri (ROA) üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini belirlemeyi araştırmayı amaçlamıştır. Çalışmada işletme sermayesi yönetiminin bankacılık sektöründeki finansal performansı nasıl etkilediğini anlamının önemini vurgulamaktadır. 2011-2022 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren on beş ticari bankadan, Varlık Getirisi (ROA), toplam varlık devir hızı, finansal kaldıraç, işletme sermayesi ve borç/öz kaynak oranı gibi değişken veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Bankacılık sektöründe finansal kaldıraç, borç/öz kaynak oranı ve işletme sermayesinin Varlık Getirisi (ROA) üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini yorumlamıştır. Araştırma bulguları, işletme sermayesinin kısa vadeli yatırım seviyelerini artırmada, verimli fon kullanımında ve Türk bankalarında karlılığın artırılmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Genel olarak, çalışma, farklı finansal faktörlerin Türkiye'deki ticari bankaların karlılığını nasıl etkilediğinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Kweh vd. (2024) tarafından yapılan çalışma, banka performansını değerlendirmek için yenilikçi sıralama yöntemlerinin kullanılması gerektiği öne sürülmektedir. Özellikle Veri Zarflama Analizi (DEA) modelleri, banka verimliliğinin değerlendirilmesinde önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Dinamik ve ağ DEA'nın uygulanması, kaynakların yönetimi ve kar elde etme süreçlerinde banka verimliliğinin daha etkili bir şekilde değerlendirilmesine imkan tanımaktadır. Banka performansını değerlendirmek için CAMEL derecelendirmelerinin kullanılmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Bu derecelendirmeler, sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim kalitesi, kazanç yeteneği ve likidite gibi kritik alanları içermekte ve bu faktörlerin bir araya getirilmesi bankaların sağlığı ve performansı hakkında kapsamlı bir değerlendirme sağlamaktadır. Verimli bankaların genellikle daha yüksek CAMEL derecelendirmelerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle yönetim kalitesi, kazanç kalitesi ve likidite oranlarının, bankaların performansına olumlu katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Mirović vd. (2024) tarafından yapılan çalışma, EURO bölgesindeki banka karlılığını etkileyen faktörleri analiz etmek ve belirli ülkelerde karlılığı artırmak için öneriler sunmaktır. Karlılığı etkileyen hem bankaya özgü hem de makroekonomik belirleyicileri belirlemeye, panel tekniklerini kullanmaya ve işsizlik oranı ve borç oranı gibi nadir makroekonomik değişkenleri analiz etmeye odaklanmaktadır. Reel GSYİH büyümesi, euro bölgesindeki banka karlıklarını etkilediği tespit edilmiştir. Faiz oranı, ücretler ve komisyonlardan elde edilen net gelir ile ticaret varlıkları, Özkaynak Getirisini (ROE) olumlu yönde etkilediği görülmüştür. İşsizlik oranı, enflasyon ve borç seviyeleri ROE'yi etkilediği, daha yüksek ekonomik büyüme ve daha düşük enflasyon banka karlılığını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Bernardelli ve Carrasco-Gutierrez (2024) tarafından yazılan çalışma, Brezilya bankacılık sektörünün karlılığı üzerinde makroekonomik, sektörel ve banka özgü belirleyicilerin etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Karlılık, aktif karlılık (ROA), özsermaye karlılığı (ROE) ve ekonomik katma değer (EVA) ile ölçülmektedir. Bu sektöre ilişkin önceki çalışmalarda ele alınmayan bağımsız değişkenler analize dahil edilmiştir. Karlılık kalıcılığına değinmek için, 2009'un 1. çeyreğinden 2019'un 4. çeyreğine kadar olan çeyrek dönemlerindeki veriler üzerinden Arellano ve Bover (1995) tarafından tanımlanan dinamik panel veri modeli ve GMM tekniği uygulanmıştır. Ana sonuçlar, kredi, faaliyet ve faiz oranı gibi makroekonomik değişkenlerin, Brezilya'daki banka karlılığının belirleyici faktörlerini anlama konusuna katkıda bulunduğunu göstermektedir. Sektörel ve banka özgü belirleyiciler açısından, toplam işletme giderlerinin toplam varlıklara oranı ve net faiz marjı sırasıyla banka karlılığının önemli belirleyicileridir.

Mateev vd. (2024) tarafından yazılan çalışma COVID-19 salgını sırasında bankaların kararlılığını anlamak için piyasa rekabeti ve verimliliğin rolünü incelemektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki 20 ülkede 2006-2021 dönemine ait 575 bankanın verileri kullanılarak, pandemi sürecinde piyasa rekabeti ve verimliliğin banka karlılığı ve riski üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda piyasa gücü ve verimliliğin MENA bölgesinde banka performansı ve kararlılığının önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu etkilerin, COVID-19 öncesi dönemde farklı bankacılık sistemleri (geleneksel ve İslami)

arasında benzer olduğu ortaya konmuştur. Pandemi döneminde (2020-2021) yapılan analizler, etkin bankaların daha rekabetçi bir ortamda ve İslami bankalar olarak faaliyet gösterdiklerinde daha iyi karlılık ve maliyet etkinliği sergilediğini göstermektedir. Ayrıca, piyasa rekabetinin, verimliliğin İslami bankaların kararlılığı üzerindeki olumlu etkisini güçlendirdiği görülmektedir.

Lamothe vd. (2024) tarafından yazılan çalışma küresel ve bölgesel düzeyde bankaların karlılığını açıklayan faktörleri incelemektedir. Küreselleşme artışıyla birlikte, banka karlılığını etkileyen çeşitli faktörlerin anlaşılması, ülkelerin finansal istikrarı ve ekonomik büyümesi için kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, dünya genelinde ana bölgelere göre gruplandırılmış 2.091 ticari bankanın verilerini içeren 110 ülkenin örneklemini kullanmıştır. Rastgele etkili regresyon modelleri kullanılarak yapılan küresel analizler, banka karlılığını açıklayan iç faktörlerin genellikle borsaya kote olma durumu, sorunlu krediler, verimlilik, brüt faiz marjı ve sermaye düzeyi olduğunu göstermektedir. Öte yandan, en önemli dış faktörler arasında ülkelerin varlıklara göre sıralamadaki konumu, enflasyon, işsizlik, faiz oranları ve ekonomik büyüme bulunmaktadır. Bölgesel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, sonuçlar, her bölgedeki banka karlılığını belirleyen farklı değişken kümelerinin varlığını göstermekte ve bölgesel modellerin genellikle küresel modellere göre daha iyi performans sergilediğini ortaya koymaktadır.

Hailu (2024) tarafından yapılan çalışma, bankacılık sektörünü etkileyen temel makroekonomik değişkenleri, özellikle de mevduat seferberliğini incelemiştir. Buna göre önemli faktörler arasında enflasyon, faiz oranları, reel GSYİH, döviz kurları, para arzı ve kişi başına düşen GSYİH yer almaktadır ve her biri bankaların mevduat çekme ve yönetme yeteneğini etkilemektedir.

Sangweni & Takawira (2024) tarafından yapılan çalışmada Güney Afrika'da repo oranı, enflasyon ve reel efektif döviz kuru (REER) gibi makroekonomik değişkenler ile bankaların kredi verme davranışları arasında uzun vadeli bir ilişki bulunmuş ve bu faktörlerin kredi verme uygulamalarını önemli ölçüde etkilediği ortaya konulmuştur.

Kelmendi (2024) tarafından yapılan çalışmada makroekonomik değişkenler ile bankacılık sektörünün finansal performansı arasındaki ilişki, özellikle Türkiye ve Kosova örneğinde araştırılmıştır. Çalışma sonuçları enflasyon, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ve döviz kurlarının, öz sermaye getirisi (ROE) ve varlık getirisi (ROA) ile ölçülen bankacılık şirketlerinin finansal performansını önemli ölçüde etkilediğini bulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BANKACILIK SEKTÖRÜ DERİNLİĞİ MAGIC DIAMOND MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER IŞIĞINDA WAVELET ANALİZİ UYGULAMASI

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'deki bankacılık sektörü katılım ve konvansiyonel bankacılık sektörü temelince iki ayrı gruba ayrılarak Magic Diamond (Sihirli Elmas) makroekonomik göstergeleri ile olan ilişkisi açısından ileri ekonometrik teknikler kullanılarak incelenmektedir. Özellikle, temel makroekonomik değişkenler ile bankacılık sektörü (katılım-konvansiyonel) arasındaki potansiyel nedensel ilişkileri belirlemek için Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Ayrıca, zaman-frekans alanı etkileşimlerini keşfetmek için Dalgacık Dönüşümü Tutarlılık (WTC) analizi gerçekleştirilerek hem kısa hem de uzun vadeli ortak hareketlere ilişkin içgörüler sağlanmıştır. Çalışma, bu yöntemleri entegre ederek dinamik ve nedensel bağlantıları ortaya çıkarmayı ve makroekonomik faktörler ile finansal sektör performansı arasındaki etkileşimin daha derin bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın en önemli açılımı bankacılık sektörünü özellikle İslami bankacılık açısından karşılaştırmalı olarak ele almasıdır.

OECD tarafından 1987 yılında ortaya konan “Sihirli Elmas” çerçevesi, dört temel boyuta odaklanarak makroekonomik performansın değerlendirilmesine yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır: “işsizlik, enflasyon, dış denge ve ekonomik büyüme” (OECD, 1987; Cherchye, 2001; Üçler, 2024). Bu çerçeve, bu göstergeleri görsel olarak bir elmasın köşeleri olarak temsil etmekte ve politika yapıcılarını ve araştırmacıların bir ekonominin genel sağlığını ve istikrarını değerlendirmelerini

sağlamaktadır. Makroekonomik istikrarın sağlanması genellikle enflasyon kontrolü, işsizliğin azaltılması ve sürdürülebilir büyüme arasında ödünleşim gerektirdiğinden, bu göstergeler arasındaki denge çok önemlidir (Skare & Rabar, 2017; Köktaş vd., 2023). Örneğin, düşük işsizlik enflasyonist baskılara yol açabilirken, yüksek ekonomik büyüme dış dengeleri olumsuz etkileyebilir (de Oliveira Campos, 1961; Ademola & Badiru, 2016). Bu çalışmada, söz konusu makroekonomik göstergelerin Türkiye'nin bankacılık sektörü üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu araştırmak için “Sihirli Elmas” çerçevesi uygulanmıştır. Türkiye'nin bankacılık sektörü üzerindeki etki katılım ve konvansiyonel bankacılık olmak üzere iki temelde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu modeli Toda-Yamamoto nedensellik testi ve Dalgacık Dönüşümü Tutarlılık (WTC) analizi gibi ekonometrik tekniklerle entegre ederek, bu makroekonomik boyutlar ile bankacılık sektörü performansı arasındaki dinamik etkileşimleri ve zaman-frekans ilişkilerini keşfetmek çalışmanın temel amacıdır. Bu kapsamlı analiz, makroekonomik istikrar ve finansal sektör sonuçları arasındaki karşılıklı etkileşime ilişkin değerli bilgiler sağlamaktadır. Özellikle Türkiye gibi İslami bankacılık faaliyetlerinin gün geçtikçe büyüdüğü bir alanın araştırma kapsamına alınması literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

3.1. Model and Data

Çalışmada 2025 1. çeyrek ve 2024 2. çeyrek verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerle aşağıda Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Değişken Tanımları

Notasyonlar	Değişkenlerin Açıklaması	Veri Kaynağı
CARI	Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	https://evds2.tcmb.gov.tr
ENFLASYON	Enflasyon Oranı	TÜİK
BUYUME	GSYH Büyüme Oranı	
İŞSİZLİK	İşsizlik oranı	
KATILIM	Toplam Krediler/GSYH Katılım Bankacılığı	https://www.bddk.org.tr
KONVANSİYONEL	Toplam Krediler/GSYH Konvansiyonel Bankacılık	

Sunulan değişkenlerle ilgili tanımlayıcı istatistikler Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Tanımlayıcı İstatistikler

	CARİ	ENFLASYON	BUYUME	İŞSİZLİK	KATILIM	KONVANSİYONEL
Ortalama	-4,0384	17,3140	25,6690	10,8632	10,4743	179,1018
Medyan	-4,1404	9,4100	15,9924	10,4147	11,0816	180,8320
Maksimum	6,2301	83,4500	120,9819	14,1000	18,4969	295,3198
Minimum	-11,5334	3,9900	-3,4096	8,6000	3,2088	70,0550
Std. Spm.	3,3703	19,2207	26,9148	1,3902	3,4467	54,8108
Çarpıklık	0,4173	2,2203	2,0825	0,6901	-0,4332	-0,1585
Basıklık	3,4907	6,5721	6,4211	2,5901	2,8254	2,0874
Jarque-Bera	3,0465	105,5578	94,4184	6,7380	2,5392	3,0332
Olasılık	0,2180	0,0000	0,0000	0,0344	0,2809	0,2195
Toplam	-315,0	1.350,5	2.002,2	847,3	817,0	13.969,9
Kareler Topl. Sapma	874,6	28.446,6	55.779,4	148,8	914,7	231.325,1
Gözlemler	78,0	78,0	78,0	78,0	78,0	78,0

Tablo 5'te sunulan tanımlayıcı istatistikler tablosu analizde kullanılan değişkenlerin temel özelliklerini özetlemektedir. Ortalama değerler cari işlemler dengesinin (CARİ) ortalama -4,0384 açık verdiğini, enflasyonun (ENFLASYON) ise 17,3140 gibi yüksek bir ortalama oran sergilediğini göstermektedir. Ekonomik büyüme (BUYUME) 26,9148 standart sapma ile önemli değişkenlik göstermekte ve pozitif çarpık dağılımı 2,0825 çarpıklık değeri ile kanıtlanmaktadır. Benzer şekilde, enflasyon da 6,5721 basıklık değeri ile önemli ölçüde değişkenlik ve normal dağılıma kıyasla daha sivri bir tepeye ve daha ağır kuyruklara sahip olduğunu göstermektedir. Bankacılık sektörünü (Katılım ve Konvansiyonel Bankacılık) temsil eden KATILIM ve KONVANSİYONEL değişkenleri de sırasıyla 3,4467 ve 54,8108 standart sapma ile orta düzeyde değişkenlik göstermektedir. Jarque-Bera test sonuçları, enflasyon ve ekonomik büyüme gibi bazı değişkenlerin normallikten önemli ölçüde saptığını (p-değerleri < 0.05), cari işlemler dengesi ve işgücüne katılım oranı gibi diğerlerinin ise önemli bir sapma göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar değişkenler arasında heterojenliğin varlığını vurgulamaktadır ki bu da sağlam ve güvenilir sonuçlar elde etmek için uygun ekonometrik yöntemlerin belirlenmesi açısından kritik önem taşımaktadır.

3.2. Metodoloji

Çalışma kapsamında öncelikle Birim kök testleri uygulanmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan Kesirli Frekans Fourier Artırılmış Dickey-Fuller (FFF-ADF) birim kök testi, yapısal kırılmalar ve doğrusal olmayan trendlerin varlığında geleneksel birim kök testlerinin sınırlamalarını ele almak için tasarlanmış gelişmiş bir ekonometrik araçtır (Mbekeni & Phiri, 2021; Akcan vd., 2025). Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi gibi geleneksel testler, genellikle zaman serisi verilerindeki yapısal değişiklikleri veya kademeli değişimleri yakalamakta zorlanır ve potansiyel olarak durağanlık hakkında yanlış sonuçlara yol açar. Bu zorlukların üstesinden gelmek için Enders ve Lee (2012), birim kök testinde Fourier formunu tanıtmıştır (Rodrigues & Robert Taylor, 2012). Bu form, bilinmeyen yapısal kırılmalara yaklaşmak için düşük frekanslı trigonometrik terimleri (sinüs ve kosinüs fonksiyonları) içerir. Bu yaklaşım, kırılmaların sayısı, yeri veya türü hakkında önceden bilgi gerektirmez ve durağanlığın daha esnek ve sağlam bir şekilde analiz edilmesine olanak tanır (Enders & Lee, 2012). Fourier bileşenlerinin dahil edilmesi, testin genellikle karmaşık dinamiklerle karakterize edilen ekonomik ve finansal zaman serilerindeki döngüsel ve periyodik davranışları etkili bir şekilde yakalamasını sağlar (Mbekeni & Phiri, 2021; Kazak vd., 2023; Akcan vd., 2025). Bozoklu vd. (2020) bu temele dayanarak, Fourier formuna kesirli frekanslar ekleyerek metodolojiyi geliştirmiştir (Kazak, Karataş, vd., 2024). Enders ve Lee (2012) tam sayı frekansları kullanırken, Bozoklu ve diğerleri bu çerçeveyi kesirli değerlere izin verecek şekilde genişletmiş, böylece testin esnekliğini ve doğruluğunu artırmıştır. Onların yaklaşımı, frekans aralığını 50 kesirli değere genişleterek analizin daha ince yapısal kırılmaları ve verilerdeki kademeli değişiklikleri tespit etmesini sağlamıştır. Bu yenilik, özellikle zaman serisi verilerinin uzun vadeli döngüsel örüntüler veya çoklu yapısal değişimler sergilediği durumlarda testin gücünü ve güvenilirliğini önemli ölçüde artırmaktadır (Bozoklu vd., 2020; Akcan vd., 2025). Kesirli Frekans Fourier Artırılmış Dickey-Fuller (FFF-ADF) birim kök testine ilişkin denklemler aşağıda sunulmuştur (Denklem 1-4) (Bozoklu vd., 2020; Akcan vd., 2025):

$$\Delta y_t = \beta_1 + \rho Y_{t-1} + e_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_{2t} + \rho Y_{t-1} + v_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + c_1 + c_2 t + c_3 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + c_4 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + e_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_3 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^P \alpha_i \Delta Y_{t-i} + v_t \quad (4)$$

Birim kök testlerinin yapılmasından sonra Fourier Toda Yamamoto Nedensellik testi uygulanmıştır. Nazlioglu vd. (2016) tarafından tanımlanan test öncelikle Toda ve Yamamoto (1995) tarafından önerilen Granger nedensellik yaklaşımında kullanılan VAR(p + d) modelini şu şekilde değiştirmişlerdir (Kazak, 2023b, 2023a):

$$y_t = \alpha(t) + \vartheta_1 y_{t-1} + \dots + \vartheta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Bir sonraki aşamada Nazlioglu vd. (2016) yapısal kaymaları, bilinmeyen bir tarih, sayı ve kırılma biçimine sahip kademeli bir süreç olarak yakalamak için, Fourier açılımı tek bir frekans kullanarak şu şekilde tanımlamışlardır (Kazak, 2023b, 2023a):

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (6)$$

Son olarak Denklem 5 ve Denklem 6 birleştirildiğinde model Denklem 7’de yazılacaktır (Nazlioglu vd., 2016; Kazak, 2023a, 2023b):

$$y_t = \vartheta_1 y_{t-1} + \dots + \vartheta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (7)$$

Çalışmada Nazlioglu vd. (2016) Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testlerinden sonra Dalgacık Dönüşümü Tutarlılık (WTC) analizi ile bankacılık sektörü performansı arasındaki dinamik etkileşimleri ve zaman-frekans ilişkilerini keşfetmek amaçlanmıştır. Dalgacık Dönüşümü Tutarlılığı (WTC) analizi, iki zaman serisi arasındaki zaman-frekans ilişkisini incelemek için kullanılan güçlü bir tekniktir. Bu yöntem, farklı frekanslarda ve farklı zaman ufuklarında korelasyonların eşzamanlı olarak araştırılmasına olanak tanıyarak, finansal, çevresel ve ekonomik bağlamlarda durağan olmayan verilerin analizinde özellikle yararlı olmasını sağlar. Geleneksel zaman alanı tekniklerinin aksine WTC, ilişkilerin zamansal olarak ve ölçekler arasında nasıl geliştiğine dair incelikli bir anlayış sunar (Liu vd., 2023; Kazak, Çiftçi, vd., 2024; Karatas vd., 2025). WTC, bir zaman serisini zaman-frekans uzayına ayrıştırmak için sürekli dalgacık dönüşümünü (CWT) kullanır. Matematiksel olarak, bir $x(t)$ sinyalinin dalgacık dönüşümü şu şekilde ifade edilir (Liu vd., 2023):

$$W_X(m, n) = \int_{-\infty}^{\infty} x(t) \frac{1}{\sqrt{n}} \varphi\left(\frac{t - \bar{m}}{N}\right) dt \quad (8)$$

Torrence ve Webster (1999) tarafından önerildiği ve ayarlandığı şekliyle dalgacık tutarlılık katsayısı matematiksel olarak Denklem 5'te gösterilmektedir (Liu vd., 2023; Kazak, Saiti, vd., 2024; Akcan vd., 2025):

$$R^2(m, n) = \frac{|N(N^{-1}\omega_{xy}(m, n))|^2}{N(N^{-1}|\omega_x(m, n)|^2) \cdot N(N^{-1}|\omega_y(m, n)|^2)} \quad (9)$$

Denklem-10'da ise Morlet Dalgacığının (MW) sırasıyla zaman (τ) ve frekans (f) olarak nasıl temsil edilebileceğini göstermektedir (Yilanci & Pata, 2022; Akcan vd., 2025):

$$\begin{aligned} N_\tau(\omega) &= (\omega_n(N) * \lambda_1^{-t^2/2s^2}); N_f(\omega) \\ &= (\omega_n(N) * \lambda_2 \Pi((0,6N))\lambda_1 + \lambda_2 \end{aligned} \quad (10)$$

Denklem 10'da dikdörtgen fonksiyonu Π ile temsil edilir ve normalizasyon sabitleri λ_1 ve λ_2 'dir. Torrence ve Compo (1998) ampirik değeri 0,6 olan ölçek ortalama

faktörünü belirlemiştir. Dalgacık tutarlılığı tahmininin önemi Monte Carlo simülasyonları kullanılarak değerlendirilmiştir.

3.2. Ampirik Sonuçlar

Çalışma kapsamında ilk olarak birim kök testleri yapılmıştır. Kesirli Frekans Fourier Artırılmış Dickey-Fuller (FFF-ADF) testi, özellikle yapısal kırılmalar ve doğrusal olmayan trendler mevcut olduğunda, geleneksel birim kök testlerinin sınırlamalarının üstesinden gelebilmek için geliştirilmiş sofistike bir ekonometrik yaklaşımı temsil etmektedir. Analiz sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 6. KFFADF Birim Kök Testi Sabit Terim Model Sonuçları

		Frekans	Min. KKT	F Kisit test ist	Uygun gecikme uzunluğu	FADF Test ist:
CARİ		1,1	606,575	8,065153	4	-6,27162
ENF		0,1	2443,599	5,416902	3	-2,52896
FENF		0,4	2312,818	13,27936	11	-6,63196
BUY		0,1	5804,886	4,643301	9	-1,98729
FBUY		3,5	6100,632	1,872127	8	-2,82072
İŞSİZLİK		2	36,65297	5,888843	1	-3,7006
KATILIM		0,1	109,2309	3,487941	4	-2,73645
FKATILIM		0,1	135,6167	2,527427	4	-3,88681
KONV		0,8	23863,41	6,916504	4	-2,42159
FKONV		0,4	33240,96	5,727876	3	-4,53349

Kesirli Frekanslı Fourier Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testinin sabit terim modelli sonuçları incelendiğinde; cari açık ve işsizlik değişkenlerinin düzey değerinde durağan çıktığı görülmektedir. Enflasyon, ekonomik büyüme, katılım endeksi ve konvansiyonel bankacılık endeksi ise birinci fark alındıktan sonra durağan çıkmaktadır. Dolayısıyla Kesirli Frekanslı Fourier Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi sabit terim modelli sonuçları, modelde kullanılan değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olduğunu göstermiştir.

Tablo 7. KFFADF Birim Kök Testi Trend Modelli Sonuçları

	Frekans	Min, KKT	F Kisit test ist	Uygun gecikme uzunluğu	FADF Test ist:
CARİ	3,8	587,4473	2,977598	6	-2,57235
ENF	0,1	2345,869	10,67501	9	-3,71715
FENF	5	2269,491	1,52866	11	-4,76834
BUY	1	5668,472	5,016718	8	-2,07726

FBUY	5	5985,786	1,188447	7	-4,24174
İŞSİZLİK	2	36,32539	8,88622	3	-4,53842
KATILIM	0,1	109,2304	3,484249	4	-2,42681
FKATILIM	2,2	133,6508	2,928261	4	-4,56224
KONV	0,1	20981,41	8,015238	11	-2,7966
FKONV	1,3	33132,3	8,876273	10	-5,40827

Kesirli Frekanslı Fourier Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testinin trend modelli sonuçları incelendiğinde; cari açık ve işsizlik değişkenlerinin düzey değerde durağan çıktığı görülmektedir. Enflasyon, ekonomik büyüme, katılım endeksi ve konvansiyonel bankacılık endeksi ise birinci fark alındıktan sonra durağan çıkmaktadır. Dolayısıyla Kesirli Frekanslı Fourier Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi sabit trend modelli sonuçları, modelde kullanılan değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olduğunu göstermiştir.

Kesirli Frekanslı Fourier Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testinin hem sabit terimli hem de trend modelli sonuçları incelendiğinde; modellerde kullanılan değişkenlerin farklı düzeylerde duranlığa sahip olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi için Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılacaktır.

Tablo 8. Katılım Bankacılığı Endeksi Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Sonuçları

	Katılım → Cari Açık	Katılım → Enflasyon	Katılım → Büyüme	Katılım → İşsizlik
Wald istatistiği	39,2570	61,0450	26,3170	3,1720
Asimptotik p-değeri	0,0000	0,0000	0,0030	0,6730
Bootstrap p-değeri	0,0000	0,0000	0,0200	0,6590
Optimal Frekans	2,0000	1,0000	2,0000	2,0000
Optimal Gecikmeler	8,0000	8,0000	10,0000	5,0000
dmax	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
	Cari açık → Katılım	Enflasyon → Katılım	Büyüme → Katılım	İşsizlik → Katılım
Wald istatistiği	37,6430	28,9580	67,4340	3,7060
Asimptotik p-değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,5920
Bootstrap p-değeri	0,0000	0,0060	0,0000	0,5870

Optimum Frekans	2,0000	1,0000	2,0000	2,0000
Optimal Gecikmeler	8,0000	8,0000	10,0000	5,0000
dmax	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000

Katılım Bankacılığı Endeksi Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Sonuçları incelendiğinde katılım bankacılığı endeksinden cari açık, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenlerine doğru nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Ancak katılım bankacılığı endeksinden işsizlik değişkenine doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Magic diamond değişkenlerinden katılım bankacılığı endeksine doğru nedensellik ilişkileri incelendiğinde ise cari açık, enflasyon ve ekonomik büyümenin katılım bankacılığı endeksine neden olduğu görülmektedir. Bu durumda da işsizlikten katılım bankacılığı endeksini doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde katılım bankacılığı endeksi ile cari açık, enflasyon ve gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılırken, işsizlik değişkeni ile katılım bankacılığı endeksi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu değildir.

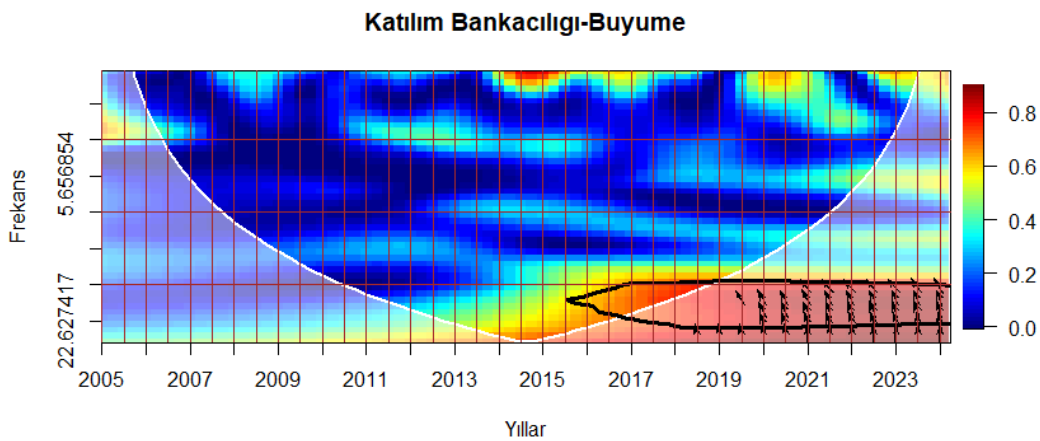
Tablo 9. Konvansiyonel Bankacılık Endeksi Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Sonuçları

	Konvansiyonel → Cari Açık	Konvansiyonel → Enflasyon	Konvansiyonel → Büyüme	Konvansiyonel → İşsizlik
Wald istatistiği	32.1810	66.3920	26.2470	11.3430
Asimptotik p-değeri	0.0000	0.0000	0.0030	0.0450
Bootstrap p-değeri	0.0000	0.0000	0.0410	0.0440
Optimal Frekans	1.0000	2.0000	1.0000	1.0000
Optimal Gecikmeler	8.0000	9.0000	10.0000	5.0000
dmax	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000
	Cari açık → Konvansiyonel	Enflasyon → Konvansiyonel	Büyüme → Konvansiyonel	İşsizlik → Konvansiyonel
Wald istatistiği	48.7050	24.3270	56.6010	2.6870
Asimptotik p-değeri	0.0000	0.0040	0.0000	0.7480
Bootstrap p-değeri	0.0000	0.0170	0.0000	0.7790
Optimum Frekans	1.0000	2.0000	1.0000	1.0000

Optimal Gecikmeler	8.0000	9.0000	10.0000	5.0000
dmax	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000

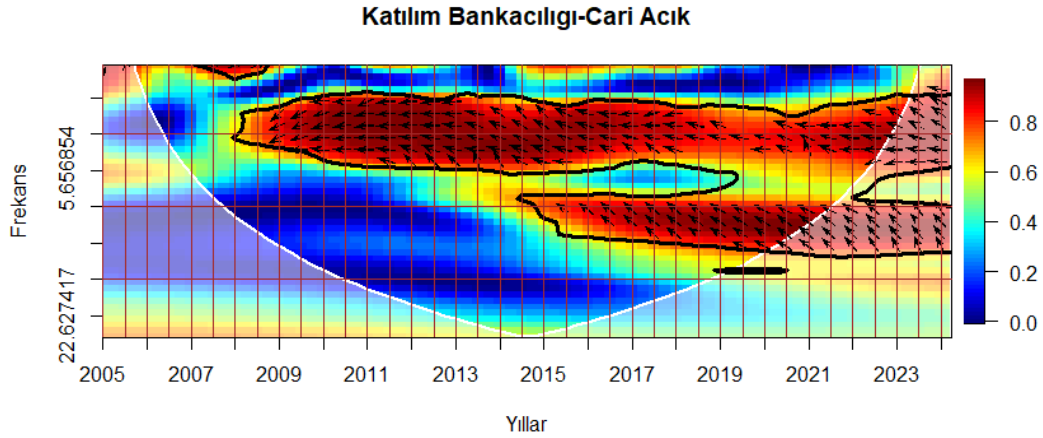
Konvansiyonel Bankacılık Endeksi Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Sonuçları incelendiğinde konvansiyonel bankacılık endeksi ile Magic Diamond bileşenleri arasındaki nedensellik ilişkisi için konvansiyonel bankacılık endeksinden cari açığa, enflasyona, ekonomik büyümeye ve işsizlik değişkenine doğru nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Diğer yandan Magic Diamond bileşenlerinden konvansiyonel bankacılık endeksine doğru nedensellik ilişkileri incelendiğinde cari açık, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenlerinden konvansiyonel bankacılık endeksi doğru nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Dolayısıyla konvansiyonel bankacılık endeksi ile cari açık, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusuysen, konvansiyonel bankacılıktan işsizlik değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Çalışmada bir sonraki aşamada Dalgacık Dönüşümü Tutarlılığı (WTC) analizi, iki zaman serisi arasındaki zaman-frekans ilişkisini incelemek için kullanılan güçlü bir teknik olan Dalgacık Dönüşümü Tutarlılık (WTC) analizi kullanılmıştır. WTC analizi ile bankacılık sektörü performansı arasındaki dinamik etkileşimleri ve zaman-frekans ilişkilerini keşfetmek amaçlanmıştır.

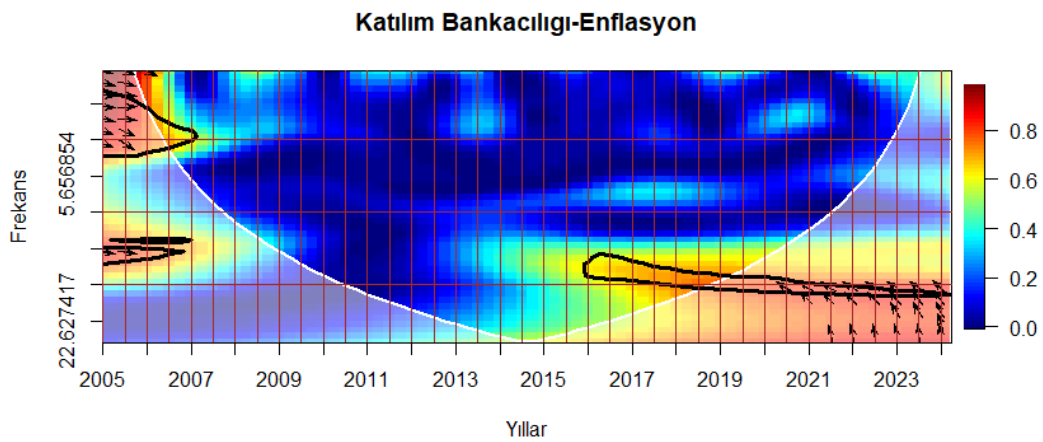
Şekil 1. Katılım Bankacılığı-Büyüme

Katılım bankacılığı endeksi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde analiz döneminin başından 2016 yılına kadar herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanılmamıştır. 2016 yılından sonra ise yüksek frekanslı pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir.

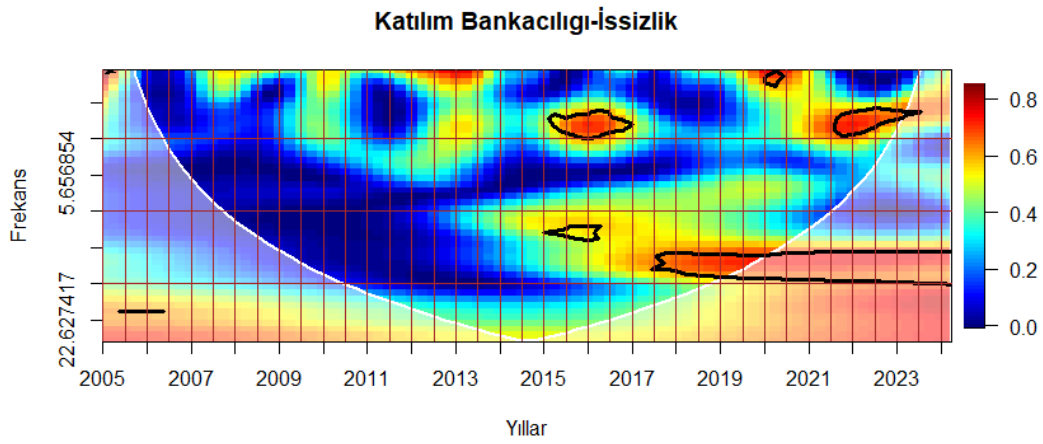
Şekil 2. Katılım Bankacılığı-Cari Açık

Katılım bankacılığı ve cari açık arasındaki ilişki incelendiğinde, 2008 yılından analiz döneminin sonuna kadar orta ve düşük frekanslarda negatif ilişkinin olduğu görülmektedir. 2008 yılından 2024 yılına kadar düşük frekanslı negatif ilişki durumu söz konusuken, 2015 yılından sonra katılım bankacılığı endeksi ile cari açık arasında düşük ve orta frekanslı negatif ilişki durumu söz konusudur.

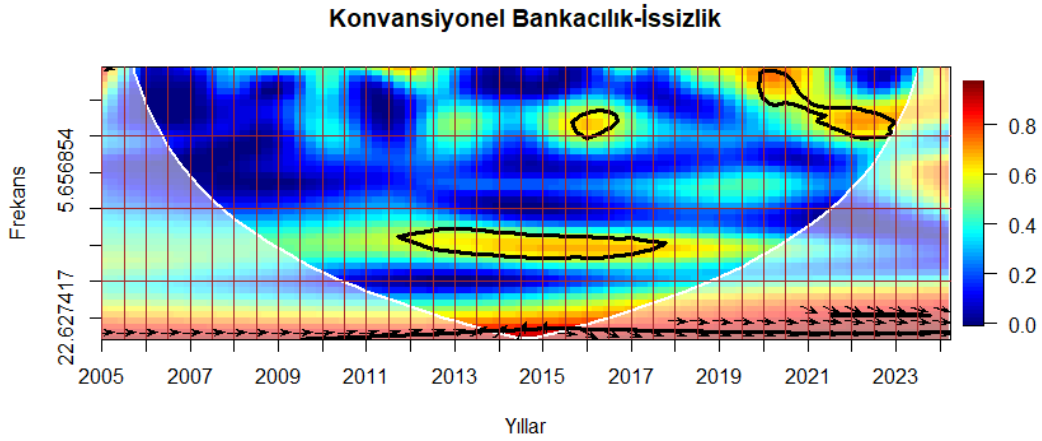
Şekil 3. Katılım Bankacılığı-Enflasyon

Katılım bankacılığı ve enflasyon arasındaki ilişki incelendiğinde, analiz döneminin başından 2007 yılına kadar düşük ve orta frekansta pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. Katılım bankacılığı ve enflasyon arasındaki ilişki ise analiz döneminin sonuna doğru 2020 yılından 2024 yılına kadar yüksek frekanslı ve pozitif ilişki olma durumunu sürdürmüştür. Ancak 2008 yılından 2020 yılına kadar katılım bankacılığı ve enflasyon arasında yönü hakkında bilgi verebilecek düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

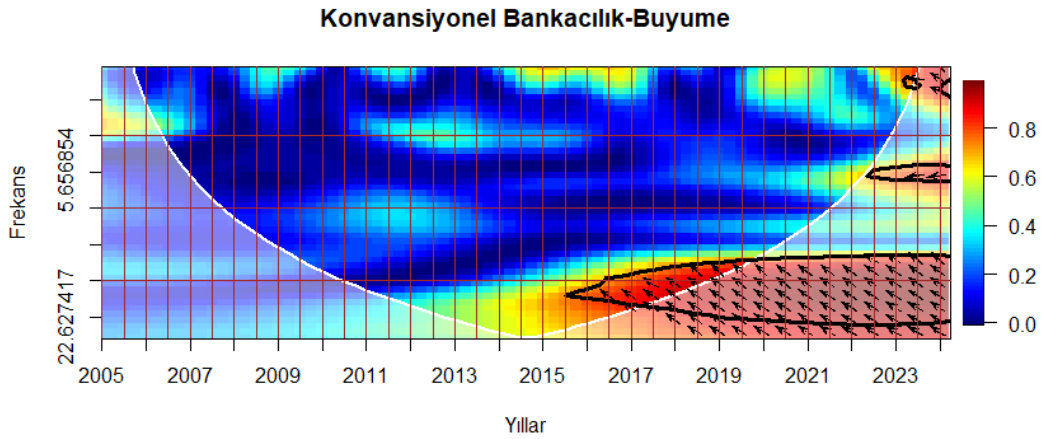
Şekil 4. Katılım Bankacılığı- İşsizlik

Katılım bankacılığı ve işsizlik arasındaki ilişki yukarıdaki grafikte verilmektedir. Katılım bankacılığı ve işsizlik arasında analiz dönemi boyunca aralarındaki ilişkinin yönü hakkında fikir verebilecek düzeyde anlamlı bir ilişki ile karşılaşılmamıştır.

Şekil 5. Konvansiyonel Bankacılık-İşsizlik

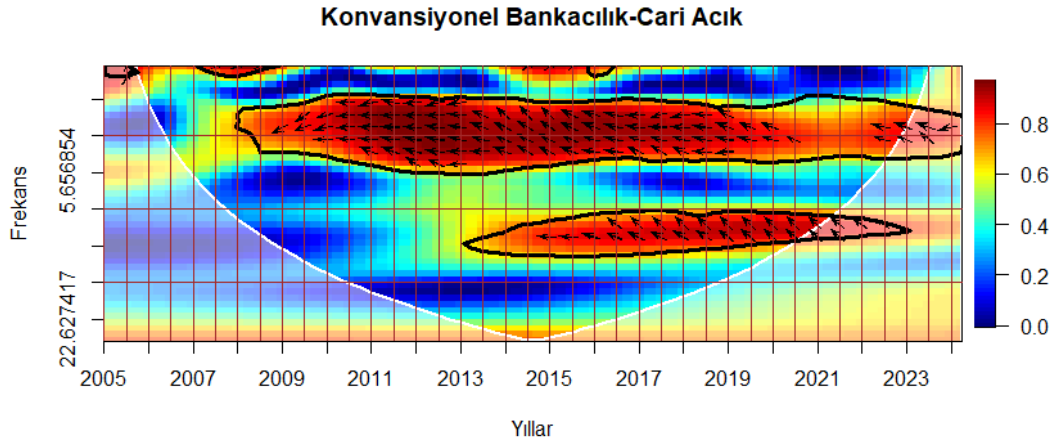
Konvansiyonel bankacılık ve işsizlik değişkenleri arasındaki ilişki yukarıdaki grafikte verilmektedir. Konvansiyonel bankacılık ve işsizlik değişkenleri arasında analiz dönemi boyunca yüksek frekanslı ve pozitif yönlü ilişkinin olduğu görülmektedir.

Şekil 6. Konvansiyonel Bankacılık-Büyüme

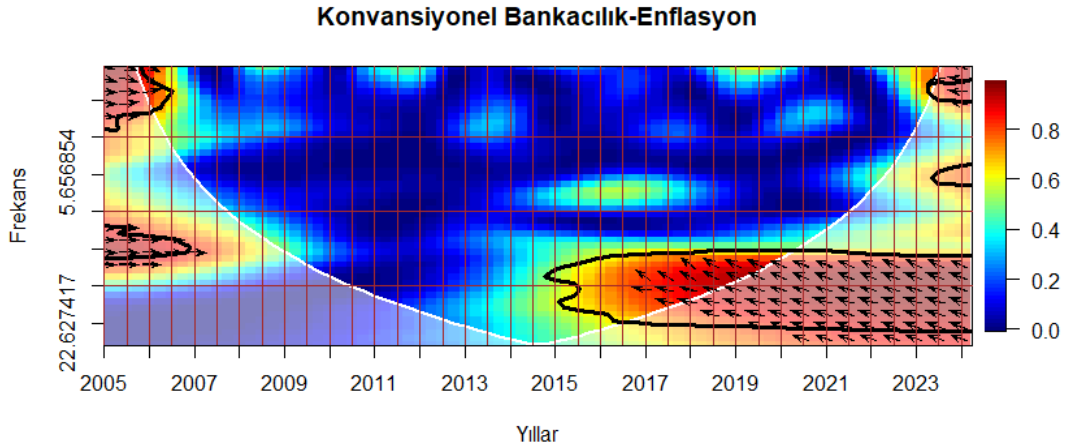
Konvansiyonel bankacılık ve büyüme arasındaki ilişki yukarıdaki grafikte verilmektedir. Konvansiyonel bankacılık ve büyüme değişkenleri arasındaki ilişki

incelendiğinde, 2016 yılından analiz döneminin sonuna kadar yüksek frekanslı ve hem pozitif hem de negatif düzeyde ilişkiyi yansıtabilecek ilişkiler söz konusudur. Ancak orta frekansta ve düşük frekansta 2022 yılından sonra konvansiyonel bankacılık ve büyüme arasında negatif yönlü ilişki söz konusudur.

Şekil 7. Konvansiyonel Bankacılık-Cari Açık

Konvansiyonel bankacılık endeksi ile cari açık arasındaki ilişki yukarıdaki grafikte gösterilmiştir. Konvansiyonel bankacılık ile cari açık arasında 2008 yılından analiz döneminin sonuna doğru düşük ve orta frekansta negatif ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Analiz döneminin başlarından 2008 yılına kadar ise ilişkinin yönünü verebilecek anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Şekil 8. Konvansiyonel Bankacılık-Enflasyon

Konvansiyonel bankacılık endeksinden enflasyon değişkeni arasındaki ilişki yukarıdaki grafikte verilmiştir. Analiz döneminin başında 2007 yılına kadar düşük ve orta frekanslı pozitif ilişki söz konusudur. Ancak 2015 yılından sonra analiz döneminin sonuna kadar düşük ve yüksek frekansta negatif ilişkiye rastlanılmıştır. Dolayısıyla konvansiyonel bankacılık ve enflasyon arasındaki ilişki 2015 yılında negatif seyir izlemeye başlamıştır.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışmanın amacı, Fourier Toda Yamamoto nedensellik testini kullanarak Türkiye'deki geleneksel ve katılım bankacılığı endeksleri ile temel ekonomik göstergeler arasındaki ilişkileri analiz etmektir. Bankacılık endekslerinin cari açık, enflasyon, ekonomik büyüme ve işsizlik ile nasıl bir etkileşim içinde olduğunu inceleyen çalışma, Türk bankacılık sektöründeki dinamiklerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu analiz, geleneksel ve katılım bankalarının ekonomide oynadıkları farklı roller ve bu kurumların makroekonomik koşulları nasıl etkiledikleri ve bunlardan nasıl etkilendikleri konusunda politika yapıcıları ve paydaşları bilgilendirmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın arkasındaki motivasyon, bankacılık kurumlarının ekonomik kalkınma ve istikrarda oynadığı kritik rolden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de konvansiyonel ve katılım bankalarından oluşan ikili bankacılık sistemi, farklı

bankacılık modellerinin makroekonomik değişkenlerle nasıl etkileşime girdiğini anlamak için eşsiz bir ortam sunmaktadır. İslami finans ilkeleri çerçevesinde faaliyet gösteren katılım bankaları, geleneksel finansal uygulamaları takip eden konvansiyonel bankalara kıyasla farklı bir yaklaşım sunmaktadır. Bu etkileşimlerin analiz edilmesi, politika yapıcılarının ve paydaşların finansal sektörün istikrarını ve verimliliğini artırmak için bilinçli kararlar almalarına yardımcı olmaktadır.

Çalışmanın bulguları birkaç anlamlı ilişki ortaya koymuştur. Katılım bankacılığı için cari açık, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenleri ile çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durum, katılım bankalarının bu ekonomik göstergeleri hem etkilediğini hem de bu göstergelerden etkilendiğini göstermektedir. Ancak katılım bankacılığı endeksi ile işsizlik değişkeni arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamış, bu da katılım bankalarının işsizlik oranlarındaki değişimler üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmayabileceğini veya bu değişimlerden etkilenmeyebileceğini düşündürmüştür.

Konvansiyonel bankacılık açısından bakıldığında ise katılım bankacılığına benzer şekilde cari açık, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenleri ile çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, konvansiyonel bankacılık endeksi ile işsizlik değişkeni arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir; bu da konvansiyonel bankaların işsizlik oranlarını etkileyebileceğini, ancak işsizlikteki değişikliklerin konvansiyonel bankaları önemli ölçüde etkilemediğini göstermektedir.

Dalgacık analizi bu ilişkilerin zamansal dinamikleri hakkında daha fazla bilgi sağlamıştır. Katılım bankacılığı için 2016 yılından itibaren ekonomik büyüme ile yüksek frekanslı pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir. Katılım bankacılığı ile cari açık arasındaki ilişki 2008'den itibaren negatif olarak bulunmuştur. Katılım bankacılığı ile enflasyon arasındaki ilişki 2007 yılına kadar pozitif iken 2020 yılından 2024 yılına kadar yüksek frekanslı pozitif olarak devam etmiştir. Analiz dönemi boyunca katılım bankacılığı ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Konvansiyonel bankacılık için işsizlik ile ilişki sürekli olarak yüksek frekanslı pozitif olmuştur. Ekonomik büyüme ile olan ilişki 2016 yılından itibaren hem pozitif

hem de negatif eğilim göstermiştir. Cari açık ile ilişki 2008'den itibaren negatif iken, enflasyon ile ilişki 2015'ten sonra negatife dönmüştür.

Bu çalışmanın literatüre katkısı çok yönlüdür. İlk olarak, Türkiye'de makroekonomik değişkenleri etkilemede ve onlardan etkilenmede geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığının farklı rollerine dair ampirik kanıtlar sunmaktadır. İkinci olarak, Fourier Toda Yamamoto nedensellik testinin kullanımı, bankacılık ve ekonomik ilişkilerin analizine yeni bir metodolojik yaklaşım katmaktadır. Üçüncü olarak, bulgular, farklı bankacılık modellerinin ekonomik istikrar ve büyüme üzerindeki etkilerini anlamada politika yapıcılar ve finansal düzenleyiciler için değerli bilgiler sunmaktadır.

Bulgulara dayanarak çeşitli politika önerilerinde bulunulabilir:

1. Düzenleyici Çerçevelerin Geliştirilmesi: Politika yapıcılar, hem geleneksel bankaları hem de katılım bankalarını desteklemek için düzenleyici çerçeveleri geliştirmeyi düşünmelidir. Her iki banka türünün de sağlam düzenleyici standartlar altında faaliyet göstermesini sağlamak, finansal istikrarın korunmasına ve risklerin azaltılmasına yardımcı olabilir.

2. Finansal Kapsayıcılığın Teşvik Edilmesi: Özellikle konvansiyonel bankacılık penetrasyonunun düşük olduğu bölgelerde katılım bankacılığı yoluyla finansal tabana yayılmanın teşvik edilmesi için çaba gösterilmelidir. Katılım bankaları, yetersiz hizmet alan nüfuslara ulaşmada ve kapsayıcı ekonomik büyümeyi desteklemede hayati bir rol oynayabilir.

3. Ekonomik Büyüme ve İstikrarın Ele Alınması: Bankacılık endeksleri ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki göz önüne alındığında, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik eden politikalara öncelik verilmelidir. Bu, ekonomik genişlemeyi sağlayan sektörlerin desteklenmesini ve bankaların kaynakları üretken yatırımlara etkin bir şekilde yönlendirebilmelerinin sağlanmasını içerir.

4. Enflasyon ve Cari Açığın Yönetilmesi: Çalışma, enflasyon ve cari açığın yönetilmesinin önemini vurgulamaktadır. Politika yapıcılar enflasyonu kontrol

altına almak ve cari açığı azaltmak için önlemler almalıdır çünkü bu faktörlerin bankacılık sektörüyle önemli etkileşimleri vardır.

5. İşsizlik Etkilerinin İzlenmesi: Bankacılık endeksleri ile işsizlik arasındaki ilişki daha az belirgin olsa da, işsizlik oranlarındaki değişikliklerin bankacılık sektörünü dolaylı olarak nasıl etkileyebileceğini izlemek önemlidir. İşsizliği azaltmayı amaçlayan politikalar, finansal istikrar üzerindeki potansiyel dalgalanma etkilerini dikkate almalıdır.

Sonuç olarak, bu çalışma Türkiye'de geleneksel ve katılım bankacılığı ile temel ekonomik göstergeler arasındaki karmaşık etkileşimin altını çizmektedir. Bulgular, bilinçli politika yapımı için bir temel sağlamakta ve bankacılık sektörünün ekonomik kalkınmadaki rolünün daha geniş bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Türkiye, önerilen politikaları uygulayarak finansal sisteminin istikrarını ve verimliliğini artırabilir, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ve dayanıklılığı teşvik edebilir.

KAYNAKÇA

- Abubakar Siddique, M., Rashid, A., & Tahir, U. (2023). Factors affecting the credibility of islamic banking Sharī'ah approvals: Perception-based empirical study. *Borsa Istanbul Review*, 23(2), 426-442. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.11.010>
- Adanacioğlu, H., Artukoğlu, M., & Güneş, E. (2017). Türkiye'de Tarımsal Kredi Performansının Çok Boyutlu Ölçekleme Yaklaşımıyla Analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 195-204. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.364932>
- Ademola, A., & Badiru, A. (2016). *The Impact of Unemployment and Inflation on Economic Growth in Nigeria (1981–2014)* (SSRN Scholarly Paper 2806988). Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=2806988>

- Ahmed, H. (2014). Islamic Banking and Shari'ah Compliance: A Product Development Perspective. *Journal of Islamic Finance*, 3(2), Article 2. <https://doi.org/10.31436/jif.v3i2.45>
- Akcan, A. T., Shahbaz, M., Kılıç, C., & Kazak, H. (2025). How Does Economic and Monetary Policy Uncertainty Affect Climate Policy Uncertainty in the United States? *Problemy Ekorozwoju/ Problems Of Sustainable Development*, 20(1), 190-207. <https://doi.org/10.35784/preko.6635>
- Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*. Kayıhan yayınları.
- Aksoy, C. N. (2018). *Merkez Bankası Para Politikası Araçlarının Banka Karlılık Performansları Üzerindeki Etkisi* [Doktora Tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü.
- Aktaş, M. (2008). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Hisse Senedi Getirileri ile İlişkili Olan Finansal Oranların Araştırılması. *İstanbul University Journal of the School of Business*, 37(2), Article 2.
- Aktepe, İ. E. (2010). *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Aktepe, İ. E. (2013). *Sorularla Katılım Bankacılığı*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Alam, N., Gupta, L., & Shanmugam, B. (2017). Prohibition of Riba and Gharar in Islamic Banking. İçinde N. Alam, L. Gupta, & B. Shanmugam (Ed.), *Islamic Finance: A Practical Perspective* (ss. 35-53). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66559-7_3

- Apak, S., & Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri Ve Faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, Article 3.
- Arabacı, N. (2007). *Katılım Bankalarının Türkiye'de Bankacılık Sektöründeki Yeri, İşleyişi ve Performans Analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another Look At The Instrumental Variable Estimation Of Error-Components Models. *Journal Of Econometrics*, 68, Article 68.
- Arisoy, İ., & Aytun, C. (2014). Türkiyede Tüketim Harcamaları, Krediler ve Tüketici Güveni Arasındaki İlişkilerin Analizi. *BUSINESS AND ECONOMICS RESEARCH JOURNAL*, 5(2). <https://avesis.cu.edu.tr/yayin/02e23814-5fa9-4b1c-8ea8-93dfb82da1a0/turkiyede-tuketim-harcamalari-krediler-ve-tuketici-guveni-arasindaki-iliskilerin-analizi>
- Astrom, Z. H. O. (2013). Credit risk management pertaining to profit and loss sharing instruments in Islamic banking. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 11(1), 80-91. <https://doi.org/10.1108/JFRA-03-2013-0014>
- Aşıkoğlu, R. (1983). *Sermaye Piyasası Aracı Olarak Enflasyon Ortamında Tahvilleri Değerleme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ata, H. A. (2009). Kriz Sonrası Türkiye'de Mevduat Bankaları Kârlılığına Etki Eden Faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(2), Article 2.
- Ataman, P. (2001). Sistemik Banka Yeniden Yapılandırmasına Teorik Yaklaşım. *Bankacılar Dergisi*, 37, 74-85.

- Atar, A. (2023). Katılım Esaslı Yatırım Bankacılığı: Türk Bankacılık Sisteminde Yeni Bir Aktör. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(1), Article 1.
- Avcı, T., & Aktaş, M. (2015). Katılım Bankalarının Kâr Payı Ödemeleri İle Mevduat Bankalarının Faiz Ödemelerinin Birbirlerine Yakın Olmasının Nedenlerinin Araştırılması. *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), Article 4.
- Aydın, N. (2006). *Bankacılık uygulamaları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, N. (2010). *Bankacılık Uygulamaları*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. <https://books.google.com.tr/books?id=JB8N5CAtO0wC>
- Bakkal, A. (2016). Katılım Bankalarında Murabaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(36), Article 36.
- Balcı, M. (2020). *Katılım Bankacılığı Türkiye Uygulamasının Katılım Finans İlkeleri Açısından Tetkiki ve Uygulama Sonuçlarının İktisadi Etkileri* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barlas, B., & Özkul, G. (2023). Kredi İvmesi ve Kredi Değişkenleri Açısından Tüketici Kredileri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(39), 1003-1029. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1219224>
- Başkaya, Z. (2000). Tahvil Piyasalarında Fiyat Değişkenliği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), Article 4.
- Battal, A. (2004). *Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları*. Banka Ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

- Bayındır, A. (2007). *Ticaret ve Faiz* (1. Baskı). Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bayındır, S. (2005a). *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. Rağbet Yayınları.
- BBDK. (2019). *Bankacılık Kanunu*. ProCompliance Bankacılık ve Finans Mevzuat ve Uyum Haberleri. <https://www.procompliance.net/faq/57-bankalarhangi-kiymetli-madenlerin-alim-satimini-yapabilirler/.sayi:57>
- Bernardelli, L. C., & Carrasco-Gutierrez, C. E. (2024). Macroeconomic, industry-specific and bank-specific determinants of the profitability of Brazilian banks: Dynamic panel evidence. *Empirical Economics*, 1-34. <https://doi.org/10.1007/s00181-024-02568-1>
- Birkan, R. (2015). *Finansal Performansın Ölçülmesinde Ekonomik Katma Değer ve Bankacılık Sektöründe Piyasa Değeri İle İlişkisinin Analizi (2004-2013 Borsa İstanbul Uygulaması)* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozoklu, S., Yilanci, V., & Gorus, M. S. (2020). Persistence in per capita energy consumption: A fractional integration approach with a Fourier function. *Energy economics*, 91, 104926. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104926>
- Bulut, M. (2017). Modern İktisat-Finans Geleneği ve Osmanlılar. *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi (İEFD)*, 3(1), Article 1.
- Canbaş, S., & Doğukanlı, H. (2007). *Finansal Pazarlar: Finansal Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri* (3. Baskı). Kayıhan yayınları.
- Ceylan, N. B. (2006). Faiz Oranı ve Enflasyon Belirsizliği İlişkisi. *İktisat İşletme Ve Finans Dergisi*, 21(240), Article 240.

- Cherchye, L. (2001). Using data envelopment analysis to assess macroeconomic policy performance. *Applied Economics*, 33(3), 407-416.
<https://doi.org/10.1080/00036840122353>
- Choudhry, M. (2008). *Analyzing And Interpreting The Yield Curve*. John Wiley & Sons.
- Cinbaş, K. Z. (2018). *Katım Bankacılığında Fon Toplama ve Fon Kullandırma Yöntemleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Crowley, P. M. (2007). A Guide To Wavelets For Economists. *Journal Of Economic Surveys*, 21(2), Article 2.
- Çabuk, A., & Lazol, İ. (2001). *Mali Tablolar Analizi*. Ekin Yayınevi.
- Çalışkan, İ. (1989). İstisna Akdinin Mahiyeti ve Unsurları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(1-4), Article 1-4.
- Çankaya , Öz, F., Mehmet. (2001). *Türkiye 'de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi*.
- de Oliveira Campos, R. (1961). Inflation and Balanced Growth. İçinde H. S. Ellis (Ed.), *Economic Development for Latin America: Proceedings of a Conference held by the International Economic Association* (ss. 82-109). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-08449-4_4
- Demir, A. Z. (2012). *İMKB'de İşlem Gören Bazı Mevduat ve Katılım Bankalarının Büyüklüklerine Bağlı Olarak Kârlılık ve Verimlilik Analizi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diebold, F. X., & Li, C. (2006). Forecasting The Term Structure Of Government Bond Yields. *Journal Of Econometrics*, 130(2), Article 2.

- Dinç, Y. (2017). Katılım Bankalarında Performansın Bileşenleri; Özel Cari Hesapların Rolü. *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, 4(1), Article 1.
- Doğan, İ. Ç. (2013). *Katılım Bankaları Performans Analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, S., & Şarsel, Y. (1994). *Enflasyonun Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörüne Bir Bakış*. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Doğanay, M. (2016). Döviz Kuru Riski Yönetimine Sektörel Bir Yaklaşım. *Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(Special Issue 1), Article Special Issue 1.
- Doyran, M. A. (2013). Net Interest Margins And Firm Performance In Developing. *Management Research*, 36(7), Article 7.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), Article 1.
- Durmuşkaya, S. G. (2015). Vadeli İşlem Piyasalarında Haftanın Günleri Etkisi ve Tatil Anomalisinin Tespiti Üzerine Bir Analiz. *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), Article 1.
- Emhan, A. (2009). Risk Yönetim Süreci ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), Article 3.
- Enders, W., & Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199.
<https://doi.org/doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081>

- Erbay, R. (2013). *EKONOMİK KALKINMADA TARIMIN ROLÜ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/43808/538235>
- Eşiyok, Z. (2008). *Katılım Bankalarının Kullandıkları Krediler ve Karşılaştıkları Riskler* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Fidancı, H. A. (2001). *Katılım Bankalarının Türkiye'deki Gelişimi ve Katılım Bankalarında Müşteri Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fry, M. J. (1995). *Money, Interest, and banking in economic Development* (2. Baskı). John Hopkins University Press.
- Girginer, N. (2008). *Ticari Kredi Taleplerinin Değerlendirmesine Çok Kriterli Yaklaşım: Özel ve Devlet Bankası Karşılaştırması*.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35611/395677>
- Gunter, U., Krenn, G., & Sigmund, M. (2013). *Macroeconomic, Market And Bank-Specific Determinants Of The Net Interest Margin In Austria* (ss. 87-101). Oesterreichische Nationalbank Financial Stability Report.
- Güler, R. (2014). *Türkiye'de Katılım Bankaları İle Ticari Bankaların Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülhan, Ü., & Uzunlar, E. (2011). Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), Article 1.

- Güngör, B. (2007). Türkiye’de faaliyet gösteren yerel ve yabancı bankaların kârlılık seviyelerini Etkileyen faktörler: Panel veri analizi. *Iktisat Isletme ve Finans*, 22(258), 40-63.
- Gürsel, S., & Doğanay, R. (2024). 1923-1950 Yılları Arasında Göçmenlerin İskanına Ayrılan Bütçe. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 63, Article 63. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1405354>
- Hailu, T. (2024). Macroeconomic Factors Influencing Deposit Mobilization of Commercial Banks. *International Journal of Finance and Banking Research*, 10(4), Article 4. <https://doi.org/10.11648/j.ijfbr.20241004.11>
- Hamza, H., & Ben Jedidia, K. (2014). Profits and Losses Sharing Paradigm in Islamic Banks: Constraints or Solutions for Liquidity Management ? *Journal of Islamic Economics Banking and Finance*, 10(3), 29-45. <https://doi.org/10.12816/0025951>
- Heffernan, S. (2005). *Modern Banking*. John Wiley & Sons.
- In, F., & Kim, S. (2013). *An Introduction To Wavelet Theory In Finance: A Wavelet Multiscale Approach*. World Scientific Publishing Co.
- Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2011). *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*. Wiley. <https://books.google.com.tr/books?id=SbVUt5XOR5MC>
- İbn Abidin, M. E. (1987). *Reddü’l- Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr Haşiyetü İbn Âbidîn*. Daru’l-Hayai’t-Turâsi’l-Arabî Yayınları.
- İştar, E. (2009). *Katılım Bankacılığı Tarihi* [Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KAHF, M., & KHAN, T. (1992). *PRINCIPLES OF ISLAMIC FINANCING* (Research Paper 16). ISLAMIC RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE , ISLAMIC DEVELOPMENT BANK.
- Kalaycı, Ş. (2010). *Nedenleri, Etkileri ve Sonuçlarıyla Bankacılık Krizleri ve Öncü Göstergeleri*. Asil Yayınları.
- Kale, S. (2017). Türk Bankacılık Sektörünün Aracılık Fonksiyonu. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), Article 3.
- Kallek, C. (2005). Mudarabe. İçinde *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandır, İskenderoğlu ve Yıldırım, S. Y., Ömer, Y. B. (2007). *Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması*.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4377/59989>
- Karabacak, H. (2022). *İşletmelerde Temel Performans Göstergeleriyle Kritik Başarı Faktörleri Arasındaki İlişki: Bir Turizm İşletmesi Uygulaması* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadžić, V., & Đalović, N. (2021). Profitability Determinants of Big European Banks. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 10(2), 39-56.
- Karaöz, N., & Aksu, A. (2024). *Türkiye’de Kredi Türlerinin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi*. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.12373116>
- Karatas, C., Tuysuz, S., Kucuklerli, K. B., & Ulusoy, V. (2025). Investigation of the relationship between number of tweets and USDTRY exchange rate with wavelet coherence and transfer entropy analysis. *Financial Innovation*, 11(1), 14. <https://doi.org/10.1186/s40854-024-00710-7>
- Kâsânî, A. E. B. B. M. (1996). *Kitabu Bedâiu’s-Sanâi Tertîbü’ş-Şerâi*. Dâru’l-Fikir.

- Kaya, F. (2015). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*. Beta Yayıncılık.
- Kaya, Ö. (2010). *Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Türk Bankacılık Sistemi İçindeki Etkinliğinin Araştırılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazak, H. (2020). Kripto Paraların İslam Para Sistemi Açısından Uygunluğu: Türkiye İçin Uygulanabilir İslami Kripto Para Modeli Önerisi (Convenience of Cryptocurrency in terms of Islamic Monetary System: Proposal of Islamic Cryptocurrency Model Applicable in Turkey). *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*.
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3641293
- Kazak, H. (2021). *İSLAM VE KAPİTALİZM - Max Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme* (1. bs). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kazak, H. (2022). İslami Bankacılık Konvansiyonel Bankacılık Üzerinde Etkili mi? Türkiye Örneği Üzerinden Bir Nedensellik Analizi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 982-998.
<https://doi.org/10.30784/epfad.1196986>
- Kazak, H. (2023a). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki Katılım Bankaları Açısından da Geçerli mi? Türkiye Üzerine Fourier İşlevli Bir Nedensellik Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(4), Article 4.
<https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1731>
- Kazak, H. (2023b). BIST 100 Endeksi ile USD, Altın ve BITCOIN Arasında COVID-19 Pandemisi Öncesi ve Sonrasında Nedensellik Değişimi: Türkiye Üzerine

- Fourier İşlevli Bir Tarihsel Analiz. *Fiscaoeconomia*, 7(3), Article 3.
<https://doi.org/10.25295/fsecon.1261953>
- Kazak, H. (2023c). İslami Bankaların Toplam Varlık Değeri Büyümesine Etki Eden Faktörler: Türkiye Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 99-117.
- Kazak, H., & Alim, H. B. (2022). Qard Al-Hassan Model as an Institutionalised Method of Islamic Finance. *İslamiyyat*, 44(1), 203-220.
<https://doi.org/10.17576/islamiyyat-2022-4401-18>
- Kazak, H., Çiftçi, T. E., Akcan, A. T., & Topaloğlu, E. Ö. (2024). Is taxation a curse or a blessing? The case of Türkiye. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1432), 1-10. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03942-1>
- Kazak, H., Karataş, A. R., Akcan, M. B., & Azazi, H. (2024). Is Islamic Banking Sustainable in Terms of Financial Performance? Empirical Evidence from GCC Countries - Turkish Journal of Islamic Economics. *Turkish Journal of Islamic Economics (TUISE)*, n/a(n/a), 1-29.
<https://doi.org/dx.doi.org/10.26414/A4135>
- Kazak, H., & Okka, O. (2022). *İslami Finans Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış* (1. bs). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kazak, H., Saiti, B., Kılıç, C., Akcan, A. T., & Karataş, A. R. (2024). Impact of Global Risk Factors on the Islamic Stock Market: New Evidence from Wavelet Analysis. *Computational Economics*. <https://doi.org/10.1007/s10614-024-10665-7>

- Kazak, H., Uluyol, B., Akcan, A. T., & İyibildiren, M. (2023). The Impacts of Conventional and Islamic Banking Sectors on Real Sector Growth: Evidence from Time-Varying Causality Analysis for Türkiye. *Borsa Istanbul Review*, n/a(n/a). <https://doi.org/10.1016/j.bir.2023.09.004>
- Kazancı, F. (2018). Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası. *İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi*, 4(1), Article 1.
- Kelleroğlu, F. (2017). *Katılım Bankacılığı Sistemi ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kelmendi, V. (2024). Impact of Macroeconomic Factors on Bank Financial Performance: A Turkey and Kosovo Comparative Study. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 19(1), 229-235. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.190121>
- Korukçu, Ü. (1998). Bankacılığın Tarihsel Gelişimi. Korukçu. İçinde *Bankacılığın Tarihsel Gelişimi*. Bankalar Birliği Yayınları. Ankara.
- Köktaş, A. M., Gümüş Özuyar, S. E., Apaydin, Ş., Akcan, A. T., & Yılmaz, M. (2023). Validity of the Phillips curve in the Agricultural Sector: The Case of Turkey. *Tarım Bilimleri Dergisi*. <https://doi.org/10.15832/ankutbd.1199311>
- Kuas, H. (2010). *BANKACILIK SİSTEMİNDE TİCARİ KREDİLENDİRME SÜRECİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*. *Kuruluş Listesi*. (t.y.). Geliş tarihi 18 Ocak 2025, gönderen <https://www.bddk.org.tr/Kurulus/Liste/77>

- Küçük, M., & Ağralıoğlu, N. (2006). Dalgacık Dönüşüm Tekniği Kullanılarak Hidrolojik Akım Serilerinin Modellenmesi. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, 5(2), Article 2.
- Kweh, Q. L., Lu, W.-M., Tone, K., & Liu, H.-M. (2024). Evaluating the resource management and profitability efficiencies of US commercial banks from a dynamic network perspective. *Financial Innovation*, 10(1), 19. <https://doi.org/10.1186/s40854-023-00531-0>
- Lamothe, P., Delgado, E., Solano, M. A., & Fernández, S. M. (2024). A global analysis of bank profitability factors. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), Article 1. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02545-6>
- Lewis, M. K. (2008). In What Ways Does Islamic Banking Differ From Conventional Finance. *Journal Of Islamic Economics, Banking And Finance (JIEBF)*, 4(3), Article 3.
- Liu, H., Pata, U. K., Zafar, M. W., Kartal, M. T., Karlilar, S., & Caglar, A. E. (2023). Do oil and natural gas prices affect carbon efficiency? Daily evidence from China by wavelet transform-based approaches. *Resources Policy*, 85, 104039. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.104039>
- Maher, H., & Diridi, J. (2011). The Effects Of The Global Crisis On Islamic And Conventional Banks: A Comparative Study. *Journal Of International Commerce, Economics And Policy*, 2(2), Article 2.
- Mankiw, N. G. (2014). *Principles of Economics*. Cengage Learning.
- Mateev, M., Nair, K., & Mostafa Khan, G. (t.y.). Sustainable performance during the COVID-19 pandemic: A comparative analysis of Islamic and conventional

- banks. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1-47.
<https://doi.org/10.1080/20430795.2024.2334252>
- Mbekeni, L., & Phiri, A. (2021). Can the South African Reserve Bank (SARB) protect the interest earnings of savers/investors? A new look at Fisher's hypothesis. *Studies in Economics and Econometrics*, 45(3), 149-163.
<https://doi.org/10.1080/03796205.2021.2012506>
- Mergaliyev, A., Asutay, M., Avdukic, A., & Karbhari, Y. (2021). Higher Ethical Objective (Maqasid al-Shari'ah) Augmented Framework for Islamic Banks: Assessing Ethical Performance and Exploring Its Determinants. *Journal of Business Ethics*, 170(4), 797-834. <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04331-4>
- Mergînânî, E. H. A. B. E. B. (1990). *El-Hidaye Fi Şerhi Bidayetü'l-Mübtedi*. Dâru'l-Hayai't-Türasi'l-Arabi.
- Mevsilî, A. B. M. B. M. (1989). *El-İhtiyâr Li-Ta'lili'l-Muhtâr*. Pamuk Yayınları.
- Mirović, V., Kalaš, B., Milenković, N., Andrašić, J., & Đaković, M. (2024). Modelling Profitability Determinants in the Banking Sector: The Case of the Eurozone. *Mathematics*, 12(6), Article 6. <https://doi.org/10.3390/math12060897>
- Mishkin, F. S., & Serletis, A. (2016). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets* (Loose Leaf Version (6th Edition)).
- Nazlioglu, S., Gormus, N. A., & Soytas, U. (2016). Oil prices and real estate investment trusts (REITs): Gradual-shift causality and volatility transmission analysis. *Energy economics*, 60, 168-175.
<https://doi.org/doi.org/10.1016/j.eneco.2016.09.009>

- Nurhan, A. (2012). *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- OECD. (1987). *Economic Outlook* (41. OECD). OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development).
- Okay, E. (2002). Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 1(2), Article 2.
- Okka, O., & Kazak, H. (2021). *İslami Finansal Yönetim-Sistem ve Uygulama (Konvansiyonel Finansla Mukayeseli)* (2. bs). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Organisation For Economic Co-Operation And Development (OECD). (1987). *OECD economic outlook*. <https://www.oecd-ilibrary.org/>
- Orhan, O. Z., & Erdoğan, S. (2013). *Para Politikası* (1. Baskı). Umuttepe Yayınları.
- Öcal ve Çolak. (1999). *FİNANSAL SİSTEM VE BANKALAR*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. https://www.kitantik.com/product/FINANSAL-SISTEM-VE-BANKALAR_1br9qfylibr9s461md4
- Öz, B., & Uslu, H. (2020). Türkiye’de Hisse Senetleri, Banka Kredileri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Zaman Serileri Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 56, 123-160. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.669529>
- Özgür E. (2007). *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, İ. (2012). *Özel Finans Kurumları*. Asya Finans Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (t.y.). Osmanlı İmparatorluğu’nda paranın tarihi. 2017. Geliş tarihi 07 Ocak 2024, gönderen İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım.

- Parasız, İ. (2000). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2005a). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2005b). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2014). *Modern bankacılık: Teori ve uygulama*. Ezgi Kitabevi.
- Parlakkaya, R., & Çürük, S. A. (2011). Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(3), Article 3.
- Parlakkaya, R., Çürük, S. A., Kahraman, Ü., & Şen, G. (2020). Determination of factors affecting the profitability variables by panel data analysis in the islamic banks: The case of Turkey. *Bilimname*, 2020(42), Article 42. <https://doi.org/10.28949/bilimname.691439>
- Pindyck, R. S., & Rubinfeld, D. L. (2013). *Microeconomics* (8th ed). Pearson.
- Polat, S. (2015). *Katılım Bankaları Sigorta Uygulamalarında Tekafülün Yeri ve Geleceği* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Radovanov, B., Milenković, N., Kalaš, B., & Horvat, A. M. (2023). Do the Same Determinants Affect Banks' Profitability and Liquidity? Evidence from West Balkan Countries Using a Panel Data Regression Analysis. *Mathematics*, 11(19), Article 19. <https://doi.org/10.3390/math11194072>
- Ramsey, J. B., & Zhang, Z. (1997). The Analysis of Foreign Exchange Data Using Waveform Dictionaries. *Journal of Empirical Finance*, 4(4), Article 4.
- Raza, A., Tursoy, T., Shaikh, E., & Shaikh, A.-H. (2024). Investigating the Symmetric Effects of Working Capital on Profitability in Turkish Banking: An ARDL

- Empirical Analysis. *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad – Economics Series*, 34(1), 74-97.
- Rodrigues, P. M. M., & Robert Taylor, A. M. (2012). The Flexible Fourier Form and Local Generalised Least Squares De-trended Unit Root Tests. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(5), 736-759. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2011.00665.x>
- Sangweni, M., & Takawira, O. (2024). The impact of changes in macroeconomic factors on banks' lending behaviour. *Journal of infrastructure, policy and development*, 8(11), 8217. <https://doi.org/10.24294/jipd.v8i11.8217>
- Sarıtaş, H., & Saray, C. (2012). Türk Bankacılık Sektörünün Kârlılık Performansının Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, Article 11.
- Selçuk, M., & Görmüş, Ş. (2021). D-8 Ülkeleri Arasında Parasal Birlik Mümkün Mü? Optimum Para Sahası Çerçevesinde İncelenmesi. *Journal of Economic Policy Researches*, 9(1), Article 1.
- Siddiqi, M. N. (2006). Islamic Banking And Finance In Theory And Practice: A Survey Of State Of The Art. *Islamic Economic Studies*, 13(2), Article 2.
- Skare, M., & Rabar, D. (2017). Measuring sources of economic growth in OECD countries. *Engineering Economics*, 28(4), Article 4. <https://doi.org/10.5755/j01.ee.28.4.18502>
- Spathis, C., Kosmidou, K., & Doumpos, M. (2002). Assessing Profitability Factors İn The Greek Banking System: A Multicriteria Methodology. *International Transactions İn Operational Research*, 9(5), Article 5.

- Şimşek, B. (2006). *Katılım Bankalarında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Örnek Bir Uygulama* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tabakoğlu, A. (2013). *İslam İktisadına Giriş*. Dergah Yayınları.
- Takan, M. (2001). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetim*. Nobel yayıncılık.
- Takan, M., & Boyacıoğlu, M. A. (2013). *Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim*. Nobel yayıncılık.
- Tarawneh, M. (2006). A Comparison Of Financial Performance In The Banking Sector: Some Evidence From Omani Commercial Banks. *International Research Journal Of Finance And Economics*, 3(3), Article 3.
- Teixeira, J. R., Pinheiro, D. S., & Vilasboas, A. E. S. (2015). Socioeconomic and environmental performance: A composite index & comparative application to the USA & China. *Cadmus*, 2(5), Article 5.
- Tetik, N., & Şahin, A. (2021). Katılım Bankalarının Yapısal ve Sektörel Gelişimi. *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21, Article 21.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250. [https://doi.org/doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- Torrence, C., & Compo, G. P. (1998). A Practical Guide to Wavelet Analysis. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 79(1), 61-78. [https://doi.org/10.1175/1520-0477\(1998\)079<0061:APGTWA>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1175/1520-0477(1998)079<0061:APGTWA>2.0.CO;2)
- Torrence, C., & Webster, P. J. (1999). Interdecadal Changes in the ENSO–Monsoon System. *Journal of Climate*, 12(8), 2679-2690. [https://doi.org/10.1175/1520-0442\(1999\)012<2679:ICITEM>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1175/1520-0442(1999)012<2679:ICITEM>2.0.CO;2)

- Tunç, H. (2010). *Katılım Bankacılığı: Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. Nesil Yayınları.
- Türk Dil Kurumu | Sözlük*. (t.y.). Geliş tarihi 18 Ocak 2025, gönderen <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB). (2010). Banka Performansının Ölçümüne İlişkin Yeni Yaklaşımlar. *Bankacılar Dergisi*, 75, Article 75.
- Uçar, M. (1993). *Türkiye’de Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*. Fev Vakfi Yayınları.
- Ulusoy, T. (2017). Bankacılıkta Risk Yönetimi, (Ed.) Feridun Kaya). İçinde *Bankacılık* (5. Baskı). Beta Yayınları.
- Uslu, S. (2005). *İslam’da Faiz Yasağı ve Çağdaş Finans*. Zafer Yayınları.
- Üçler, Y. T. (2024). Comparison Of G-7 Countries’ Macroeconomic Performance with SD and MABAC Methods. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(1), Article 1. <https://doi.org/10.30586/pek.1411404>
- Wawrosz, P., & Traksel, S. (2023). Negative Interest Rates and Its Impact on GDP, FDI and Banks’ Financial Performance: The Cases of Switzerland and Sweden. *International Journal of Financial Studies*, 11(2), Article 2. <https://doi.org/10.3390/ijfs11020069>
- Weatherford, J. (1997). *The history of money by Jack Weatherford*. https://www.academia.edu/9768252/The_history_of_money_by_Jack_Weatherford
- Yanpar, A. (2015). *İslami Finans*. Scala Yayıncılık.

- Yardımcıoğlu, M. (2016). İcare (Finansal Kiralama) İşlemlerinin İslami Muhasebe Standartları Çerçevesinde İncelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 3(7), Article 7.
- Yaya, R., Saud, I. M., Hassan, M. K., & Rashid, M. (2021). Governance of profit and loss sharing financing in achieving socio-economic justice. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 12(6), 814-830.
<https://doi.org/10.1108/JIABR-11-2017-0161>
- Yeşilyaprak, M. (2011). *Katılım Bankalarında Kredi Derecelendirmesi ve Etkin Subjektif Kriterlerin Anket Yöntemi İle Ölçümü*. Beta Yayınları.
- Yetiz, F. (2016). BANKACILIĞIN DOĞUŞU VE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), Article 2.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), Article 2.
- Yılmaz, B., & Şahin, İ. (2009). Türev Ürünlerinden Swap İşlemlerinin Mali Risk Yönetiminde Kullanımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), Article 17.
- Yilanci, V., & Pata, U. K. (2022). COVID-19, stock prices, exchange rates and sovereign bonds: A wavelet-based analysis for Brazil and India. *International Journal of Emerging Markets*, ahead-of-print(ahead-of-print).
<https://doi.org/10.1108/IJOEM-09-2021-1465>
- Yurttadur, M., & Demirtaş, H. (2017). Türkiye’de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), Article 2.

Zaim, S. (2005). *Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı—Toplum / İktisat / Siyaset*. İşaret Yayınları.

Zerka, M. A., & En-Neccar, A. (2003). *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta* (Çev. H. Karaman). İz Yayıncılık.